

ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ

Η ΠΤΩΣΗ

γραμματα

Αλμπέρ Καμύ, *Η πτώση*
Τίτλος πρωτοτύπου:
Albert Camus, *La chute*, 1948

Μετάφραση: Ιωάννα Ευθυμιάδου
Μακέτα εξωφύλλου: Στέλιος Κούτριας
Εικόνα εξωφύλλου: Favien Hommet

Copyright για την ελληνική γλώσσα
Εκδόσεις «γράμματα»

Φωτοστοιχειοθεσία: LEXIKON OE
Διδότου 26, Αθήνα 106 80, τηλ. 36.39.387

Εκδόσεις «γράμματα»
Γραβιάς 7, Αθήνα 106 78, τηλ. 360.15.91

ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ

Η ΠΤΩΣΗ

Μετάφραση
ΙΩΑΝΝΑ ΕΥΘΥΜΙΑΔΟΥ

γράμματα
1987

Μπορώ να σας προσφέρω, κύριε, τις υπηρεσίες μου, χωρίς τον κίνδυνο να φανώ φορτικός; Φοβούμαι πως δεν ξέρετε πώς να σας ακούσει ο γορίλας που ορίζει τις τύχες αυτού του μαγαζιού. Εδώ που τα λέμε, μιλάει μόνο ολλανδικά. Αν δε μου επιτρέψετε να αναλάβω την υπόθεσή σας, δεν πρόκειται να μαντέψει πως θέλετε τζιν. Να, τολμώ να ελπίζω πως με κατάλαβε· αυτή η κίνηση του κεφαλιού πρέπει να σημαίνει πως τον πείθουν τα επιχειρήματά μου. Πάει να το φέρει, τι λέω, σκοτώνεται, με μια σοφή βραδύτητα. Τυχερός είστε, δε γρύλισε. Όταν αρνείται να σερβίρει, ένα γρύλισμα είναι αρκετό: κανείς δεν επιμένει. Η αυτοκυριαρχία είναι προνόμιο των μεγάλων ζώων. Αποσύρομαι όμως, κύριε, ευτυχής που σας υποχρέωσα. Σας ευχαριστώ, και θα δεχόμουν αν ήμουν βέβαιος πως δε θα σας γίνω βάρος. Είστε πάρα πολύ καλός. Βάζω λοιπόν το ποτήρι μου κοντά στο δικό σας.

Έχετε δίκιο, η βουδαμάρα του είναι εκκωφαντική. Εί-

ναι η σιωπή των πρωτόγονων δασών, στον υπέρτατο βαθμό. Μερικές φορές εκπλήττομαι απ' το πείσμα με το οποίο ο σιωπηλός μας φίλος σνομπάρει τις πολιτισμένες γλώσσες. Η δουλειά του είναι να υποδέχεται ναυτικούς όλων των εθνικοτήτων σε τούτο δω το μπαρ του Άμστερνταμ, που το 'χει ονομάσει, άγνωστο γιατί, *Μέξικο Σίτι*. Με τέτοιου είδους καθήκοντα μπορεί να φοβηθεί κανείς, δε νομίζετε, πως η άγνοιά του θα τον φέρει σε δύσκολη θέση. Φανταστείτε τον άνθρωπο του Κρο-Μανιόν οικότροφο στον πύργο της Βαβέλ. Θα αισθανόταν τουλάχιστον εξόριστος. Όμως αυτός εδώ δεν έχει συναίσθηση της εξορίας του, ακολουθεί το δρόμο του, τίποτα δεν τον σταματάει. Μια απ' τις σπάνιες φράσεις που 'χω ακούσει απ' το στόμα του ήταν πως πρέπει να πάρεις ή ν' αφήσεις. Τι να πάρεις και τι ν' αφήσεις; Τον ίδιο μας το φίλο σίγουρα. Σας το ομολογώ, αυτά τα άξεστα πλάσματα με γοητεύουν. Όταν έχεις σκεφτεί πολύ τα ανθρώπινα, νιώθεις τελικά νοσταλγία για τα πρώτα πλάσματα της δημιουργίας. Αυτά δεν έχουν υστεροβουλία.

Ο οικοδεσπότης μας, για να λέμε την αλήθεια, έχει μερικές, αν και τις συντηρεί στο σκοτάδι. Επειδή δεν καταλαβαίνει όσα λέγονται παρουσία του, έχει αποκτήσει δύσπιστο χαρακτήρα. Εξ ου και η αίσθηση της σκυθρωπής σοβαρότητας, σα να 'χε τουλάχιστον την υποψία πως κάτι δεν πάει καλά στους ανθρώπους. Αυτή η προδιάθεση δυσχεραίνει τις συζητήσεις που δεν αφορούν το επάγγελμά του. Κοιτάξτε, επί παραδείγματι, πάνω από το κεφάλι του, στον τοίχο στο βάθος, αυτό το άδειο ορθογώνιο που δείχνει τη θέση ενός ξεκρεμασμένου πίνακα. Υπήρχε πράγματι εδώ ένας πίνακας ιδιαίτερος ενδιαφέρον, ένα

πραγματικό αριστούργημα. Ε λοιπόν, ήμουν παρών όταν τον παρέλαβε κι όταν τον παραχώρησε στο αφεντικό του μαγαζιού. Είχε και στις δυο περιπτώσεις την ίδια δυσπιστία, αφού το 'χε αναμασήσει στο μυαλό του για βδομάδες. Σ' αυτό το σημείο η κοινωνία έχει διαφθείρει λιγάκι, πρέπει να το αναγνωρίσουμε, την ειλικρινή απλότητα της φύσης του.

Σημειώστε πως δεν τον κρίνω. Εκτιμώ τη βάσιμη δυσπιστία του, και θα τη συμεριζόμουν ευχαρίστως αν δεν έδρισκε αντίθετη, όπως βλέπετε, την επικοινωνιακή μου φύση. Αλίμονο! Είμαι φλύαρος και δημιουργώ εύκολα σχέσεις. Αν και ξέρω να κρατώ τις πρόπουσες αποστάσεις, εκμεταλλεύομαι κάθε ευκαιρία. Όταν ζούσα στη Γαλλία, αποκλειόταν να συναντήσω έναν πνευματώδη άνθρωπο χωρίς να γινόταν αμέσως φίλος μου. Α! Βλέπω πως κλοτσάτε σ' αυτή την υποτακτική παρατατικού. Ομολογώ την αδυναμία μου γι' αυτή την έγκλιση και για το ωραίο λεκτικό γενικά. Αδυναμία που μου προσάπτω, πιστέψτε το. Το ξέρω καλά πως η αδυναμία στα φίνα ασπρόρουχα δεν υπονοεί απαραίτητα πως έχουμε λερωμένα πόδια. Δεν αποκλείεται. Το περίτεχνο ύφος, όπως και η ποπλίνα, κρύβει συχνότατα κάποιο έκζεμα. Παρηγοριέμαι, λέγοντας μέσα μου πως, στο κάτω κάτω της γραφής, ούτε και όσοι τραυλίζουν είναι αγνοί. Μα ναι, ας πάρουμε άλλο ένα τζιν.

Θα μείνετε πολύ στο 'Αμστερνταμ; 'Ομορφη πόλη. 'Ετσι; Γοητευτική; Να κι ένα επίθετο που δεν το έχω ακούσει εδώ και πολύ καιρό. Απ' όταν ακριβώς άφησα το Παρίσι. Πάνε χρόνια από τότε. 'Ομως η καρδιά έχει τη δική της μνήμη και δεν έχω ξεχάσει τίποτα απ' την ωραία μας προ-

τεύουσα κι απ' τις αποβάθρες της. Το Παρίσι είναι σωστή οφθαλμαπάτη, ένα μεγαλοπρεπές σκηνικό όπου κατοικούν τέσσερα εκατομμύρια φιγούρες. Πέντε σχεδόν εκατομμύρια στην τελευταία απογραφή; Καλά, θα 'χουν κάνει παιδιά. Δεν πρόκειται να εκπλαγώ. Πάντα μου πίστευα πως οι συμπολίτες μας είχαν δύο πάθη: τις ιδέες και το πηήδημα. Αδιακρίτως, να το πούμε έτσι. Ας αποφύγουμε εξάλλου να τους καταδικάσουμε· δεν είναι οι μόνοι, όλη η Ευρώπη κάνει το ίδιο. Καμιά φορά, φαντάζομαι τι θα λένε για μας οι ιστορικοί του μέλλοντος. Μια φράση θα τους είναι αρκετή για το σύγχρονο άνθρωπο: Πηδούσε και διάβαζε εφημερίδες. Ύστερα απ' αυτόν τον ορισμό, το θέμα θα έχει, τολμώ να πω, εξαντληθεί.

Α όχι, οι Ολλανδοί είναι πολύ λιγότερο σύγχρονοι. Διαθέτουν χρόνο, κοιτάξτε τους. Τι κάνουν; Λοιπόν, αυτοί εδώ οι κύριοι ζουν απ' τη δουλειά εκείνων εκεί των κυριών. Εξάλλου, αρσενικοί και θηλυκοί, είναι πλάσματα εξόχως αστικά, που 'χουν έρθει εδώ, ως συνήθως, από μυθομανία ή από βλακεία. Από πληθώρα ή από έλλειψη φαντασίας, με δυο λόγια. Πότε πότε, οι κύριοι αυτοί τραβούν μαχαίρι ή περιστροφό, αλλά μη νομίζετε πως τους αρέσει. Το απαιτεί ο ρόλος, αυτό είν' όλο, και πεθαίνουν απ' το φόβο τους όταν ρίχνουν τις τελευταίες τους σφαίρες. Πάει να πει, τους θεωρώ πιο ηθικούς απ' τους άλλους, αυτούς που σκοτώνουν με την οικογένεια, φθείροντας. Δεν έχετε παρατηρήσει πως η κοινωνία μας έχει οργανωθεί γι' αυτό το είδος εκκαθάρισης; Έχετε ακούσει, φυσικά, να μιλούν γι' αυτά τα μικρούλικά ψαράκια των βραζιλιάνικων ποταμών που επιτίθενται κατά χιλιάδες στον απρόσεχτο κολυμβητή, τον καθαρίζουν μέσα σε λίγες

στιγμές, με μικρές γρήγορες μπουκιές, και δεν αφήνουν παρά έναν άσπιλο σκελετό; Αυτό το πράγμα, λοιπόν, είναι η οργάνωσή τους. «Επιθυμείτε μια ευπρεπή ζωή; Όπως όλος ο κόσμος;» Λέτε, φυσικά, ναι. Πώς να πεις όχι; «Σύμφωνοι. Θα σας καθαρίσουμε. Ιδού ένα επάγγελμα, μια οικογένεια, οργανωμένος ελεύθερος χρόνος». Και τα μικρά δόντια χυμάνε στη σάρκα μέχρι το κόκαλο. Είμαι όμως άδικος. Δεν πρέπει να μιλάμε για τη δική τους οργάνωση. Είναι η δική μας, στο τέλος τέλος: Ποιος θα καθαρίσει τον άλλον.

Μας φέρνουν επιτέλους το τζιν. Στην ευημερία σας. Ναι, ο γορίλας άνοιξε το στόμα του για να με πει γιατρό. Σ' αυτά τα μέρη όλοι είναι γιατροί ή καθηγητές. Τους αρέσει να σέβονται από καλοσύνη και μετριοφροσύνη. Τουλάχιστον σ' αυτούς η κακία δεν είναι εθνικός θεσμός. Τέλος πάντων, δεν είμαι γιατρός. Αν θέλετε να ξέρετε, πριν έρθω εδώ, ήμουν δικηγόρος. Τώρα είμαι κριτής-μετανοητής.

Επιτρέψτε μου όμως να συστηθώ: Ζαν Μπατίστ Κλαμάνς, στις υπηρεσίες σας. Ευτυχής που σας γνωρίζω. Ασχολείστε δέβαια με επιχειρήσεις; Σχεδόν; Καταπληκτική απάντηση. Και μετρημένη: με όλα τα πράγματα δεν ασχολούμαστε παρά μόνο σχεδόν. Ελάτε, επιτρέψτε μου να κάνω τον ντετέκτιβ. Έχετε σχεδόν τα χρόνια μου, το έμπειρο μάτι των σαραντάρηδων που τα 'χουν γνωρίσει σχεδόν όλα, είστε σχεδόν καλοντυμένος, όπως δηλαδή το εννοούμε στην πατρίδα, και τα χέρια σας είναι αδούλευτα. Σχεδόν ένας αστός λοιπόν. Ένας εκλεπτυσμένος αστός όμως. Το ότι κλοτσήσατε στους παρατατικούς της υποτακτικής, αποδεικνύει, εδώ που τα λέμε, δυο φορές την καλλιέργειά σας, εφόσον αφενός τους αναγνωρίζετε και αφε-

τέρου σας ενοχλούν. Τέλος σας διασκεδάζω, κάτι που, χωρίς ματαιοδοξία, προϋποθέτει για σας μια κάποια ευρύτητα πνεύματος. Είστε λοιπόν σχεδόν... Μα τι σημασία έχει; Τα επαγγέλματα μ' ενδιαφέρουν λιγότερο απ' τα δόγματα. Επιτρέψτε μου να σας θέσω δυο ερωτήματα, και μην απαντήσετε, παρά μόνο αν δεν τα κρίνετε αδιάκριτα. Έχετε περιουσία; Κάποια; Ωραία. Τη μοιραστήκατε με τους φτωχούς. Όχι. Είστε λοιπόν αυτό που αποκαλώ Σαδουκαίος. Αν δεν έχετε διαβάσει τις Γραφές, αναγνωρίζω πως δε θα διαφωτιστείτε καθόλου μ' αυτό. Σας λέει κάτι; Γνωρίζετε λοιπόν τις Γραφές; Δίχως άλλο, μ' ενδιαφέρετε.

Όσο για μένα... Ε, κρίνετε μόνος σας. Απ' το μπόι, τις πλάτες και το πρόσωπο, που μου 'χουν πει πολλές φορές πως είναι αγριωπό, θα 'μοιαζα μάλλον με παίκτη του ράγκμπι, έτσι; Αν όμως κρίνει κανείς απ' τη συζήτηση, πρέπει να μου αναγνωρίσει λίγη φινέτσα. Η καμήλα, απ' όπου το ύφασμα του πανωφοριού μου, θα 'χε σίγουρα ψώρα αντ' αυτού, έχω περιποιημένα νύχια. Είμαι κι εγώ περπατημένος και παρ' όλ' αυτά σας εμπιστεύομαι δίχως προφυλάξεις, μόνο από το σουλούπι σας. Τέλος, παρά τους καλούς μου τρόπους και το ωραίο μου λεκτικό, συχνάζω σε μπαρ για ναυτικούς στο Ζέεντιζκ. Ελάτε, μην ψάχνετε άλλο. Το επάγγελμά μου είναι διπλό, αυτό είν' όλο, όπως κι ο άνθρωπος. Σας το 'πα ήδη, είμαι κριτής-μετανοητής. Ένα μόνο πράγμα είναι απλό σε μένα: δεν έχω τίποτα. Ναι, υπήρξα πλούσιος, όχι, δε μοιράστηκα τίποτα με τους άλλους. Τι αποδεικνύει αυτό; Πως ήμουν κι εγώ Σαδουκαίος... Ω! Ακούτε τις σειρήνες του λιμανιού; Θα 'χει ομίχλη απόψε στο Ζουίντερζεε.

Φεύγετε κιόλας; Συγχωρήστε με αν σας κράτησα. Με

την άδειά σας, δε θα πληρώσετε. Στο *Μέξικο-Σίτι*, είστε σαν στο σπίτι μου, ήμουν ιδιαίτερος ευτυχής που σας δέχτηκα. Βεβαίως θα είμαι αύριο εδώ, όπως κάθε βράδυ, και θα δεχτώ με ευγνωμοσύνη την πρόσκλησή σας. Πάτε... Τότε... Θα σας φαινόταν όμως άτοπο –τι πιο απλό– να σας συνοδεύσω μέχρι το λιμάνι; Από κει, κάνοντας το γύρο της εβραϊκής συνοικίας, θα δείτε τις ωραίες λεωφόρους όπου παρελαύνουν τραμ φορτωμένα λουλούδια και θορυβώδεις μουσικές. Σε μιαν απ' αυτές, την Ντάμρακ, είναι και το ξενοδοχείο σας. Μετά από σας, παρακαλώ. Εγώ μένω στην εβραϊκή συνοικία ή σ' αυτό που ονομαζόταν έτσι μέχρις ότου οι χιτλερικοί αδελφοί μας έκαναν εκκαθάριση. Τι ξεπάστρεμα! Εβδομήντα πέντε χιλιάδες Εβραίοι εξορισμένοι ή δολοφονημένοι, καθάρισμα με ηλεκτρική σκούπα. Θαυμάζω αυτή την επιμέλεια, αυτή τη μεθοδική επιμονή. Όταν δεν έχουμε χαρακτήρα, πρέπει οπωσδήποτε να βρούμε μια μέθοδο. Στην περίπτωση αυτή, έκανε αναντίρρητα θαύματα, και μένω στο θέατρο ενός από τα μεγαλύτερα εγκλήματα της ιστορίας. Αυτό με βοηθά ίσως να καταλαβαίνω το γορίλα και τη δυσπιστία του. Μπορώ έτσι να τα βάζω με τη φυσική κλίση που μ' οδηγεί, δίχως να μπορώ ν' αντισταθώ, στη συμπάθεια. Όταν βλέπω ένα καινούργιο πρόσωπο, κάποιος μέσα μου χτυπάει συναγερμό. «Κόψτε ταχύτητα. Κίνδυνος!» Και στην πλέον δυνατή συμπάθεια, βρίσκομαι σε επιφυλακή.

Το ξέρετε πως στο χωριό μου, κατά τη διάρκεια μιας επιχείρησης αντιποίνων, ένας γερμανός αξιωματικός παρακάλεσε ευγενικά μια ηλικιωμένη να διαλέξει ποιος απ' τους δύο της γιούς θα τουφεκιζόταν ως όμηρος; Να διαλέξει, το φαντάζεστε; Αυτός εδώ; Όχι. Εκείνος εκεί. Και

να τον δει να χάνεται. Ας μην επιμείνουμε· πιστέψτε όμως, κύριε, όλες οι εκπλήξεις είναι πιθανές. Γνώρισα μιαν αγνή καρδιά που αρνιόταν τη δυσπιστία. Ήταν ειρηνιστής, θεωρητικός της απόλυτης ελευθερίας, αγαπούσε το ίδιο ολόκληρη την ανθρωπότητα και τα ζώα. Μια εκλεκτή ψυχή, ναι, είναι σίγουρο. Ε, λοιπόν, στους τελευταίους θρησκευτικούς πολέμους στην Ευρώπη, είχε αποσυρθεί στην εξοχή. Στο κατώφλι του σπιτιού του είχε γράψει: «Απ' όπου κι αν έρχεστε, περάστε, κι είστε καλοδεχούμενοι». Ποιος νομίζετε πως ανταποκρίθηκε σ' αυτή την όμορφη πρόσκληση; Πολιτοφύλακες που μπήκαν σαν στο σπίτι τους και τον ξεκοίλιασαν.

Ω! Συγγνώμη, κυρία μου. Εξάλλου, δεν κατάλαβε τίποτα. Όλος αυτός ο κόσμος, ε, τόσο αργά και παρ' όλη τη βροχή που δεν έχει σταματήσει μέρες τώρα. Ευτυχώς, υπάρχει και το τζιν, η μόνη λάμψη σ' αυτά τα σκοτάδια. Νιώθετε το χρυσοκόκκινο φως που χύνει μέσα σας; Μ' αρέσει να περπατώ στην πόλη, το βράδυ, μες στη ζέστη του τζιν. Περπατώ νύχτες ολόκληρες, ονειρεύομαι ή μιλώ ασταμάτητα στον εαυτό μου. Όπως απόψε, ναι, και φοβούμαι πως σας ζαλίζω λιγάκι. Ευχαριστώ, είστε ευγενικός. Αλλά είναι το ξεχείλισμα: Μόλις ανοίγω το στόμα, κυλάνε οι φράσεις. Ο τόπος, εξάλλου, αυτός με εμπνέει. Αγαπώ αυτόν το λαό που συνωσιίζεται στα πεζοδρόμια, στριμωγμένος, ανάμεσα στα σπίτια και το νερό, περικυκλωμένος από ομίχλες και κρύες εκτάσεις και τη θάλασσα που αχνίζει σαν μπουγάδα. Τον αγαπώ γιατί είναι διχασμένος. Είναι εδώ και είναι αλλού.

Μα ναι! Ακούγοντας τα βαριά τους δήματα στο λιγδιασμένο λιθόστρωτο, βλέποντάς τους να περνούν άχαρα

ανάμεσα στα μαγαζιά τους τα γεμάτα χρυσαφιές ρέγγες και κοσμήματα στο χρώμα των ξερών φύλλων, πιστεύετε δίχως αμφιβολία πως είναι εδώ απόψε. Είστε όπως όλος ο κόσμος, θεωρείτε αυτούς τους αγαθούς ανθρώπους μια φυλή συνδίκων και εμπόρων που μετράνε τα τάλιρά τους μαζί με τις πιθανότητές τους για αιώνια ζωή, και που μοναδικός τους λυρισμός είναι να κάνουν τότε τότε, φορώντας μεγάλα καπέλα, μαθήματα ανατομίας; Πέφτετε έξω. Βαδίζουν πλάι μας, είν' αλήθεια, κι όμως δείτε πού είναι τα κεφάλια τους: Μέσα σ' αυτή την ομίχλη από νέον, τζιν και μέντα, που κατεβαίνει απ' τα κόκκινα και πράσινα σήματα. Η Ολλανδία, κύριε, είναι ένα όνειρο, ένα όνειρο από χρυσάφι και καπνό· πιο καπνός τη μέρα, πιο χρυσάφι τη νύχτα, και μέρα νύχτα το όνειρο αυτό είναι γεμάτο Λόεγγκριν, σαν αυτούς εδώ που διαβαίνουν ονειροπόλοι, πάνω στα μαύρα τους ποδήλατα με τα ψηλά τιμόνια, πένθιμοι κύκνοι που τριγυρνούν ακατάπαυτα σ' όλη τη χώρα, γύρω απ' τις θάλασσες, κατά μήκος των καναλιών. Ονειρεύονται με το κεφάλι μέσα στα πυκνά κοκκινωπά τους σύννεφα, τρέχουν κυκλικά, προσεύχονται, υπνοβάτες, μέσα στο χρυσό λιβάδι της ομίχλης, δε βρίσκονται πια εδώ. Είναι φευγάτοι μίλια μακριά, για την Ιάβα, το μακρινό νησί. Προσεύχονται στους μορφάζοντες θεούς της Ινδονησίας, που στολίζουν όλες τους τις βιτρίνες, κι αυτή τη στιγμή πλανιούνται πάνω απ' τα κεφάλια μας, προτού να πιαστούν, βαρύτεμα σημάδια, στις ταμπέλες και στις κλιμακωτές στέγες, να θυμίσουν στους νοσταλγικούς αυτούς αποίκους πως η Ολλανδία δεν είναι μόνο η Ευρώπη των εμπόρων, αλλά και η θάλασσα, η θάλασσα που βγάζει στο Σιπάγκο και στα νησιά όπου οι άνθρω-

ποι πεθαίνουν τρελοί κι ευτυχισμένοι.

Ξεχάστηκα όμως κι αγορεύω. Με συγχωρείτε. Η συνήθεια, κύριε, η κλίση, κι η επιθυμία μου να σας δώσω να καταλάβετε τέλεια την πόλη αυτή και την καρδιά των πραγμάτων. Γιατί είμαστε στην καρδιά των πραγμάτων. Έχετε παρατηρήσει ότι τα ομόκεντρα κανάλια του Άμστερνταμ μοιάζουν με τους κύκλους της κόλασης; Μιας αστικής κόλασης, φυσικά, γεμάτης κακά όνειρα. Όταν έρχεσαι απέξω, όσο περνάς αυτούς τους κύκλους, η ζωή, και μαζί τα εγκλήματα της, γίνεται πιο πυκνή, πιο σκοτεινή. Εδώ βρισκόμαστε στον τελευταίο κύκλο. Τον κύκλο των... Α! Το ξέρετε κι αυτό; Διάβολε, κάνετε δυσκολότερη την ταξινόμησή σας. Καταλαβαίνετε όμως γιατί μπόρεσα να πω πως η καρδιά των πραγμάτων είναι εδώ, αν και βρισκόμαστε στο απώτατο άκρο τη ηπείρου. Ένας ευαίσθητος άνθρωπος τα καταλαβαίνει αυτά τα παράδοξα. Ούτως ή άλλως, οι αναγνώστες των εφημερίδων και οι επιδίητορες δεν μπορούν να πάνε παραπέρα. Έρχονται απ' όλες τις γωνιές της Ευρώπης και σταματούν γύρω απ' την εσωτερική θάλασσα, στην ξεθωριασμένη ακρογιαλιά. Ακούν τις σειρήνες, ψάχνουν μάταια μες στην ομίχλη το σχήμα των καρδιών, έπειτα ξαναπερνούν απ' τα κανάλια και επιστρέφουν μες στη βροχή. Τουρτουρίζοντας, έρχονται να γυρέσουν, σ' όλες τις γλώσσες, τζιν στο *Μέξικο-Σίτι*. Εκεί τους περιμένω εγώ.

Λοιπόν, αύριο πάλι, κύριε και αγαπητέ συμπατριώτη. Όχι, θα βρείτε τώρα το δρόμο σας· σας αφήνω κοντά σ' αυτή τη γέφυρα. Δεν περνώ ποτέ από γέφυρα τη νύχτα. Έχω κάνει όρκο. Υποθέστε, τέλος πάντων, πως πέφτει κάποιος στο νερό. Ένα απ' τα δυο, ή τον ακολουθείτε για

να τον τραβήξετε έξω, και με το κρύο διατρέχετε κίνδυνο για το χειρότερο! Ή τον εγκαταλείπετε, και οι δουτιές που δεν έγιναν αφήνουν κάποτε παράξενες κομμάρες. Καληνύχτα! Πώς; Αυτές οι κυρίες πίσω απ' τις διτρίνες; Το όνειρο, κύριε, το όνειρο με δυο πεντάρες, το ταξίδι στις Ινδίες! Αυτές οι γυναίκες παρφουμάρονται με πατσουλιά. Μπαίνετε, τραβούν τις κουρτίνες και ο πλους αρχίζει. Οι θεοί κατεβαίνουν στα γυμνά κορμιά και τα νησιά μένουν ακυβέρνητα, αποτρελαμένα, με ξεχτένιστα μαλλιά σα φοινικιές στον άνεμο. Δοκιμάστε.

Τι είναι ένας κριτής-μετανοητής; Α! Σας έχω μπερδέψει λίγο μ' αυτή την ιστορία. Δεν υπήρχε καμιά κακεντρέχεια, πιστέψτε το, και μπορώ να γίνω σαφέστερος. Κατά μία έννοια, αυτό αποτελεί κιόλας μέρος των καθηκόντων μου. Πρέπει όμως πρώτα να σας εκθέσω έναν συγκεκριμένο αριθμό γεγονότων που θα σας βοηθήσουν να κατανοήσετε καλύτερα τη διήγησή μου.

Εδώ και λίγα χρόνια ήμουν δικηγόρος στο Παρίσι και, μα την πίστη μου, αρκετά γνωστός δικηγόρος. Δε σας έχω πει, εννοείται, το πραγματικό μου όνομα. Είχα μια ειδικότητα: τις ευγενείς υποθέσεις. Τη χήρα και το ορφανό, καθώς λένε, δεν ξέρω γιατί, μια και υπάρχουν επιτέλους απατεώνισσες χήρες και σκληρόκαρδα ορφανά. Παρ' όλ' αυτά, αρκούσε να οσφρανθώ την ελάχιστη μυρωδιά θύματος σ' έναν κατηγορούμενο, για ν' αναλάβω δράση. Και τι δράση! Θύελλα σωστή! Είχα σκανδαλώδη ρέντα. Θα 'λεγες πραγματικά πως η δικαιοσύνη πλάγιαζε κάθε βράδυ

μαζί μου. Είμαι δέβαιος πως θα 'χετε θαυμάσει την ακρίβεια του τόνου μου, την ορθότητα της συγκίνησής μου, την πειστικότητα και τη ζεστασιά, τη μετρημένη αγανάκτηση των αγορευσέων μου. Ως προς το παρουσιαστικό, με βοήθησε πολύ η φύση· η αριστοκρατική στάση μου ταιριάζει δίχως προσπάθεια. Επιπλέον, με στήριζαν δύο ειλικρινή αισθήματα: η ικανοποίηση να βρίσκομαι απ' την πλευρά των καλών και μια ενστικτώδης περιφρόνηση προς τους δικαστές εν γένει. Αυτή η περιφρόνηση δεν ήταν ίσως και τόσο ενστικτώδης, εντέλει. Τώρα ξέρω πως είχε τους λόγους της. Ιδωμένη όμως απ' έξω, έμοιαζε περισσότερο με πάθος. Δεν μπορούμε ν' αρνηθούμε ότι, προς το παρόν τουλάχιστον, έχουμε έλλειψη δικαστών, έτσι; Κι όμως, δεν μπορούσα να καταλάβω ότι ένας άνθρωπος υποδείκνυε τον εαυτό του για να ασκήσει αυτό το εκπληκτικό λειτούργημα. Το παραδεχόμουν, εφόσον το έβλεπα, αλλά σχεδόν όπως παραδεχόμουν τις ακρίδες. Με τη διαφορά πως οι επιδρομές αυτών των ορθοπτέρων δε μ' αφορούσαν ποτέ στο ελάχιστο, τη στιγμή που κέρδιζα το ψωμί μου διαλεγόμενος με ανθρώπους που περιφρονούσα.

Όμως, να, ήμουν με την καλή πλευρά, κι αυτό αρκούσε για τη γαλήνη της συνείδησής μου. Το αίσθημα δικαίου, η ικανοποίηση να έχεις δίκιο, η χαρά της αυτοεκτίμησης, αγαπητέ κύριε, είναι ισχυρά ελατήρια για να μας κρατήσουν όρθιους και να μας κάνουν να πάμε μπροστά. Αν, αντίθετα, τα στερήσετε απ' τους ανθρώπους, τους κάνετε λυσσασμένους σκύλους. Πόσα εγκλήματα δεν έχουν γίνει απλώς γιατί ο αυτουργός τους δεν μπορούσε να ανεχθεί πως μειονεκτεί; Γνώρισα κάποτε έναν βιομήχανο· είχε μια τέλεια γυναίκα, που τη θαύμαζαν όλοι· παρ' όλ' αυτά, την

απατούσε. Ο άνθρωπος αυτός λύσσαγε κυριολεκτικά που βρισκόταν εν αδίκω, που αδυνατούσε να λάβει ή να δώσει στον εαυτό του ένα πιστοποιητικό αρετής. Όσο επεδείκνυε τελειότητες η γυναίκα του, τόσο λύσσαγε. Τελικά, το άδικο του του 'γινε ανυπόφορο. Τι νομίζετε πως έκανε τότε; Έπλαψε να την απατά; Όχι. Τη σκότωσε. Έτσι τον γνώρισα.

Η δική μου θέση ήταν πιο επίζηλη. Όχι μόνο δεν κινδύνευα να βρεθώ στο στρατόπεδο των εγκληματιών (στην προκειμένη περίπτωση, δεν υπήρχε πιθανότητα να σκοτώσω τη γυναίκα μου, όντας εργένης), αλλά αναλάμβανα επιπλέον και την υπεράσπισή τους, με μόνη προϋπόθεση να 'ναι καλοί δολοφόνοι, όπως άλλοι είναι καλά αγρίμια. Ακόμη κι ο τρόπος με τον οποίο έκανα την υπεράσπιση, μου πρόσφερε μεγάλη ικανοποίηση. Ήμουν τω όντι άψογος στην επαγγελματική μου ζωή. Ποτέ δε δέχτηκα λάδωμα, εννοείται, ούτε όμως και υποχώρησα ποτέ σε κάποιο διάβημα. Πράγμα ακόμη πιο σπάνιο, δεν έστερξα ποτέ μου να κολακέψω κανέναν δημοσιογράφο για να κερδίσω την εύνοιά του, ούτε κανέναν λειτουργό, του οποίου η φιλία θα μπορούσε να μου φανεί χρήσιμη. Είχα μάλιστα την ευκαιρία να μου απονεμηθεί, δύο ή τρεις φορές, το παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής, και μπόρεσα να το αρνηθώ με μια διακριτική αξιοπρέπεια, στην οποία έβρισκα την πραγματική μου ανταμοιβή. Τέλος, δεν πήρα ποτέ λεφτά απ' τους φτωχούς και δεν το 'κανα βούκινο. Μη νομίζετε, αγαπητέ κύριε, πως καυχίεμαι για όλ' αυτά. Η αξία μου ήταν μηδαμινή: η απληστία, που στην κοινωνία μας αντικαθιστά τη φιλοδοξία, μ' έκανε πάντα να γελώ. Στόχευα πιο ψηλά. Θα δείτε πως,

σε ό,τι με αφορά, η έκφραση είναι ακριβής.

Όμως, κρίνετε ήδη από την ικανοποίησή μου. Αντλούσα χαρά απ' την ίδια μου τη φύση, και όλοι γνωρίζουμε πως εκεί βρίσκεται η ευτυχία, αν και, για να καθησυχάζουμε αμοιβαία, μερικές φορές κάνουμε πως καταδικάζουμε αυτές τις απολαύσεις κάτω απ' το όνομα του εγωισμού. Χαιρόμουν, τουλάχιστον, εκείνη την πλευρά της φύσης μου που αντιδρούσε με τόση ακρίβεια στη χήρα και το ορφανό, ώστε, με την άσκηση, κατέληγε να κυριαρχεί σ' όλη μου τη ζωή. Τρελαινόμουν, επί παραδείγματι, να βοηθώ τους τυφλούς να διασχίζουν τους δρόμους. Απ' όσο μακριά κι αν έπαιρνα είδηση μπαστούνι να διστάζει στη γωνία κάποιου πεζοδρομίου, έτρεχα, μερικές φορές προλάβαινα στο δευτερόλεπτο το φιλόανθρωπο χέρι που ήδη απλωνόταν, αποσπούσα τον τυφλό από κάθε άλλη φροντίδα πλην της δικής μου, και με χέρι γλυκό και σταθερό τον οδηγούσα απ' τη διάβαση, μέσ' απ' τα εμπόδια της κυκλοφορίας, προς το ήρεμο λιμάνι του πεζοδρομίου, όπου χωριζόμασταν με αμοιβαία συγκίνηση. Κατά τον ίδιο τρόπο, μου άρεσε πάντα να δίνω πληροφορίες στους περαστικούς στο δρόμο, να τους δίνω φωτιά, να δίνω ένα χεράκι σε ασήκωτα καροτσάκια, να σπρώχνω κάνα χαλασμένο αυτοκίνητο, να αγοράζω την εφημερίδα του Σταυρού της Σωτηρίας ή τα λουλούδια της γριάς εμπόρισσας, μόλο που ήξερα πως τα 'κλεβε απ' το νεκροταφείο του Μονπαρνάζ. Μ' άρεσε επίσης, αχ, αυτό είναι ακόμα πιο δύσκολο να το πω, μ' άρεσε να δίνω ελεημοσύνη. Ένας μεγάλος χριστιανός φίλος μου παραδεχόταν πως το πρώτο συναίσθημα που νιώθεις όταν βλέπεις ζητιάνο να πλησιάζει στο σπίτι σου, είναι δυσάρεστο. Ε, λοιπόν, μ' εμένα

ήταν χειρότερα: αναγάλλιαζα. Ας το προσπεράσουμε όμως.

Ας μιλήσουμε καλύτερα για την αβρότητά μου. Ήταν περιδότη κι όμως αναμφισβήτητη. Η ευγένεια μου 'δινε, εδώ που τα λέμε, μεγάλες χαρές. Αν κάποια πρωινά, στο λεωφορείο ή στο μετρό, είχα την ευκαιρία να παραχωρήσω τη θέση μου σε κάποιον που εμφανώς το άξιζε, να μαζέψω κάτι που 'χε πέσει από μια ηλικιωμένη κυρία και να της το δώσω μ' ένα χαμόγελο που γνώριζα καλά, ή ν' αφήσω, απλώς, το ταξί μου σε κάποιον πιο βιαστικό από μένα, η μέρα μου φωτιζόταν. Χαιρόμουν ακόμη, πρέπει να το πω, τις μέρες απεργίας των μαζικών μέσων συγκοινωνίας, όπου είχα την ευκαιρία να πάρω στο αμάξι μου, απ' τις στάσεις των λεωφορείων, δυστυχείς συμπολίτες μου που δεν είχαν τρόπο να γυρίσουν σπίτι. Ν' αφήσω, τέλος, την πολυθρόνα μου στο θέατρο για να κάτσει δίπλα δίπλα ένα ζευγάρι, να θάλω, στο ταξίδι, τις βαλίτσες κάποιας νεαρής στο δίχτυ που ήταν πολύ ψηλά για κείνην, ήταν ανδραγαθήματα που έκανα συχνότερα από άλλα, γιατί καρδοκούσα πιο πολύ τις ευκαιρίες να τα κάνω, και εισέπραττα απ' αυτά χαρές που απολάμβανα καλύτερα.

Με θεωρούσαν επίσης γενναιόδωρο, και ήμουν. Έχω δώσει πολλά, και δημοσία και κατ' ιδίαν. Αντί όμως να υποφέρω όταν έπρεπε ν' αποχωριστώ ένα αντικείμενο ή κάποιο χρηματικό ποσό, εγώ το απολάμβανα, με κάποια μελαγχολία, που γεννιόταν καμιά φορά μέσα μου, όταν αναλογιζόμουν τη στειρότητα αυτών των δωρεών και την πιθανή αγνωμοσύνη που θα τις ακολουθούσε. Απολάμβανα μάλιστα τόσο πολύ το να δίνω, που απεχθανόμουν την υποχρέωση να το κάνω. Η ακρίβεια των χρηματικών συ-

ναλλαγών με στενοχωρούσε, και την αποδεχόμουν με βαριά καρδιά. Έπρεπε να 'μαι κύριος της φιλοδοξίας μου.

Ιδού κάποια δείγματα, μικρά μεν, που θα σας κάνουν όμως να καταλάβετε τη διαρκή ευχαρίστηση που έβρισκα στη ζωή, και κυρίως στη δουλειά μου. Όταν σε σταματά, για παράδειγμα, στους διαδρόμους των δικαστηρίων η γυναίκα ενός κατηγορουμένου, που τον υπερασπίστηκες για τη δικαιοσύνη και μόνο ή από λύπηση, θέλω να πω δωρεάν, όταν ακούς αυτή τη γυναίκα να μουρμουρίζει πως τίποτα, όχι, τίποτα δε θα μπορέσει ν' ανταποδώσει όσα έχεις κάνει γι' αυτούς, και αποκρίνεσαι τότε πως ήταν εντελώς φυσικό, ο καθένας θα είχε κάνει το ίδιο, όταν προσφέρεις μάλιστα και μια βοήθεια για να περάσουν τις δύσκολες μέρες που θα 'ρθουν, όταν, έπειτα, για να τελειώνεις με τις διαχύσεις και να κρατήσεις έτσι έναν σωστό απόηχό τους, φιλάς το χέρι της φουκαριάρας και σταματάς εκεί, πιστέψτε με, αγαπητέ κύριε, έχεις φτάσει ψηλότερα απ' τον χυδαίο φιλόδοξο κι έχεις αρθεί σ' αυτό το ύψιστο σημείο όπου η αρετή τρέφεται πια από τον εαυτό της και μόνο.

Ας σταθούμε σ' αυτές τις βουνοκορφές. Καταλαβαίνετε τώρα τι ήθελα να πω όταν έλεγα πως στόχευα πιο ψηλά. Μιλούσα γι' αυτά ακριβώς τα ύψιστα σημεία, τα μόνα όπου μπορούσα να ζήσω. Ναι, ποτέ δεν έχω νιώσει άνετα, παρά μόνο στις υψηλές καταστάσεις. Μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια της ζωής είχα ανάγκη να βρισκομαι ψηλά. Προτιμούσα το λεωφορείο απ' το μετρό, τις άμαξες απ' τα ταξί, την ταράτσα απ' τον ημιώροφο. Ερασιτέχνης πιλότος ανεμοπλάνου, όπου έχεις το κεφάλι καταμεσής του ουρανού, φιγουράριζα επίσης πάνω στα καράδια, ως ο αιώ-

νιος περιπατητής των επιστέγων. Στο βουνό, άφηνα τις στρωτές κοιλάδες για τα στενά και τα οροπέδια· ήμουν ο άνθρωπος τουλάχιστον των λόφων. Αν το πεπρωμένο με είχε υποχρεώσει να διαλέξω μια χειρωνακτική δουλειά, να δουλεύω τον τόρνο ή να φτιάχνω στέγες, μείνετε ήσυχος, θα 'χα διαλέξει τις στέγες και θα 'χα γίνει φίλος με τους ιλίγγους. Οι αποθήκες, τα αμπάρια, τα υπόγεια, τα σπήλαια, οι γκρεμοί, μου προκαλούσαν φρίκη. Έτρεφα μάλιστα ιδιαίτερο μίσος για τους σπηλαιολόγους, που είχαν το θράσος να απασχολούν την πρώτη σελίδα των εφημερίδων και που οι επιδόσεις τους με αποκαρδιώναν. Το να προσπαθείς να φτάσεις σε βάθος πάνω από οχτακόσια μέτρα με κίνδυνο να βρεθείς με το κεφάλι σφηνωμένο σε κάποιο χωνί βράχου (σιφόνι, όπως το λένε αυτοί οι ασυνείδητοι), μου φαινόταν επίτευγμα φύσεων διεστραμμένων ή γεμάτων τραύματα. Κάποιο έγκλημα υπήρχε εκεί πέρα.

Ένας φυσικός εξώστης, πεντακόσια με εξακόσια μέτρα πάνω από τη θάλασσα, απ' όπου την έβλεπες να λούζεται στο φως, ήταν αντίθετα ο τόπος όπου ανέπνεα καλύτερα, κυρίως αν ήμουν μόνος, αρκούντως ψηλότερα από το ανθρώπινο μυρμηγκομάνι. Κατανοούσα δίχως δυσκολία γιατί οι διδασκαλίες, τα αποφασιστικά κηρύγματα, τα πύρινα θαύματα γίνονταν σε προσιτά ύψη. Κατ' εμέ, μέσα στα υπόγεια ή στα κελιά των φυλακών (εκτός κι αν θρίσκονταν σε κάποιον πύργο με ανοιχτή θέα), δε συλλογίζοσουν· μούχλιαζες. Και καταλάβαινα τον άνθρωπο που, αφού περιεβλήθη το μοναχικό σχήμα, το απέβαλε, γιατί το κελί του, αντί να βλέπει, όπως περίμενε, σε κάποια τεράστια απλωσιά, έβλεπε σε τοίχο. Να 'στε βέβαιος πως, όσο με αφορά, δε μούχλιαζα. Οποιαδήποτε ώρα της ημέρας,

μέσα μου κι ανάμεσα στους άλλους, σκαρφάλωνα ψηλά, άναβα τρανές φωτιές, κι ένας χαρμόσυνος χαιρετισμός υψωνόταν προς εμένα. Μ' αυτόν τον τρόπο τουλάχιστον απολάμβανα τη ζωή και την εξοχότητά μου.

Το επάγγελμά μου, ευτυχώς, ικανοποιούσε αυτή μου την κλίση προς τις κορυφές. Μου αφαιρούσε κάθε πικρία για τον πλησίον μου, τον οποίο διαρκώς υποχρέωνα δίχως να του χρωστώ ποτέ τίποτα. Με τοποθετούσε υπεράνω του δικαστή, τον οποίο έκρινα με τη σειρά του, και υπεράνω του κατηγορουμένου που υποχρέωνα σε ευγνωμοσύνη. Ζυγιάστε, αγαπητέ κύριε, καλά το εξής: ζούσα ατιμωρητί. Καμία κρίση δε με αφορούσε, δε βρισκόμουν πάνω στη σκηνή του δικαστηρίου, αλλά κάπου στο βάθος, ψηλά, σαν τους θεούς που κατεβαίνουν πότε πότε με τη βοήθεια μιας μηχανής, για να μεταμορφώσουν τη δράση και να της δώσουν το νόημά της. Στο τέλος τέλος, το να ζεις ψηλότερα παραμένει ακόμη ο μόνος τρόπος να σε βλέπει και να σε χαιρετίζει η πλειοψηφία.

Κάποιοι, εξάλλου, απ' τους καλούς μου εγκληματίες, σκοτώνοντας, είχαν υπακούσει στο ίδιο συναίσθημα. Στη θλιβερή κατάσταση όπου βρίσκονταν, η ανάγνωση εφημερίδων τους έδινε αναμφισβήτητα ένα είδος ατυχούς αντισταθμίσιματος. Δεν άντεχαν άλλο, όπως πολλοί άνθρωποι, την ανωνυμία, και αυτή η ανυπομονησία είχε μπορέσει, ενμέρει, να τους οδηγήσει σε δυσάρεστες ακρότητες. Για να γίνεις γνωστός, συνολικά, αρκεί να σκοτώσεις τη θυρωρό σου. Δυστυχώς, πρόκειται για επίκαιρη φήμη· είναι, βλέπεις, τόσες οι θυρωροί που αξίζουν μάχαιρα και την λαμβάνουν. Το έγκλημα βρίσκεται αδιαλείπτως στο προσκήνιο, αλλά ο εγκληματίας δε φιγουράρει παρά φευγαλέα,

για να αντικατασταθεί αμέσως. Αυτοί οι σύντομοι θρίαμβοι τελικά πληρώνονται πανάκριβα. Η υπεράσπιση των δυστυχησμένων μας μνηστήρων της φήμης κατέληγε, αντιθέτως, στην πραγματική αναγνώριση, στον ίδιο χρόνο και στις ίδιες θέσεις, με πιο οικονομικά μέσα. Αυτό επίσης με ωθούσε να καταβάλω αξιόλογες προσπάθειες ώστε να πληρώσουν το λιγότερο δυνατόν: ό,τι πλήρωναν, το πλήρωναν λίγο στη θέση μου. Η αγανάκτηση, το ταλέντο, η συγκίνηση που ξόδευα, μου αφαιρούσαν, σ' αντάλλαγμα, οποιοδήποτε χρέος προς την πλευρά τους. Οι δικαστές τιμωρούσαν, οι κατηγορούμενοι εξιλιώνονταν κι εγώ, ελεύθερος από οποιαδήποτε υποχρέωση, απαλλαγμένος από κρίση και κύρωση, βασίλευα ελεύθερα, μέσα σ' ένα φως παραδεισιακό.

Αυτό το πράγμα δεν ήταν, εδώ που τα λέμε, η Εδέμ, αγαπητέ κύριε: η ζωή χωρίς ενδιαμέσα. Έτσι υπήρξε και η δική μου. Δε βρέθηκα ποτέ στην ανάγκη να μάθω να ζω. Επ' αυτού, με τη γέννησή μου, ήξερα ήδη τα πάντα. Υπάρχουν άνθρωποι που το πρόβλημά τους είναι να φυλαχτούν απ' τους άλλους, ή τουλάχιστον να τα βρουν μαζί τους. Για μένα είχε γίνει η διευθέτηση. Οικείος όποτε έπρεπε, σιωπηλός όποτε ήταν αναγκαίο, ικανός και για χαριεντισμό και για σοβαρότητα, ήμουν ισομερής. Έτσι, η δημοτικότητα μου ήταν μεγάλη και πια δε μετρούσα τις επιτυχίες μου στον κόσμο. Δεν ήμουν και κακοφτιαγμένος, ήμουν ταυτόχρονα ακούραστος χορευτής και διακριτικός λόγιος, κατάφερα ν' αγαπώ συγχρόνως, κάτι διόλου εύκολο, τις γυναίκες και τη δικαιοσύνη, ενδιαφερόμουν για τον αθλητισμό και τις καλές τέχνες, σταματώ, εν ολίγοις, για να μη θεωρηθώ ύποπτος αυταρεσκείας. Φανταστείτε όμως, σας

παρακαλώ, έναν άντρα στην πιο καλή του ώρα, απολύτως υγιή, γενναιόδωρα προικισμένο, επιδέξιο στις ασκήσεις τόσο του σώματος όσο και του πνεύματος, ούτε φτωχό ούτε πλούσιο, που κοιμάται καλά και είναι βαθύτατα ικανοποιημένος από τον εαυτό του χωρίς να το δείχνει παρά μόνο με μια ευτυχή κοινωνικότητα. Τότε θα παραδεχτείτε πως μπορώ να μιλήσω, με κάθε μετριοφροσύνη, για μια πετυχημένη ζωή.

Ναι, λίγα πλάσματα υπήρξαν πιο φυσιολογικά από μένα. Η συμφωνία μου με τη ζωή ήταν ολοκληρωτική. Δεχόμουν αυτό που ήταν, από κορυφής μέχρις ονύχων, δίχως ν' αρνιέμαι τίποτε απ' τις ειρωνείες, το μεγαλείο και τη δουλοπρέπειά της. Ειδικότερα η σάρκα, η ύλη, η εξωτερική εμφάνιση με μια λέξη, που μπερδεύει ή αποθαρρύνει τόσους ανθρώπους στον έρωτα ή στη μοναξιά, μου 'δινε, χωρίς να με υποδουλώνει, ισάξιες χαρές. Ήμουν φτιαγμένος για να 'χω κορμί. Εξ ου κι αυτή μου η αρμονία, αυτή η χαλαρή κυριαρχία που ένιωθαν οι άνθρωποι, και μου ομολογούσαν καμιά φορά πως τους βοηθούσε να ζουν. Επιζητούσαν λοιπόν τη συντροφιά μου. Συχνά πίστευαν, επί παραδείγματι, πως είχαμε ήδη συναντηθεί. Η ζωή, τα πλάσματα και τα δώρα της έρχονταν να με βρουν· αποδεχόμουν αυτά τα σέβη με καλοπροαίρετη περηφάνια. Εδώ που τα λέμε, όντας άνθρωπος με τόση πληρότητα και απλότητα, έβρισκα να 'μαι λιγάκι υπεράνθρωπος.

Ήμουν έντιμης πλην ταπεινής καταγωγής (ο πατέρας μου ήταν υπάλληλος) κι όμως, κάποια πρωινά, ταπεινά τ' ομολογώ, ένιωθα γιος βασιλιά ή φλεγόμενη βάτος. Επρόκειτο, σημειώστε το καλά, για κάτι διαφορετικό από τη δεβαιότητα που ζούσα πως είμαι εξυπνότερος απ' όλον

τον κόσμο. Αυτή η δεβαιότητα εξάλλου είναι άνευ σημασίας, εφόσον τη συμμερίζονται τόσο ηλίθιοι. Όχι, με το να είμαι πλήρης, ένιωθα, διστάζω να το ομολογήσω, σκεύος εκλογής. Σκεύος εκλογής, προσωπικά εγώ μεταξύ όλων, γι' αυτή τη μακρά και σταθερή επιτυχία. Αυτό ήταν, συνοπτικά, αποτέλεσμα της μετριοφροσύνης μου. Αρνιόμουν ν' αποδώσω αυτή την επιτυχία στην αξία μου και μόνο, και δεν μπορούσα να πιστέψω πως η συνένωση, σε ένα μόνο πρόσωπο, τόσο διαφορετικών και τόσο ακραίων προτερημάτων, ήταν αποτέλεσμα απλής σύμπτωσης. Γι' αυτό, ζώντας ευτυχισμένος, ένιωθα, κατά έναν τρόπο, πως αυτή η ευτυχία μου ανήκε βάσει υψηλού διατάγματος. Όταν σας πω ότι δεν είχα καμία θρησκεία, θα καταλάβετε ακόμη καλύτερα το ασυνήθιστο αυτής της πεποίθησης. Συνηθισμένη ή όχι, με ανύψωσε πολύ καιρό πάνω απ' την καθημερινότητα, και χρόνια, κυριολεκτικά, μετεωρίστηκα· και, για να πω την αλήθεια, ακόμη έχω μεταμέλεια στην καρδιά γι' αυτά τα χρόνια. Μετεωρίστηκα μέχρι το βράδυ που... Αλλά όχι, αυτό είναι άλλο θέμα, ας το ξεχάσουμε. Εξάλλου, μπορεί και να υπερβάλλω. Τα πήγαινα μια χαρά σε όλα και συγχρόνως δεν ήμουν ικανοποιημένος από τίποτα. Κάθε χαρά μ' έκανε να επιθυμώ μιαν άλλη. Πήγαινα από γιορτή σε γιορτή. Τύχαινε να χορεύω νύχτες ολόκληρες, όλο και πιο ξετρελαμένος, με τους ανθρώπους και τη ζωή. Μερικές φορές, αργά το βράδυ, όταν ο χορός, η ελαφρότητα που έδινε το οινόπνευμα, η παραφορά μου, η βίαιη εγκατάλειψη καθενός, με ρίχναν σε μια έκσταση κουρασμένη και γεμάτη, μου φαινόταν, στο απώτατο της κούρασης και στο διάστημα ενός δευτερολέπτου, πως καταλάβαινα επιτέλους το μυστικό των πλασμάτων και του

κόσμου. Την επομένη όμως, η κούραση εξαφανιζόταν και μαζί της και το μυστικό. Ξεχυνόμουν και πάλι. Έτρεχα έτσι, διαρκώς υπερπλήρης και ποτέ χορτασμένος, χωρίς να ξέρω πού να σταματήσω, ώς τη μέρα, το βράδυ μάλλον, που η μουσική σταμάτησε, τα φώτα σβήσαν. Η γιορτή όπου είχα υπάρξει ευτυχισμένος... Επιτρέψτε μου όμως να καλέσω σε βοήθεια τον πρωτόγονο φίλο μας. Κουνήστε το κεφάλι για να τον ευχαριστήσετε και, κυρίως, πιείτε μαζί μου, έχω ανάγκη τη συμπάθειά σας.

Βλέπω πως αυτή η δήλωση σάς εκπλήσσει. Δεν είχατε ποτέ, ξαφνικά, ανάγκη από συμπάθεια, βοήθεια, φιλία; Ναι, φυσικά. Εγώ έχω μάθει να αρκούμαι στη συμπάθεια. Τη βρίσκεις ευκολότερα κι έπειτα, δε δημιουργεί καμία υποχρέωση. Το «πιστέψτε στη συμπάθειά μου», στον εσωτερικό λόγο, προηγείται αμέσως του «και τώρα ας ασχοληθούμε με κάτι άλλο». Είναι αίσθημα προέδρου φιλανθρωπικού συμβουλίου: το αποκτάς σε τιμή ευκαιρίας ύστερα απ' τις καταστροφές. Η φιλία είναι λιγότερο απλή. Παίρνει χρόνια και είναι δύσκολο να την επιτύχεις, μα σαν την έχεις, δεν υπάρχει πια τρόπος ν' απαλλαγείς, πρέπει να την αντιμετωπίσεις. Μη θαρρείτε, κυρίως, πως οι φίλοι σας θα σας τηλεφωνούν, ως ώφειλαν, κάθε βράδυ, για να μάθουν αν όντως δεν είναι το βράδυ που αποφασίζετε ν' αυτοκτονήσετε ή, πιο απλά, αν δεν έχετε ανάγκη από συντροφιά, αν δεν έχετε κέφι να βγείτε. Όχι όμως, αν τηλεφωνούν, μείνετε ήσυχος, θα 'ναι το βράδυ που δεν είστε μόνος κι η ζωή είναι ωραία. Στην αυτοκτονία μάλλον θα σας ωθήσουν εν ονόματι αυτού που, κατά τη γνώμη τους, οφείλετε στον εαυτό σας. Ο Θεός να σας φυλάει, αγαπητέ κύριε, απ' το να σας τοποθετούν πολύ ψηλά οι φίλοι! Όσο

γι' αυτούς που έχουν καθήκον να μας αγαπούν, θέλω να πω οι συγγενείς και οι σχέσεις (οποία έκφρασις!), είναι άλλου παπά βαγγέλιο. Αυτοί έχουν τη λέξη που πρέπει, μόνο που η λέξη αυτή είναι σφαίρα ίσια στο στόχο· παίρνουν τηλέφωνο όπως ρίχνεις με την καρραμπίνα. Και σημάδεύουν σωστά. Αχ, αυτοί οι Μπαζαίν!*

Ορίστε; Ποιο δράδυ; Θα 'ρθω και σ' αυτό, να 'χετε υπομονή μαζί μου. Κατά έναν τρόπο, εξάλλου, είμαι μέσα στο θέμα μου μ' αυτή την ιστορία φίλων και σχέσεων. Δείτε, μου 'χαν πει για κάποιον που είχε φυλακιστεί ο φίλος του και που κοιμόταν κάθε δράδυ στο πάτωμα της κάμαράς του, για να μην απολαμβάνει μιαν άνεση που είχαν στερήσει από κείνον που αγαπούσε. Μάλιστα, αγαπητέ κύριε, ποιος θα κοιμηθεί κάτω για μας; Αν εγώ είμαι ικανός; Ακούστε, θα 'θελα να 'μαι, θα είμαι. Ναι, μια μέρα θα είμαστε όλοι ικανοί και θα 'ναι η σωτηρία. Μα δεν είναι εύκολο, γιατί η φιλία είναι αφηρημένη ή, το λιγότερο, αδύναμη. Αυτό που θέλει, δεν το μπορεί. Στο κάτω κάτω, δεν το θέλει ίσως αρκετά; Δεν αγαπούμε, ίσως, αρκετά τη ζωή; Έχετε παρατηρήσει πώς μόνο ο θάνατος αφυπνίζει τα αισθήματά μας. Πώς αγαπούμε τους φίλους που μόλις μας άφησαν ή όχι; Πόσο θαυμάζουμε τους κυρίους μας που πια δε μιλούν κι έχουν το στόμα γεμάτο χώμα! Ο σεβασμός τότε έρχεται εντελώς φυσικά, ο σεβασμός που μπορεί και να περιμέναν όλη τους τη ζωή από μας. Ξέρετε

* Αχιλλέας-Φραγκίσκος Μπαζαίν (1811-1888). Γάλλος στρατάρχης. Διακρίθηκε κυρίως στο Μεξικό (1862-1866) και η εκεί δράση του τον έκανε μισητό στο γαλλικό λαό. Κλασικός τύπος τυχοδιώκτη· τ' όνομά του είναι συνώνυμο σχετικής προσβολής.

ὅμως γιατί είμαστε πάντοτε πιο δίκαιοι και πιο γενναιοδωροί με τους νεκρούς; Ο λόγος είναι απλός. Δεν υπάρχει υποχρέωση μαζί τους. Μας αφήνουν ελεύθερους, ὅλος ο χρόνος είναι στη διάθεσή μας, να στριμώξουμε το σέβας μας ανάμεσα στο κοκτέιλ και μια ευγενική ερωμένη, με λίγα λόγια, στο νεκρό χρόνο. Αν μας δημιουργούσαν κάποια υποχρέωση, θα 'ταν στη μνήμη, και η μνήμη μας είναι βραχεία. Όχι, τον νωπό νεκρό αγαπάμε στους φίλους μας, τον αλγεινό νεκρό, τη συγκίνησή μας, τον εαυτό μας τελικά.

Είχα, που λέτε, ένα φίλο που τον απέφευγα ὅποτε μπορούσα. Τον βαριόμουν λιγάκι, κι ἔπειτα ἦταν και ηθικολόγος. Αλλά στα τελευταία του, μείνετε ἡσυχος, με ξαναβρήκε. Δεν ἔλειψα ούτε μέρα. Πέθανε ευχαριστημένος μαζί μου, σφίγγοντάς μου τα χέρια. Μια γυναίκα που μ' ενοχλούσε κάθε τόσο, δίχως αποτέλεσμα, είχε την αγαθή ἔμπνευση να πεθάνει νέα. Τι θέση πήρε αμέσως στην καρδιά μου! Κι ὅταν μάλιστα πρόκειται γι' αυτοκτονία! Κύριε, τι εξαισιος ξεσηκωμός! Ανάβουν τα τηλέφωνα, ξεχειλίζει η καρδιά, φράσεις ἐπιτηδες κοφτές ἀλλά μεστές υπονοουμένων, συγκρατημένος πόνος κι ἀκόμα, ναι, και λίγη τύψη!

Έτσι είναι, ἀγαπητέ κύριε, ο ἄνθρωπος ἔχει δύο ὄψεις: δεν μπορεί ν' αγαπά δίχως ν' ἀγαπιέται. Παρατηρήστε τους γείτονές σας, αν, κατὰ τύχη, συμβεῖ κάποιος θάνατος στην πολυκατοικία. Κοιμούνται στη μικρή τους ζωύλα, και κάποια στιγμή, παραδείγματος χάριν, πεθαίνει ο θυρωρός. Αμέσως ξυπνούν, λαχταράνε, μαθαίνουν τα καθέκαστα. Ένας πεθαμένος ἐπὶ του πιεστηρίου και, ἐπιτέλους, ἀρχίζει το θέαμα. Έχουν ἀνάγκη ἀπὸ τραγωδία, τι

τα θέτε, είναι η μικρούλα υπεροχή τους, είναι το απεριτίφ τους. Είναι εξάλλου τυχαίο που σας μιλώ για θυρωρό; Είχα έναν, πραγματικά αδικημένο απ' τη φύση, σκέτη προσωποποίηση της κακίας, ένα τέρας ασημαντότητας και μνησικακίας, που έσκαγε επίσκοπο. Ούτε καν του μιλούσα, αλλά και μόνο η ύπαρξή του έβαζε σε κίνδυνο τη συνήθη μου ευχαρίστηση. Πέθανε και πήγα στην κηδεία του. Μου λέτε γιατί;

Οι δυο μέρες, άλλωστε, που προηγήθηκαν της τελετής, υπήρξαν πλήρεις ενδιαφέροντος. Η γυναίκα τού θυρωρού ήταν άρρωστη, ξαπλωμένη στο μοναδικό τους δωμάτιο, κι είχαν δάλει κοντά της την κάσα πάνω σε στηρίγματα. Έπρεπε να πας να πάρεις την αλληλογραφία μόνος σου. Άνοιγες, έλεγες: «Καλημέρα σας», άκουγες το εγκώμιο του μακαρίτη που η θυρωρίνα τον έδειχνε με το χέρι, κι έπαιρνες την αλληλογραφία σου. Τίποτε το απολαυστικό σ' αυτά, σύμφωνοι; Κι όμως, όλη η πολυκατοικία παρήλασε απ' αυτό το καμαράκι που βρωμούσε φαινόλη. Και οι ένοικοι δε στείλαν τους υπηρέτες τους, όχι, έρχονταν οι ίδιοι να καρπωθούν το ανέλπιστο. Το ίδιο άλλωστε κι οι υπηρέτες, αλλά στα κρυφά. Τη μέρα της ταφής, η κάσα ήταν πολύ μεγάλη για την πόρτα της καμαρούλας. «Άχου ο καλός μου!» έλεγε η θυρωρίνα απ' το κρεβάτι της, με μια έκπληξη όλο ευχαρίστηση και σπαραγμό συγχρόνως, «τι λεβέντης που ήτανε!» «Μην ανησυχείτε, κυρία μου» απαντούσε ο εργολάβος, «θα τον περάσουμε με το πλάι και όρθιο». Τον πέρασαν όρθιο και μετά τον οριζοντίωσαν κι ήμουν ο μόνος (μαζί μ' έναν πρώην πορτιέρη καμπαρέ, για τον οποίο κατάλαβα πως κάθε βράδυ έπινε το Περνό του παρέα με το μακαρίτη) που πήγε μέχρι το νεκροταφείο κι έριξε ένα

λουλούδι πάνω στο φέρετρο, του οποίου η πολυτέλεια με εξέπληξε. Εν συνεχεία, επισκέφθηκα τη θυρωρό για να λάβω εκ μέρους της ευχαριστίες τραγωδού. Ποιος ο λόγος για όλα αυτά, μου λέτε; Κανείς, εκτός από το απεριτίφ.

Κήδεψα, επίσης, έναν γέρο συνεργάτη του Δικηγορικού Συλλόγου. Έναν υπαλληλάκο, αρκούντως περιφρονημένο, που πάντα του 'σφιγγα το χέρι. Στο χώρο της δουλειάς μου έσφιγγα άλλωστε όλα τα χέρια, και μάλλον όχι μία, αλλά δύο φορές. Αυτή η εγκάρδια απλότητα μου χάριζε, με ελάχιστο κόπο, τη συμπάθεια όλων, απαραίτητη για ν' ανθίσω. Για την κηδεία του υπαλλήλου μας, ο πρόεδρος του συλλόγου δεν ενοχλήθηκε. Εγώ, ναι, και μάλιστα την παραμονή ταξιδιού, πράγμα που υπογραμμίστηκε. Γνώριζα ακριδώς ότι η παρουσία μου θα γινόταν αισθητή και θα σχολιαζόταν ευμενώς. Καταλαβαίνετε λοιπόν, ούτε το χιόνι που 'πεφτε εκείνη τη μέρα δε μ' έκανε να υποχωρήσω.

Ορίστε; Θα 'ρθω και σ' αυτό, μη φοβάστε, εκεί είμαι άλλωστε ακόμη. Αφήστε όμως πρώτα να σας επισημάνω πως η θυρωρός μου, που έδωσε ό,τι είχε και δεν είχε σε εσταυρωμένους, καλό ξύλο βελανιδιάς και ασημένια χερούλια για ν' απολαύσει καλύτερα τη θλίψη της, τα 'φτιαξε, ένα μήνα αργότερα, μ' έναν λιμοκοντόρο με ωραία φωνή. Τη χτυπούσε, ακούγαμε φοβερές κραυγές, και αμέσως μετά άνοιγε το παράθυρο και τραγούδαγε την αγαπημένη του ρομάντζα: «Γυναίκες, τι όμορφες που είστε!» «Σίγουρα, σίγουρα!» λέγαν οι γείτονες. Σίγουρα τι; σας ερωτώ. Ωραία, ο βαρύτενος είχε τις εντυπώσεις εναντίον του, το ίδιο και η θυρωρίνα. Μα τίποτα δεν αποδεικνύει πως δεν αγαπιόντουσαν. Όπως τίποτε δεν αποδεικνύει πως δεν

αγαπούσε τον άντρα της. Όταν άλλωστε έφυγε ο λιμοκοντόρος, με κουρασμένη φωνή και χέρια, αυτή, πιστή, ξανάπιασε το εγκώμιο του μακαρίτη! Στο κάτω κάτω, ξέρω κι άλλες που έχουν τις εντυπώσεις με το μέρος τους και δεν είναι πιο σταθερές ή πιο ειλικρινείς. Γνώρισα έναν άνθρωπο, που 'δωσε είκοσι χρόνια απ' τη ζωή του σε μια ανόητη, της θυσίασε τα πάντα, φιλίες, δουλειά, την ίδια την αξιοπρέπεια της ζωής του, κι ένα βράδυ ανακάλυψε πως δεν την είχε αγαπήσει ποτέ. Έπληττε, αυτό ήταν όλο, έπληττε, όπως οι περισσότεροι. Έπλασε λοιπόν, συνολικά, μια ζωή όλο μπλεξίματα και δράματα. Πρέπει κάτι να γίνει, ιδού η εξήγηση των περισσότερων ανθρώπινων σχέσεων. Πρέπει κάτι να γίνει, έστω και η δίχως έρωτα δουλειά, έστω κι ο πόλεμος ή ο θάνατος. Ζήτω λοιπόν οι κηδείες!

Εγώ, τουλάχιστον, δεν είχα αυτή τη δικαιολογία. Δεν έπληττα γιατί ήμουν κυρίαρχος. Το βράδυ που σας λέω, μπορώ μάλιστα να πω πως έπληττα λιγότερο από ποτέ. Ειλικρινά όχι, δεν επιθυμούσα να γίνει κάτι. Κι όμως! Ήταν βλέπετε, αγαπητέ κύριε, ένα όμορφο φθινοπωριάτικο βράδυ, χλιαρό ακόμη πάνω απ' την πόλη, υγρό κιόλας πάνω απ' τον Σηκουάνα. Έπεφτε η νύχτα, ο ουρανός ήταν ακόμη φωτεινός στη δύση, αλλά σκοτεινίαζε, τα φώτα του δρόμου αχνοφέγγαν. Ανέβαινα και πάλι τις αποβάθρες της αριστερής όχθης, προς τη Γέφυρα των Τεχνών. Έβλεπες τον ποταμό να φέγγει, ανάμεσα στους κλειστούς πάγκους των βιβλιοπωλών. Στις αποβάθρες, ο κόσμος ήταν αραιός. Το Παρίσι βρισκόταν ήδη στο τραπέζι. Πατούσα τα κιτρινωμένα και σκονισμένα φύλλα που θύμιζαν ακόμη το καλοκαίρι. Ο ουρανός γέμιζε λίγο λίγο αστέρια, που τα 'βλεπες φευγαλέα καθώς προχωρούσες απ' το ένα φανάρι

στο άλλο. Γευόμουν τη σιωπή που 'χε ξαναπέσει, τη γλύκα της βραδιάς, το άδειο Παρίσι. Ήμουν ευχαριστημένος. Η μέρα είχε πάει καλά: ένας τυφλός, η μείωση ποινής που προσδοκούσα, η θερμή χειραψία του πελάτη μου, κάποιες γενναιοδωρίες και, το απόγευμα, ένας ευφύεστατος αυτοσχεδιασμός μπροστά σε μερικούς φίλους, σχετικά με τη σκληρή καρδιά της άρχουσας τάξης και την υποκρισία των ελίτ.

Ανέβηκα στη Γέφυρα των Τεχνών, έρημη τέτοια ώρα, για να χαζέψω τον ποταμό, που ίσα και τον μάντευες μες στο σκοτάδι που είχε πέσει. Απέναντι από το Βερ Γκαλάν, δέσποζα του νησιού. Ένιωθα ν' ανεβαίνει μέσα μου ένα απέραντο αίσθημα δύναμης και, πώς να το πω, ολοκλήρωσης, που μου φούσκωνε την καρδιά. Τεντώθηκα και πήγα ν' ανάψω ένα τσιγάρο, το τσιγάρο της ικανοποίησης, όταν, την ίδια στιγμή, ένα γέλιο ξέσπασε πίσω μου. Έκπληκτος, έκανα απότομη μεταβολή: δεν υπήρχε κανείς. Πήγα μέχρι το κιγκλίδωμα: ούτε μία μαούνα, ούτε μία δάρκα. Γύρισα προς το νησί, και άκουσα ξανά το γέλιο πίσω απ' την πλάτη μου, λίγο πιο μακρινό, σα να κατέβαινε τον ποταμό. Στεκόμουν εκεί, ακίνητος. Το γέλιο λιγότευε, αλλά το άκουγα ακόμη ευκρινώς πίσω μου, να 'ρχεται από πουθενά, εκτός απ' το νερό. Ταυτόχρονα, ένιωθα την καρδιά μου να χτυπάει διαστικά. Ακούστε με καλά, το γέλιο αυτό δεν είχε τίποτα το μυστηριώδες: ήταν ένα γέλιο καλοσυνάτο, φυσιολογικό, σχεδόν φιλικό, που ξανάβαζε τα πράγματα στη θέση τους. Πολύ γρήγορα, εξάλλου, δεν άκουγα πια τίποτα. Γύρισα στις αποβάθρες, πήρα την οδό Ντωφίν, αγόρασα τσιγάρα χωρίς να τα 'χω ανάγκη. Τα είχα χαμένα, ανάπνεα με δυσκολία. Εκείνο το βράδυ τηλε-

φώνησα σ' ένα φίλο που δεν ήταν σπίτι του. Δίσταζα να βγω, όταν ξαφνικά άκουσα γέλια κάτω απ' τα παράθυρά μου. Άνοιξα. Πράγματι, μερικοί νεαροί αποχαιρετιόντουσαν χαρούμενοι στο πεζοδρόμιο. Ξανάκλεισα τα παράθυρα σηκώνοντας τους ώμους· είχα να μελετήσω κι ένα φάκελο στο κάτω κάτω. Πήγα στο μπάνιο να πιω ένα ποτήρι νερό. Το πρόσωπό μου χαμογελούσε στον καθρέφτη, μου φάνηκε όμως πως το χαμόγελό μου ήταν αμφίσημο...

Πώς είπατε; Συγγνώμη, σκεφτόμουν κάτι άλλο. Θα σας δω σίγουρα αύριο. Ναι, ναι, αύριο. Όχι, όχι, δεν μπορώ να μείνω. Μ' έχει άλλωστε καλέσει να τη συμβουλευτώ αυτή η καφετιά αρκούδα που βλέπετε εκεί κάτω. Ένας έντιμος άνθρωπος, ασφαλώς, που τον παιδεύει άσχημα η αστυνομία, από σκέτη κακοήθεια. Βρίσκετε πως έχει φάτσα φονιά; Να 'στε βέβαιος πως είναι κορυφή επί του θέματος. Κλέβει εξίσου καλά, και θα εκπλαγείτε αν μάθετε ότι αυτός ο άνθρωπος των σπηλαιών είναι σπесиαλίστας στην αγοραπωλησία πινάκων. Στην Ολλανδία, όλοι είναι ειδικοί στις ζωγραφιές και στις τουλίπες. Αυτός εδώ, με τους συνεσταλμένους τρόπους, είναι αυτουργός της πλέον διαβόητης κλοπής πινάκων. Ποιάς; Μπορεί και να σας πω. Μην παραξενεύετε με τις γνώσεις μου. Μόλο που είμαι κριτής-μετανοητής, έχω εδώ κάτι να περνώ την ώρα μου: είμαι νομικός σύμβουλος αυτών των ωραίων ανθρώπων. Έχω μελετήσει τους νόμους της χώρας κι έχω αποκτήσει πελατεία στη συνοικία αυτή, όπου δε σου ζητούν διπλώματα. Δεν ήταν κι εύκολο, εμπνέω όμως εμπιστοσύνη, έτσι; Έχω ωραίο, ειλικρινές γέλιο, η χειραψία μου είναι δυναμική· αυτά είναι πλεονεκτήματα. Κι έπειτα, έχω διεκπεραιώσει μερικές δύσκολες υποθέσεις, στην αρχή

από συμφέρον, μετά από πεποίθηση. Αν οι νταβατζήδες και οι κλέφτες καταδικάζονταν παντού και πάντοτε, οι έντιμοι θα θεωρούσαν όλοι τον εαυτό τους αθώο δια βίου, αγαπητέ κύριε. Και κατ' εμέ -ιδού, έρχομαι στο θέμα- αυτό κυρίως πρέπει ν' αποφύγουμε. Διαφορετικά, το γέλιο θα 'ταν δικαιολογημένο.

Σας είμαι ειλικρινά ευγνώμων, αγαπητέ μου συμπατριώτη, για την περιέργειά σας. Κι όμως, η ιστορία μου δεν έχει τίποτε το ασυνήθιστο. Μάθετε, εφόσον σας ενδιαφέρει, πως σκέφτηκα λιγάκι αυτό το γέλιο μερικές μέρες, κι ύστερα το ξέχασα. Αρραιά και πού, μου φαινόταν πως το άκουγα κάπου μέσα μου. Τον περισσότερο όμως καιρό, σκεφτόμουν, χωρίς προσπάθεια, άλλα πράγματα.

Πρέπει πάντως να αναγνωρίσω πως δεν ξαναπάτησα το πόδι μου στις αποβάθρες του Παρισιού. Όποτε περνούσα, με αμάξι ή λεωφορείο, έπεφτε ένα είδος σιωπής μέσα μου. Περίμενα, θαρρώ. Περνούσα όμως τον Σηκουάνα, δε συνέβαινε τίποτε κι ανάσaina. Είχα και κάποια προβλήματα υγείας εκείνη την εποχή. Τίποτε το συγκεκριμένο, μια κακοκεφιά, ας πούμε, ένα είδος δυσκολίας να ξαναβρω την καλή μου διάθεση. Πήγα σε γιατρούς που μου 'δωσαν δυναμωτικά. Καλύτερευα κι ύστερα ξανάπεφτα. Η ζωή μου γινόταν όλο και λιγότερο εύκολη: όταν είναι

θλιμμένο το κορμί, μαραίνεται κι η καρδιά. Μου φαινόταν πως ξεμάθαινα, ενμέρει, ό,τι δεν είχα μάθει ποτέ κι όμως ήξερα τόσο καλά: δηλαδή, να ζω. Ναι, είμαι πεισμένος πως τότε άρχισαν όλα.

Όυτε απόψε όμως αισθάνομαι σε φόρμα. Με δυσκολία ταιριάζω ακόμη και τις φράσεις μου. Μιλώ, νομίζω, χειρότερα, κι ο λόγος μου είναι λιγότερο δέβιος. Ο καιρός, σίγουρα. Αναπνέω με δυσκολία, ο αέρας είναι τόσο βαρύς, που πιέζει το στήθος. Θα σας πείραζε, αγαπητέ μου συμπατριώτη, αν θγαίναμε να κάνουμε μια βολτίτσα στην πόλη; Ευχαριστώ.

Τι όμορφα που είναι τα κανάλια το βράδυ! Μ' αρέσει η απόπνοια των μουχλιασμένων νερών, η μυρωδιά των νεκρών φύλλων που μουχλιάζουν στο κανάλι, κι η πένθιμη μυρωδιά που ανεβαίνει απ' τις γεμάτες λουλούδια μαούνες. Όχι, όχι, δεν έχει τίποτε το νοσηρό αυτή η προτίμηση, πιστέψτε με. Ίσα-ίσα, για μένα είναι δόγμα. Η αλήθεια είναι πως πιέζομαι για να θαυμάσω αυτά τα κανάλια. Πάνω απ' όλα στον κόσμο αγαπώ τη Σικελία, καταλαβαίνετε, και μάλιστα ψηλά από την Αίτνα, μέσα στο φως, φτάνει να 'μαι πάνω απ' το νησί και τη θάλασσα. Και την Ιάβα, αλλά την εποχή που φυσάνε οι αληγείς*. Ναι, πήγα στα νιάτα μου. Γενικά, μ' αρέσουν όλα τα νησιά. Εκεί είναι ευκολότερο να κυριαρχείς.

Εξάισιο σπίτι, ε; Οι δύο προτομές που βλέπετε εκεί εί-

* αληγείς: Σταθεροί και συνεχείς άνεμοι που πνέουν καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, με μικρές διακοπές, στις ζώνες που περιλαμβάνονται μεταξύ του Ισημερινού και των παραλλήλων των 30° βορείου και νοτίου πλάτους.

ναι νέγρων σκλάβων. Ένα σύμβολο. Το σπίτι ανήκε σε δουλέμπορο. Α, την εποχή εκείνη δεν έκρυβες τα χαρτιά σου! Είχες τα κότσια, έλεγες: «Εγώ τα φυσάω, εμπορευόμαι σκλάβους, πουλάω μαύρη σάρκα». Φαντάζεστε να κάνει σήμερα κάποιος δημοσίως γνωστό πως έχει τέτοια δουλειά; Τι σκάνδαλο! Από δω τους ακούω τους παριζιάνους συναδέλφους μου. Είναι άτεγκτοι επί του θέματος, δε θα δίσταζαν να ρίξουν δυο τρεις διακηρύξεις, μπορεί και παραπάνω! Κατόπιν ωρίμου σκέψεως, θα πρόσθετα την υπογραφή μου στη δική τους. Δουλεία, α, όχι! Είμαστε αντίθετοι! Που αναγκαζόμαστε να την έχουμε στα σπίτια μας ή στα εργοστάσια, καλά, είναι μέσα στο πρόγραμμα, αλλά να το 'χεις και καμάρι, πάει πολύ.

Ξέρω καλά πως δεν μπορούμε να μην εξουσιάζουμε ή να μην υπηρετούμε. Ο καθένας χρειάζεται τους σκλάβους όπως τον καθαρό αέρα. Προστάζω σημαίνει αναπνέω, συμφωνείτε; Και οι πλέον απόκληροι καταφέρνουν να αναπνεύσουν. Κι ο έσχατος στην κοινωνική κλίμακα έχει έστω σύζυγο ή παιδί. Αν είναι εργένης, σκύλο. Με δυο λόγια, η ουσία είναι να μπορείς να θυμώνεις χωρίς να 'χει ο άλλος το δικαίωμα να σου αντιμιλήσει. «Δεν αντιμιλάνε στον πατέρα τους» το ξέρετε το ρητό; Από μιαν άποψη, είναι παράδοξο. Σε ποιον ν' αντιμιλήσεις σ' αυτή τη ζωή αν όχι σ' όποιον αγαπάς; Απ' την άλλη, είναι πειστικό. Κάποιος πρέπει να 'χει την τελευταία λέξη. Διαφορετικά, σε κάθε λόγο μπορεί ν' αντιταχθεί ένας άλλος: δε θα τελιώναμε ποτέ. Η δύναμη, αντίθετα, κόβει τα πάντα. Μας πήρε καιρό, μα το καταλάβαμε. Παραδείγματος χάριν, πρέπει να το 'χετε παρατηρήσει, η γηραιά Ευρώπη μας φιλοσοφεί επιτέλους αξιοπρόσεχτα. Δε λέμε πια, καθώς σε

καιρούς αφελείς: «Έτσι πιστεύω. Ποιες είναι οι αντιρρήσεις σας;» Γίναμε σαφείς. Αντικαταστήσαμε το διάλογο με το ανακοινωθέν: «Αυτή είναι η αλήθεια, λέμε. Μπορείτε πάντα να το συζητήσετε, δε μας ενδιαφέρει. Σε λίγα όμως χρόνια, η αστυνομία θα σας δείξει πως έχω δίκιο».

Α, αγαπητέ πλανήτη! Όλα είναι τώρα ξεκάθαρα. Γνωρίζομαστε, ξέρουμε για τι είμαστε ικανοί. Να, εγώ, για ν' αλλάξω παράδειγμα, αν όχι θέμα, ήθελα πάντα να με υπηρετούν με το χαμόγελο. Αν η υπηρέτρια έδειχνε στενοχωρημένη, δηλητηρίαζε τις μέρες μου. Είχε, φυσικά, κάθε δικαίωμα να μην είναι χαρούμενη. Έλεγα όμως στον εαυτό μου πως ήταν πιο καλά για κείνην να κάνει τη δουλειά της γελώντας μάλλον παρά κλαίγοντας. Εδώ που τα λέμε, ήταν καλύτερα για μένα. Παρ' όλ' αυτά, χωρίς ψευτοπερηφάνιες, ο συλλογισμός μου δεν ήταν εντελώς ηλίθιος. Έτσι, αρνιόμουν πάντα να φάω σε κινέζικα εστιατόρια. Γιατί; Γιατί οι Ασιάτες, όταν παύουν να μιλάνε, και προστά μάλιστα στους λευκούς, έχουν συχνά περιφρονητικό ύφος. Και, φυσικά, διατηρούν αυτό το ύφος και στο σερβίρισμα! Πώς λοιπόν να ευχαριστηθείς το κοτόπουλο με την κινέζικη σάλτσα, πώς, κυρίως, κοιτώντας τους, να πιστέψεις ότι έχεις δίκιο;

Εντελώς μεταξύ μας λοιπόν, η δουλεία, κατά προτίμηση χαμογελαστή, είναι αναπόφευκτη. Δεν πρέπει όμως να το παραδεχόμαστε. Όποιος δεν μπορεί να μην έχει δούλους, δεν είναι καλύτερα να τους αποκαλεί ελεύθερους; Για λόγους αρχής πρώτα πρώτα, κι ύστερα για να μην τους απελπίζει. Σίγουρα τους χρωστάμε αυτή την ανταμοιβή. Θα εξακολουθήσουν έτσι να χαμογελούν, κι εμείς θα 'χουμε ήσυχη τη συνείδησή μας. Σε αντίθετη περίπτωση, θ' αναγα-

καζόμεσταν να επανέλθουμε στον εαυτό μας, θα γινόμασταν τρελοί από πόνο ή ακόμη και μετριόφρονες, όλα είναι να τα φοβάσαι. Γι' αυτό, όχι ταμπέλες, κι αυτή εδώ είναι σκανδαλώδης. Εξάλλου, αν καθόμεσταν όλοι κάτω, αν διατυμπανίζαμε το πραγματικό μας επάγγελμα, την ταυτότητά μας, δε θα ξέραμε τι να πρωτοκάνουμε! Φανταστείτε επισκεπτήρια: Ντυπόν, φοβιτσιάρης φιλόσοφος ή χριστιανός μεγαλοϊδιοκτήτης ή ανθρωπιστής μοιχός: έχουμε, αλήθεια, περιθώρια επιλογής. Μα θα 'ταν κόλαση σωστή! Ναι, έτσι πρέπει να 'ναι η κόλαση: δρόμοι με ταμπέλες και αδύνατο να δώσεις εξηγήσεις. Ταξινομείσαι μια για πάντα.

Εσείς, επί παραδείγματι, αγαπητέ μου συμπατριώτη, για σκεφτείτε λιγάκι ποιο θα ήταν το έμβλημά σας. Δε μιλάτε; Καλά, θα μου απαντήσετε αργότερα. Το δικό μου το ξέρω, έτσι κι αλλιώς: δύο πρόσωπα, ένας γοητευτικός Ιανός, κι από πάνω το έμβλημα του οίκου: «Μη δείχνετε εμπιστοσύνη». Στις κάρτες μου: «Ιωάννης-Βαπτιστής Κλαμάνς, ηθοποιός». Μισό λεπτό, λίγο μετά το βράδυ που σας είπα, ανακάλυψα κάτι. Όποτε άφηνα έναν τυφλό στο πεζοδρόμιο όπου τον είχα βοηθήσει να φτάσει, τον χαιρετούσα. Αυτή η κίνηση του καπέλου δεν προοριζόταν προφανώς γι' αυτόν, δεν μπορούσε να τη δει. Σε ποιον απευθυνόταν λοιπόν; Στο κοινό. Μετά το ρόλο, η υπόκλιση. Δεν ήταν κι άσχημα, έτσι; Μια άλλη μέρα, την ίδια εποχή, απάντησα σ' έναν οδηγό που μ' ευχαριστούσε για τη βοήθειά μου, πως κανείς δε θα 'χε κάνει τόσα. Ήθελα να πω εννοείται, ο οποιοσδήποτε. Αλλά η ατυχής αυτή παραδρομή μου στάθηκε στην καρδιά. Στη μετριοφροσύνη ήμουν πραγματικά, αχτύπητος.

Πρέπει ταπεινά να το ομολογήσω, αγαπητέ μου συμπατριώτη, είχα πάντοτε μια τρομαχτική ματαιοδοξία. Εγώ, εγώ, εγώ, ιδού η επωδός της ακριβής μου ζωής, που επεκτεινόταν σε ό,τι έλεγα. Δεν μπόρεσα ποτέ να μιλήσω χωρίς να καυχηθώ, ιδίως αν το έκανα μ' αυτή τη συντριπτική διακριτικότητα, που κατείχα το μυστικό της. Είναι πράγματι αλήθεια πως έζησα πάντοτε ελεύθερος και ισχυρός. Αισθανόμουν, απλώς, απελευθερωμένος έναντι όλων, για τον υπέροχο λόγο ότι δε μου αναγνώριζα ίσον. Με λογάριάζα πάντοτε πιο έξυπνο απ' όλους, σας το 'χω πει, αλλά και πιο ευαίσθητο και πιο επιδέξιο, εκλεκτό σκοπευτή, ασύγκριτο οδηγό, τέλειο εραστή. Ακόμη και στους τομείς που μου ήταν εύκολο να διαπιστώσω την κατωτερότητά μου, όπως το τένις, για παράδειγμα, όπου ήμουν ίσα ίσα ένας αξιοπρεπής συμπαίκτης, μου ήταν δύσκολο να μην πιστεύω πως, αν είχα χρόνο για εξάσκηση, θα ξεπερνούσα και τους πρώτους. Μου αναγνώριζα μόνο υπεροχή, πράγμα που εξηγούσε την επιείκεια και τη γαλήνη μου. Η ενασχόλησή μου με κάποιον άλλο ήταν καθαρή συγκατάβαση, εν πλήρει ελευθερία, και η αξία επέστρεφε ακέραιη σε μένα: ανέβαινα κατά ένα βαθμό στην αγάπη που μου είχα.

Αυτά τα αυτονόητα πράγματα, μαζί με κάποιες άλλες αλήθειες, τα ανακάλυψα λίγο λίγο, την περίοδο που ακολούθησε το βράδυ που λέγαμε. Όχι αμέσως, όχι, ούτε πολύ ξεκάθαρα. Χρειάστηκε πρώτα να ξαναβρώ τη μνήμη μου. Βαθμιαία, είδα πιο καθαρά, έμαθα λίγα απ' όσα γνώριζα. Μέχρι τότε, με είχε πάντοτε βοηθήσει μια εκπληκτική δύναμη λήθης. Ξεχνούσα τα πάντα και, πρώτες και καλύτερες, τις αποφάσεις μου. Κατά βάθος, τίποτα δε μετρούσε. Πόλεμος, αυτοκτονία, έρωτας, μιζέρια, τους έδι-

να δέβαια προσοχή όταν με ανάγκαζαν οι περιστάσεις, αλλά μ' έναν τρόπο αβρό και επιφανειακό. Κάποτε έκανα πως παθιάζομαι για κάτι άσχετο με την καθημερινή μου ζωή. Κι όμως στο βάθος δε συμμετείχα, εκτός δέβαια απ' όταν εμποδιζόταν η ελευθερία μου. Πώς να σας το πω; Μου γλιστρούσε. Ναι, όλα γλιστρούσαν από πάνω μου!

Ας είμαστε δίκαιοι: οι αμνησίες μου ήταν αξιέπαινες. Έχετε παρατηρήσει ότι υπάρχουν άνθρωποι που η θρησκεία τους συνίσταται στην άφεση όλων των προσβολών και που, όντως, τις συγχωρούν, μα δεν τις ξεχνούν ποτέ; Δεν ήμουν τόσο καλή πάστα ώστε να συγχωρώ τις προσβολές, αλλά πάντα στο τέλος τις ξεχνούσα. Και κάποιος που νόμιζε πως τον μισούσα, έμενε εμβρόντητος βλέποντας να τον χαιρετώ μ' ένα πλατύ χαμόγελο. Ανάλογα λοιπόν με το χαρακτήρα του, θαύμαζε τη μεγαλοψυχία μου ή περιφρονούσε την ανανδρία μου, χωρίς να σκεφτεί ότι η αιτία ήταν απλούστερη: είχα ξεχάσει ως και το όνομά του. Η ίδια αδυναμία που μ' έκανε αδιάφορο ή αγνώμονα, μ' έκανε έτσι και μεγαλόψυχο.

Ζούσα λοιπόν την κάθε μέρα, δίχως άλλη συνέχεια απ' του εγώ-εγώ-εγώ. Πρόσκαιρες οι γυναίκες, πρόσκαιρη η αρετή ή η κακία, όλα πρόσκαιρα, σαν τους σκύλους, όμως, κάθε μέρα, εγώ σταθερός στη θέση μου. Προχωρούσα έτσι στην επιφάνεια της ζωής, κατά κάποιον τρόπο μέσα στις λέξεις, ποτέ μέσα στην πραγματικότητα. Όλ' αυτά τα διβλία που 'χα και δεν είχα διαβάσει, οι φίλοι που 'χα και δεν είχα αγαπήσει, οι πόλεις που 'χα και δεν είχα πάει, οι γυναίκες που 'χα και δεν είχα αποκτήσει! Χειρονομούσα από πλήξη ή από αφηρημάδα. Τα όντα ακολουθούσαν, ήθελαν να εξαρτηθούν από μένα, μα δεν υπήρχε τίποτα, κι

αυτό ήταν η δυστυχία. Για κείνα. Γιατί, όσο για μένα, ξεχνούσα. Δε θυμήθηκα ποτέ παρά μόνο τον εαυτό μου.

Παρ' ολ' αυτά, η μνήμη μου λίγο λίγο επέστρεφε. Ή μάλλον, εγώ επέστρεφα σ' αυτήν κι έβρισκα την ανάμνηση που με περίμενε. Προτού να σας μιλήσω, επιτρέψτε μου, αγαπητέ συμπατριώτη, να σας δώσω παραδείγματα (που θα σας χρησιμεύσουν, είμαι σίγουρος), για όσα ανακάλυψα μετά τις εξερευνήσεις μου.

Μια μέρα με τ' αμάξι, που άργησα ένα δευτερόλεπτο να ξεκινήσω στο πράσινο, ενώ οι υπομονετικοί μας συμπολίτες εξαπέλυαν χωρίς καθυστέρηση τα κλάξον τους στην πλάτη μου, θυμήθηκα ξαφνικά μια άλλη περιπέτεια που 'χε συμβεί κάτω απ' τις ίδιες συνθήκες. Μια μοτοσικλέτα, που την οδηγούσε ένας ξερακιανός στούμπος με γυαλιά και παντελόνι γκολφ, με είχε προσπεράσει και είχε σταθεί μπροστά μου στο κόκκινο. Σταματώντας, του 'χε σθήσει η μηχανή και μάταια προσπαθούσε να την ξαναβάλει μπροστά. Στο πράσινο, του ζήτησα με τη συνηθισμένη μου ευγένεια να πάει τη μοτοσικλέτα του στην άκρη για να μπορέσω να περάσω. Ο στούμπος όλο θύμωνε πάνω στη μηχανή που ξεφυσούσε. Σύμφωνα λοιπόν με τους κανόνες της παρισινής αβροφροσύνης, μ' έστειλε στο διάολο. Επέμεινα, ευγενής πάντα, μα μ' έναν ελαφρό τόνο ανυπομονησίας στη φωνή. Αμέσως μου ανακοίνωσε ότι, όπως και να 'χει, θα πήγαινα στα τσακίδια. Στο μεταξύ, άρχισαν ν' ακούγονται πίσω μου μερικά κλάξον. Με μεγαλύτερη σταθερότητα, παρακάλεσα το συνομιλητή μου να 'ναι ευγενικός και να λάβει υπόψη του ότι παρεμποδίζει την κυκλοφορία. Το ευέξαπτο υποκείμενο, έξαλλο σίγουρα απ' την ολοφάνερη πια απείθεια της μηχανής του, με πληροφόρη-

σε πως, αν επιθυμούσα ό,τι κοινώς λέγεται «ένα χέρι ξύλο», θα μου το πρόσφερε μ' όλη του την καρδιά. Ο τόσος κυνισμός μ' έκανε έξω φρενών και βγήκα απ' τ' αμάξι μου με την πρόθεση να δώσω ένα μάθημα στον υβριστή. Δε νομίζω πως είμαι δειλός – πόσα όμως δεν τα νομίζουμε; Του έριχνα ένα κεφάλι του αντιπάλου μου και τα μπράτσα μου μ' είχαν βγάλει πάντα ασπροπρόσωπο. Εξακολουθώ και σήμερα να πιστεύω πως μάλλον έφαγα παρά έδωσα ξύλο. Όμως δεν είχα καλά καλά πατήσει στο δρόμο, όταν απ' το πλήθος που 'χε αρχίσει να μαζεύεται, ξεπρόβαλε κάποιος, ήρθε γρήγορα προς το μέρος μου, με δεβαίωσε πως ήμουν ο τελευταίος των τελευταίων και πως δε θα μου επέτρεπε να χτυπήσω έναν άνθρωπο που 'χε μοτοσικλέτα ανάμεσα στα πόδια του και, επομένως, μειονεκτούσε. Έστρεψα το πρόσωπο προς το σωματοφύλακα και, στην πραγματικότητα, ούτε που τον είδα. Εδώ που τα λέμε, ίσα κι είχα γυρίσει το κεφάλι μου όταν, ταυτόχρονα σχεδόν, άκουσα τη μοτοσικλέτα να μαρσάρει και πάλι και δέχτηκα ένα βίαιο χτύπημα στ' αυτί. Προτού προλάβω να συνειδητοποιήσω τι είχε συμβεί, η μοτοσικλέτα πήρε δρόμο. Ζαλισμένος, προχώρησα μηχανικά προς τον ντ' Αρντανιάν όταν, την ίδια στιγμή, μια εξαγριωμένη συναυλία από κλάξον σηκώθηκε απ' τη σεβαστή πια ουρά των αυτοκινήτων. Άναβε ξανά πράσινο. Τότε, λιγάκι χαμένος ακόμη, αντί ν' αρπάξω τον ηλίθιο που μου 'χε ζητήσει το λόγο, επέστρεψα πειθήνια στ' αμάξι μου και ξεκίνησα, ενώ, καθώς έφευγα, με χαιρετούσε ο ηλίθιος μ' ένα «το φουκαρά!» που ακόμα το θυμάμαι.

Μια ασήμαντη ιστορία, θα πείτε; Αναμφίβολα. Απλώς, μου πήρε πολύ καιρό να την ξεχάσω, αυτό είναι το σημαν-

τικό. Είχα, παρ' όλ' αυτά, τις δικαιολογίες μου. Είχα αφήσει να με χτυπήσουν χωρίς ν' ανταποδώσω, αλλά δεν μπορούσες να με κατηγορήσεις για δειλία. Ξαφνιασμένος, κι ενώ δεχόμουν επίθεση από δύο μέτωπα, τα 'χα κάνει όλα σαλάτα και τα κλάξον είχαν ολοκληρώσει τη σύγχυσή μου. Κι όμως, ήμουν δυστυχισμένος σα να 'χε θιγεί η υπόληψή μου. Με ξανάβλεπα να μπαίνω στ' αμάξι, δίχως αντίδραση, κάτω απ' τα ειρωνικά βλέμματα ενός πλήθους ακόμη πιο ενθουσιασμένου, και φορούσα, το θυμάμαι, ένα πολύ κομψό μπλε κοστούμι. 'Ακουγα το «φουκαρά», που όμως μου φαινόταν δικαιολογημένο. Με λίγα λόγια, είχα ξεφουσκώσει δημοσία. 'Εφταιγε η συγκυρία, είν' αλήθεια, πάντα όμως θα υπάρχουν συγκυρίες. Κατόπιν εορτής, έβλεπα καθαρά τι έπρεπε να είχα κάνει. Μ' έβλεπα να ρίχνω κάτω τον ντ' Αρντανιάν μ' ένα ξεγυρισμένο κροσέ, να ξαναμπαίνω στ' αμάξι, να καταδιώκω τον παλιάνθρωπο που με είχε χτυπήσει, να τον προλαβαίνω, να στριμώχνω τη μηχανή του σ' ένα πεζοδρόμιο, να τον τραβάω παράμερα και να του ρίχνω το ξύλο που τόσο άξιζε. Αυτή τη μικρή ταινία, με κάποιες παραλλαγές, τη γύρισα εκατό φορές στο μυαλό μου. 'Ηταν όμως πολύ αργά, κι έτσι γευόμουν άπληστα, για μερικές μέρες, μια μοχθηρή μνησικακία.

Μπα! Ξανάπιασε βροχή. Ας σταθούμε, αν θέλετε, κάτω απ' αυτή τη μαρκίζα. Ωραία. Πού ήμουν; Α, ναι! Στην υπόληψη! Λοιπόν, όταν ξαναβρήκα την ανάμνηση αυτής της περιπέτειας, κατάλαβα τι σήμαινε. Με δυο λόγια, το όνειρό μου δεν είχε αντέξει στη δοκιμασία των γεγονότων. Είχα ονειρευτεί, ήταν πια ολοφάνερο, πως ήμουν ένας άνθρωπος πλήρης, που θα τον σέβονταν τόσο στην επαγγελ-

ματική όσο και στην ιδιωτική του ζωή. Λίγο Σερντάν, * λίγο ντε Γκωλ, * ας πούμε. Ήθελα, με μια κουδέντα, να κυριαρχώ σ' όλα τα πράγματα. Γι' αυτό και είχα πολύ αέρα κι έβαζα όλη μου τη φιλαρέσκεια για να δείξω τη σωματική μου μάλλον επιδεξιότητα, παρά τα πνευματικά μου χαρίσματα. Αλλά, αφότου με χτύπησαν δημοσία δίχως ν' αντιδράσω, δε γινόταν πια να κανακεύω αυτή την όμορφη εικόνα του εαυτού μου. Αν ήμουν φίλος της αλήθειας και της εξυπνάδας, καθώς διατεινόμουν, τι θα μου 'κανε αυτή η περιπέτεια που την είχαν ήδη ξεχάσει οι θεατές της; Μόλις που θα κατηγορούσα τον εαυτό μου επειδή θύμωσα για το τίποτα, και θυμωμένος, δεν ήξερα ν' αντιμετωπίσω τις συνέπειες της οργής μου ελλείψει χιούμορ. Αντ' αυτού, επιθυμούσα διακαώς να πάρω εκδίκηση, να χτυπήσω και να νικήσω. Σα να μην ήταν η πραγματική μου επιθυμία να 'μαι το πιο έξυπνο ή το πιο γενναιόδωρο πλάσμα στη γη, παρά μόνο να χτυπώ όποιον ήθελα, να 'μαι επιτέλους ο δυνατότερος, και μάλιστα με τον πλέον στοιχειώδη τρόπο. Η αλήθεια είναι πως κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος, το ξέρετε καλά, ονειρεύεται να γίνει γκάνγκστερ και να κυριαρχεί στην κοινωνία με τη βία και μόνο. Καθώς δεν είναι και τόσο εύκολο, όπως μπορεί να μας κάνουν να πιστέψουμε τα μυθιστορήματα του είδους, το ρίχνουμε, κατά κανόνα, στην πολιτική και σπεύδουμε στο πιο σκληρό κόμμα. Τι σημασία έχει να ταπεινώσουμε το πνεύμα μας,

* Μαρσέλ Σερντάν (1916-1949). Διάσημος γάλλος πρωτοπυγμάχος. Κέρδισε το 1949 τον παγκόσμιο τίτλο μέσω των βαρών.

** Κάρολος ντε Γκωλ, ο γνωστός γάλλος στρατιωτικός και πολιτικός.

αν κατορθώσουμε έτσι να κυριαρχήσουμε σ' όλον τον κόσμο; Ανακάλυπτα μέσα μου γλυκά όνειρα καταπίεσης.

Μάθαινα, τουλάχιστον, πως δεν ήμουν από την πλευρά των ενόχων, των κατηγορουμένων, όσο το σφάλμα τους δε μου προξενούσε καμία βλάβη. Η ενοχή τους με έκανε εύγλωττο, γιατί δεν ήμουν το θύμα της. Όταν ένιωθα να απειλούμαι, γινόμουν με τη σειρά μου όχι μόνο δικαστής, αλλά κάτι παραπάνω: ένας αράθυμος αφέντης που 'θελε, πέρα από κάθε νόμο, να τσακίσει τον εγκληματία και να τον γονατίσει. Μετά απ' αυτό, αγαπητέ μου συμπατριώτη, είναι πολύ δύσκολο να συνεχίσεις στα σοβαρά να θεωρείς τον εαυτό σου εκ φύσεως προσωποποίηση της δικαιοσύνης και ταγμένο υπερασπιστή της χήρας και του ορφανού.

Μια κι η βροχή δυναμώνει και έχουμε χρόνο, να τολμήσω να σας εκμυστηρευτώ μια καινούργια ανακάλυψη που έκανα, λίγο μετά, στη μνήμη μου. Ας κάτσουμε σ' ένα παγκάκι να μη μας πιάνει η βροχή. Αιώνες τώρα, άντρες κλπνίζουσαν πίπα και κοιτούν εδώ την ίδια βροχή να πέφτει στο ίδιο κανάλι. Αυτό που έχω να σας διηγηθώ είναι λιγάκι πιο δύσκολο. Αυτή τη φορά πρόκειται για μια γυναίκα. Πρέπει πρώτα να μάθετε πως είχα πάντα επιτυχίες, και χωρίς μεγάλη προσπάθεια, με τις γυναίκες. Δε λέω πως πετύχαινα να τις κάνω ευτυχισμένες, ούτε καν να κάνω εμένα ευτυχισμένο δεν πετύχαινα, μ' αυτές. Όχι, είχα απλούστατα επιτυχίες. Κατόρθωνα τους σκοπούς μου την ώρα περίπου που ήθελα. Έβρισκαν πως είχα γοητεία, για φανταστείτε! Ξέρετε τι είναι γοητεία; Ένας τρόπος ν' ακούς να σου απαντούν ναι, χωρίς να 'χεις κάνει καμία συγκεκριμένη ερώτηση. Έτσι κι εγώ, εκείνη την εποχή. Σας εκπλήσσει; Ελάτε, μην το αρνείστε. Είναι πολύ φυσι-

κο έτσι που έχει γίνει το πρόσωπό μου. Αλίμονο! Ύστερα από μια ορισμένη ηλικία, κάθε άνθρωπος είναι υπεύθυνος για το πρόσωπό του! Το δικό μου... Μα τι σημασία έχει; Το γεγονός είναι ότι μ' έβρισκαν γοητευτικό, και το εκμεταλλευόμουν.

Δεν παρεισέφρευε, παρ' όλ' αυτά, κανένας υπολογισμός. Ήμουν καλόπιστος, ή σχεδόν καλόπιστος. Το αλισβερίσι μου με τις γυναίκες ήταν φυσικό, άνετο, εύκολο, καθώς λένε. Δεν υπήρχε δόλος, ή μόνο ο εμφανής, που εκείνες τον θεωρούσαν κομπλιμέντο. Τις αγαπούσα, κατά την καθιερωμένη έκφραση, που 'ναι το ίδιο σα να λέω πως δεν αγάπησα ποτέ καμία. Το μισογυνισμό τον έβρισκα πάντα χυδαίο και ανόητο, κι όλες σχεδόν τις γυναίκες που γνώρισα, τις έκρινα καλύτερες μου. Παρ' όλ' αυτά, τοποθετώντας τις τόσο ψηλά, πιο συχνά τις χρησιμοποίησα παρά τις υπηρέτησα. Πού να βρεις άκρη...

Ο πραγματικός έρωτας, εννοείται, αποτελεί εξαίρεση, συμβαίνει περίπου δύο με τρεις φορές τον αιώνα. Τον υπόλοιπο καιρό, υπάρχει ματαιοδοξία και πλήξη. Όσο για μένα, εν πάση περιπτώσει, δεν ήμουν και οσία Μαρία. Η καρδιά μου δεν είναι άνυδρη, αυτό δα έλειπε· αντίθετα, είναι γεμάτη συγκίνηση και τα 'χει εύκολα τα δάκρυα. Μόνο που οι διαχύσεις μου επιστρέφουν πάντοτε σε μένα, οι συγκινήσεις μου με αφορούν. Είναι ψέμα, στο κάτω κάτω, πως δεν αγάπησα ποτέ. Στη ζωή μου ένιωσα τουλάχιστον έναν μεγάλο έρωτα, του οποίου ήμουν πάντα αντικείμενο. Απ' αυτή την άποψη, μετά τις αναπόφευκτες δυσκολίες της πολύ νεαρής ηλικίας, είχα σταθεροποιηθεί: ο αισθησιασμός, και μόνο αυτός, κυριαρχούσε στην ερωτική μου ζωή. Αναζητούσα μονάχα αντικείμενα απόλαυσης

και κατάκτησης. Σ' αυτό άλλωστε μ' είχε βοηθήσει και το παρουσιαστικό μου: η φύση είχε σταθεί γενναιοδωρη μαζί μου. Δε μ' έκανε και λίγο περήφανο το γεγονός, και αντλούσα πολλές ικανοποιήσεις, που δε θα 'ξερα να πω πια αν ήταν απόλαυση ή γόητρο. Εντάξει, θα πείτε πως καυχίεμαι και πάλι. Δε θα το αρνηθώ, κι είμαι ελάχιστα περήφανος που σ' αυτή την περίπτωση καυχίεμαι για κάτι αληθινό.

Σε όλες τις περιπτώσεις, ο αισθησιασμός μου, για να μιλήσουμε μόνο γι' αυτόν, ήταν τόσο γνήσιος, που έστω και για μια περιπέτεια δέκα λεπτών θα μπορούσα ν' απαρνηθώ μάνα και πατέρα, με κίνδυνο να το μετανιώσω πικρά. Τι λέω! Ιδίως για μια περιπέτεια δέκα λεπτών, κι ακόμη περισσότερο αν ήμουν σίγουρος ότι δε θα 'χε αύριο. Είχα, βεβαίως, αρχές· η γυναίκα φίλου, για παράδειγμα, ήταν ιερή. Απλώς έπανα, εντελώς ειλικρινά, μερικές μέρες πριν, να 'μαι φίλος του συζύγου. Δε θα 'πρεπε ίσως αυτό να το ονομάζω αισθησιασμό; Ο αισθησιασμός, καθαυτός, δεν είναι απωθητικός. Ας είμαστε επιεικείς κι ας μιλήσουμε για αδυναμία, για ένα είδος συγγενούς ανικανότητας να βλέπεις στον έρωτα κάτι άλλο απ' αυτό που κάνεις. Η αδυναμία αυτή ήταν, εντέλει, βολική. Σε συνδυασμό με την ικανότητά μου για λήθη, ευνοούσε την ελευθερία μου. Για τον ίδιο λόγο, με κάποια αίσθηση απομάκρυνσης και άκαμπτης ανεξαρτησίας που μου 'δινε, μου πρόσφερε την ευκαιρία για νέες επιτυχίες. Με το να μην είμαι ρομαντικός, έδινα στερεά τροφή στο μυθιστορηματικό. Εδώ που τα λέμε, οι φιλενάδες μας έχουν αυτό το κοινό με τον Βοναπάρτη: πιστεύουν πως θα πετύχουν εκεί που όλοι απέτυχαν.

Σ' αυτό το αλισβερίσι, άλλωστε, ικανοποιούσα και κάτι άλλο εκτός απ' τον αισθησιασμό μου: την αγάπη μου για το παιχνίδι. Στις γυναίκες αγαπούσα τις συμπαίκτριες ενός συγκεκριμένου παιχνιδιού, που είχε τουλάχιστον τη γεύση της αθωότητας. Δεν μπορώ, βλέπετε, την πλήξη και στη ζωή εκτιμώ μόνο τη διασκέδαση. Οποιαδήποτε συναστροφή, έστω και ευφυέστατη, γρήγορα με καταπονεί, ενώ δεν έχω πλήξει ποτέ με τις γυναίκες που μου άρεσαν. Με δυσκολία τ' ομολογώ, μα θα 'δυνα δέκα συνομιλίες με τον Αϊνστάιν για ένα πρώτο ραντεβού με μια ασήμαντη νοστιμούλα. Είν' αλήθεια πως στο δέκατο θ' αποζητούσα τον Αϊνστάιν ή τα σοβαρά διαβάσματα. Με δυο λόγια, ποτέ μου δε σκοτίστηκα για τα μεγάλα προβλήματα, παρά μόνο στα διαλείμματα των μικρών μου παρεκτροπών. Και πόσες φορές, στημένος στο πεζοδρόμιο, εν μέσω παθιασμένης συζητήσεως με φίλους, δεν έχασα τον ειρμό του συλλογισμού που μου εξέθεταν γιατί, την ίδια στιγμή, μια γκομενίτσα διέσχισε το δρόμο!

'Επαιζα λοιπόν το παιχνίδι. 'Ηξερα πως τους άρεσε να μην προχωράς πολύ γρήγορα στο «ψητό». Χρειαζόταν πρώτα κουβέντα, τρυφερότητα, όπως έλεγαν. Δεν είχα δυσκολία με τα λόγια, ως δικηγόρος, ούτε με τα βλέμματα, έχοντας υπάρξει, στο στρατό, ερασιτέχνης ηθοποιός. 'Αλλαζα ρόλο συχνά: το έργο όμως ήταν πάντα το ίδιο. Παραδείγματος χάριν, το νούμερο της ακατανόητης έλξης, του «δεν ξέρω τι», του «δεν υπάρχουν λόγοι, δεν ήθελα να γοητευτώ, κι όμως μ' είχε κουράσει ο έρωτας, κλπ.» ήταν πάντοτε αποτελεσματικό, αν και είναι από τα πλέον παλιά του ρεπερτορίου. Υπήρχε επίσης το νούμερο της μυστηριώδους ευτυχίας που καμιά άλλη γυναίκα δε σας έδωσε

ποτέ, που δεν έχει ίσως μέλλον ή και σίγουρα δεν έχει, (δε θα μπορούσε κανείς, βλέπετε, να εγγυηθεί για τον εαυτό του), μα που είναι ίσα ίσα αναντικατάστατη. Πάνω απ' όλα είχα τελειοποιήσει ένα μικρό απόσπασμα, πάντα ευπρόσδεκτο, που, είμαι σίγουρος, θα το χειροκροτήσετε. Το ουσιώδες αυτού του αποσπάσματος βρισκόταν στην οδυνηρή και καρτερική διαβεβαίωση πως ήμουν ένα τίποτα, δεν άξιζε να δεθεί κάποιος μαζί μου, η ζωή μου ήταν αλλού, δεν περνούσε από την ευτυχία της καθημερινότητας, μια ευτυχία που μπορεί και να την προτιμούσα πάνω απ' όλα, αλλά ήταν πολύ αργά. Τους λόγους αυτής της αποφασιστικής καθυστέρησης τους κρατούσα μυστικούς, ξέροντας πως είναι καλύτερα να πλαγιάζεις με το μυστήριο. Υπό μία έννοια, εξάλλου, πίστευα ό,τι έλεγα, ζούσα το ρόλο μου. Δεν είναι λοιπόν παράξενο που και οι συντρόφισσές μου άρχιζαν να παίζουν με πάθος. Οι πιο ευαίσθητες φίλες μου προσπαθούσαν να με καταλάβουν, κι αυτή η προσπάθεια τις οδηγούσε σε μια μελαγχολική εγκατάλειψη. Οι άλλες, ικανοποιημένες που σεβόμουν τους κανόνες του παιχνιδιού κι είχα την κομπόχη να μιλώ προτού περάσω στην πράξη, προχωρούσαν χωρίς περιστροφές στην ουσία. Ήμουν λοιπόν κερδισμένος, και μάλιστα διπλά, εφόσον, πέρα απ' την επιθυμία που είχα γι' αυτές, ικανοποιούσα και τον έρωτα για τον εαυτό μου, επαληθεύοντας κάθε φορά τις εξαιρετικές μου δυνάμεις.

Αυτό είναι τόσο αλήθεια, ώστε ακόμη κι αν κάποιες τυχόν δε μου 'διναν παρά μια μέτρια απόλαυση, προσπαθούσα παρ' όλ' αυτά να επανασυνδεθώ, αραιά και πού, μαζί τους, βοηθούμενος σίγουρα απ' αυτή τη μοναδική επιθυμία που την ευνοεί η απουσία, ακολουθούμενη από

μια ξαφνικά ανακτημένη συννεοχή, αλλά και για να επαληθεύσω ότι οι δεσμοί μας εξακολουθούσαν να υπάρχουν, και δεν εξαρτιόταν παρά από μένα να τους συσφίξω και πάλι. Κάποτε έφτανα μέχρι του σημείου να τις βάζω να ορκίζονται πως δεν ανήκουν σε κανέναν άλλον άντρα, για να καθησυχάσω, μια για πάντα, τις ανησυχίες μου επ' αυτού. Παρ' όλ' αυτά, ούτε η καρδιά ούτε καν η φαντασία μοιράζονταν αυτή την ανησυχία. Στην πραγματικότητα, ένα είδος οίησης είχε γίνει τόσο πολύ ένα με το πετσί μου, ώστε δυσκολευόμουν να φανταστώ, μόλο που ήταν ηλίου φαινότερσόν, πως μια γυναίκα που ήταν δική μου μπορούσε ποτέ ν' ανήκει σε άλλον. Ο όρκος όμως που μου έδιναν, εμένα μ' απελευθέρωνε κι έδενε εκείνες. Από τη στιγμή που δε θ' ανήκαν σε κανέναν, μπορούσα να πάρω την απόφαση να ξεκόψω, κάτι που, διαφορετικά, μου ήταν σχεδόν πάντοτε αδύνατον. Η επιβεβαίωση γι' αυτές γινόταν μια για πάντα, η δύναμή μου διασφαλιζόταν για πολύ καιρό. Περίεργο, ε; Κι όμως έτσι είναι, αγαπητέ μου συμπατριώτη. Οι μεν κραυγάζουν: «Αγάπα με!» Οι δε: «Μη μ' αγαπάς!» Μια συγκεκριμένη όμως ράτσα, η χειρότερη και η δυστυχέστερη: «Μη μ' αγαπάς και να μου είσαι πιστή!»

Μόνο που, να, η επιβεβαίωση δεν είναι ποτέ οριστική, πρέπει να την κάνεις πάλι απ' την αρχή με κάθε πλάσμα. Κάνοντάς την πάλι απ' την αρχή, σου γίνεται συνήθεια. Σύντομα σου 'ρχονται τα λόγια χωρίς να τα σκεφτείς, κι ακολουθεί η κίνηση αντανάκλαστικά: μια μέρα βρίσκεσαι να παίρνεις, δίχως να ποθείς πραγματικά. Πιστέψτε με, για μερικά τουλάχιστον πλάσματα, το πιο δύσκολο πράγμα στον κόσμο είναι να μην παίρνεις ό,τι δεν ποθείς.

Είν' αυτό που συνέβη μια μέρα, και δε χρειάζεται να

σας πω ποια ήταν, παρά μόνο πως, χωρίς να με συγκλονίζει πραγματικά, μ' είχε τραβήξει με τον παθητικό και άπληστο τρόπο της. Ήταν ελικρινά κάτι μέτριο, όπως θα 'πρεπε να περιμένει κανείς. Δεν είχα όμως ποτέ μου συμπλέγματα, την ξέχασα πολύ γρήγορα και δεν την ξανάδα πια. Πίστευα πως δεν είχε καταλάβει τίποτα, κι ούτε που φανταζόμουν πως μπορούσε να έχει γνώμη. Άλλωστε ο παθητικός της τρόπος την ξέκοβε, στα μάτια μου, απ' τον κόσμο. Μερικές πάντως βδομάδες μετά, έμαθα πως είχε εκμυστηρευτεί σ' έναν τρίτο τις ανεπάρκειές μου. Είχα αμέσως το συναίσθημα πως μ' είχαν ξεγελάσει· δεν ήταν τόσο παθητική όσο νόμιζα, δεν της έλειπε η κρίση. Έπειτα σήκωσα τους ώμους κι έκανα πως γελάω. Γέλασα πάρα πολύ μάλιστα· ήταν φανερό πως το επεισόδιο ήταν άνευ σημασίας. Αν υπάρχει κάποιος τομέας όπου η μετριοφροσύνη θα 'πρεπε να 'ναι ο κανόνας, δεν είναι η σεξουαλικότητα, μ' όλα τ' απρόοπτα που έχει; Όχι όμως, εκεί κι αν ήμουν αλαζονικός, ακόμα και μέσα στη μοναξιά. Παρά το σήκωμα των ώμων, ποια ήταν, στην πραγματικότητα, η συμπεριφορά μου; Ξανάδα λίγο αργότερα αυτή τη γυναίκα, έκανα ό,τι χρειαζόταν για να τη γοητεύσω και να την ξαναποκτήσω πραγματικά. Δεν ήταν και πολύ δύσκολο: ούτε κι εκείνες θέλουν να μένουν σε μίαν αποτυχία. Από εκείνη τη στιγμή, χωρίς να το θέλω καθαρά, δάλθηκα, πράγματι, να την εξευτελίζω με κάθε τρόπο. Την παρατούσα και ξαναγύριζα, την ανάγκαζα να δίνεται σε στιγμές και χώρους ακατάλληλους, τη μεταχειριζόμουν τόσο σκληρά, σε κάθε τομέα, ώστε στο τέλος δέθηκα μαζί της, όπως φαντάζομαι πως δένεται ο δεσμοφύλακας με τον φυλακισμένο του. Κι αυτό ως τη μέρα που, μέσα στη βίαιη

έξαψη μιας οδυνηρής και θεβιασμένης ηδονής, δήλωσε μεγαλόφωνα το σεβασμό της γι' αυτό που την υποδούλωνε. Από εκείνη τη μέρα άρχισα ν' απομακρύνομαι. Έπειτα, την ξέχασα.

Θα συμφωνήσω μαζί σας, παρά τη φιλόφρονα σιωπή σας, πως η περιπέτεια αυτή δεν ήταν και πολύ λαμπρή. Κι όμως, αναλογιστείτε τη ζωή σας, αγαπητέ μου συμπατριώτη! Σκάψτε στη μνήμη σας, μπορεί και να βρείτε κάποια παρόμοια ιστορία που θα μου διηγηθείτε αργότερα. Όσο για μένα, όταν μου ξανάρθε αυτή η ιστορία στο μυαλό, έβαλα και πάλι τα γέλια. Μα ήταν ένα νέο αλλιώτικο, αρκετά κοντά σ' εκείνο που είχα ακούσει στη Γέφυρα των Τεχνών. Γελούσα με τα λόγια και τις αγορεύσεις μου. Πιο πολύ, άλλωστε, με τις αγορεύσεις μου παρά με τα λόγια μου στις γυναίκες. Σ' αυτές, τουλάχιστον, έλεγα λίγα ψέματα. Το ένστικτο μιλούσε καθαρά, χωρίς προσχήματα, στη στάση μου. Η ερωτική πράξη, για παράδειγμα, είναι μια ομολογία. Ο εγωισμός κάνει μπαμ, η ματαιοδοξία βγαίνει στη φόρα ή αποκαλύπτεται η αληθινή γενναιοδωρία. Τελικά, σ' αυτή την αξιοθρήνητη ιστορία, ακόμη καλύτερα απ' ό,τι στις άλλες μου ερωτοδουλειές, ήμουν πιο ειλικρινής απ' όσο νόμιζα, είχα πει ποιος ήμουν και πώς μπορούσα να ζω. Παρά τα φαινόμενα, ήμουν λοιπόν πιο αξιοπρεπής στην ιδιωτική μου ζωή, ακόμη κι όταν συμπεριφερόμουν καθώς σας είπα, παρά στις υψηλές επαγγελματικές μου πτήσεις επί της αθωότητας και της δικαιοσύνης. Βλέποντάς με τουλάχιστον να ενεργώ με τα πλάσματα, δε γινόταν να λαθέψω σχετικά με την αληθινή μου φύση. Κανένας δεν υποκρίνεται στην απόλαυσή, αυτό το διάβασα ή το σκέφτηκα, αγαπητέ μου συμπατριώτη!

Έτσι, όταν αναλογιζόμουν τη δυσκολία που είχα ν' αποχωριστώ οριστικά μια γυναίκα, δυσκολία που με οδηγούσε σε τόσες παράλληλες σχέσεις, δεν κατηγορούσα την τρυφερή μου καρδιά. Δε μ' ενεργοποιούσε εκείνη όταν καμιά φίλη μου κουβραζόταν να περιμένει το Αούστερλιτς του πάθους μας και μίλαγε για χωρισμό. Εγώ ήμουν που έκανα αμέσως ένα βήμα μπροστά, υποχωρούσα, γινόμουν ομιλητικός. Την τρυφερότητα και τη γλυκιά αδυναμία της καρδιάς την ξυπνούσα σ' αυτές, ενώ εγώ την ένιωθα μόνο επιδερμικά, απλώς λιγάκι ερεθισμένος από την άρνηση και ανήσυχος για την πιθανή απώλεια μιας αγάπης. Μερικές φορές νόμιζα πως υπέφερα τω όντι. Αρκούσε όμως να φύγει πραγματικά η επαναστάτρια, για να τη λησμονήσω χωρίς προσπάθεια, όπως τη λησμονούσα και κοντά μου όταν, αντίθετα, αποφάσιζε να ξαναγυρίσει. Όχι, δεν ήταν ο έρωτας ή η γενναιοδωρία που με αφύπνιζαν όταν κινδύνευα να εγκαταλειφθώ, παρά μονάχα η επιθυμία να μ' αγαπούν και να παίρνω ό,τι κατά τη γνώμη μου μού οφειλόταν. Μόλις μ' αγαπούσαν και ξεχνούσα και πάλι τη συντρόφισσά μου, έλαμπα, ήμουν όσο πιο καλά γινόταν, γινόμουν συμπαθητικός.

Σημειώστε εξάλλου πως, απ' τη στιγμή που ξανακέρδιζα αυτή την αγάπη, αισθανόμουν το βάρος της. Τις στιγμές του εκνευρισμού μου έλεγα λοιπόν στον εαυτό μου πως η ιδανική λύση θα 'ταν ο θάνατος του προσώπου που μ' ενδιέφερε. Ο θάνατος αυτός από τη μια θα καθόριζε οριστικά το δεσμό μας κι απ' την άλλη θα του αφαιρούσε τον καταναγκασμό. Δεν μπορείς όμως να ευχηθείς το θάνατο όλου του κόσμου ούτε, στην έσχατη περίπτωση, να ερημώσεις τον πλανήτη για να χαρείς μια ελευθερία αφάντα-

στη διαφορετικά. Ήταν αντίθετο προς την ευαισθησία μου και την αγάπη μου για τους ανθρώπους.

Το μόνο βαθύ συναίσθημα που συνέβη να νιώσω σ' αυτές τις ερωτοδουλειές, ήταν η ευγνωμοσύνη όταν όλα πήγαιναν ρολόι, και μου άφηναν μαζί με τη γαλήνη μου και την ευχέρεια να πηγαινοέρχομαι, ποτέ πιο ευγενικός και χαρούμενος με τη μια, παρ' όταν είχα μόλις αφήσει το κρεβάτι της άλλης, σα να επεξέτεινα σ' όλες τις υπόλοιπες γυναίκες το χρέος που είχα μόλις ανοίξει με μια τους. Όποια κι αν ήταν, εξάλλου, η φαινομενική σύγχυση των συναισθημάτων μου, το αποτέλεσμά μου ήταν σαφές: διατηρούσα όλες μου τις σχέσεις γύρω μου για να τις χρησιμοποιώ όποτε ήθελα. Δεν μπορούσα, επομένως, να ζήσω από την ομολογία μου και μόνο, παρὰ με τη μόνη προϋπόθεση πως, σ' όλη τη γη, όλα τα πλάσματα, ή όσο γίνεται περισσότερα, ήταν στραμμένα προς εμένα, διαθέσιμα στον αιώνα τον άπαντα, χωρίς ανεξάρτητη ζωή, έτοιμα ν' ανταποκριθούν οποιαδήποτε στιγμή στο κάλεσμά μου, αφιερωμένα εντέλει στη στειρότητα, ως τη μέρα που θα ευδοκούσα να τα ελεήσω με το φως μου. Με δυο λόγια, για να ζω ευτυχισμένος, έπρεπε να μη ζουν καθόλου τα πλάσματα που επέλεγα. Δεν έπρεπε να παίρνουν ζωή παρὰ, αραιά και πού, απ' τη δική μου καλή θέληση.

Α, δεν υπάρχει καμιά αυταρέσκεια, πιστέψτε το, στα όσα σας διηγούμαι. Όταν συλλογιέμαι αυτή την περίοδο όπου ζητούσα τα πάντα, χωρίς εγώ να πληρώνω τίποτα, όπου κινητοποιούσα τόσα πλάσματα για την εξυπηρέτησή μου, όπου τα έβαζα, κατά κάποιον τρόπο, στο ψυγείο για να τα 'χω μια μέρα στο χέρι, στις υπηρεσίες μου, δεν ξέρω πώς να ονομάσω το περίεργο συναίσθημα που με κυριεύει.

Να 'ναι άραγε ντροπή; Η ντροπή, πείτε μου, αγαπητέ συμπατριώτη, δεν καίει λίγο; Ναι; Τότε μάλλον γι' αυτήν πρόκειται, ή για κανένα από τα γελοία συναισθήματα που αφορούν την αξιοπρέπεια. Εν πάση περιπτώσει, νομίζω πως αυτό το συναίσθημα δε μ' έχει πια αφήσει μετά από κείνη την περιπέτεια που βρήκα στο κέντρο της μνήμης μου, και που δεν μπορώ να αναβάλω περισσότερο τη διήγησή της, παρά τις παρεκβάσεις και τις προσπάθειες για κάποιο εύρημα, το οποίο, ελπίζω, θα δικαιώσετε.

Μπα, σταμάτησε η βροχή! Έχετε την καλοσύνη να με συνοδεύσετε μέχρι το σπίτι μου; Νιώθω μια παράξενη κούραση, όχι που μίλησα, αλλά στην ιδέα και μόνο αυτού που έχω ακόμη να πω. Εμπρός λοιπόν! Λίγες κουδέντες φτάνουν να εξιστορήσουν την ουσιαστική μου ανακάλυψη. Τι να τα κάνεις, άλλωστε, τα παραπάνω; Για να μείνει γυμνό το άγαλμα, πρέπει να πάρει ο αέρας τα ωραία λόγια. Να μαστε λοιπόν. Τη νύχτα εκείνη, Νοέμβρης ήτανε, δυο τρία χρόνια πριν απ' το βράδυ που νόμισα πως άκουσα να γελάνε πίσω από την πλάτη μου· γύριζα στην αριστερή όχθη, στο σπίτι μου, απ' τη Βασιλική Γέφυρα. Ήταν μία μετά τα μεσάνυχτα, έπεφτε ψιλή βροχή, μπα, ψιχάλα ήτανε, που σκόρπιζε τους αραιούς διαβάτες. Είχα μόλις αφήσει μια φίλη, που σίγουρα ήδη θα κοιμόταν. Ήμουν ευτυχισμένος που περπατούσα, λίγο μουδιασμένος, με το κορμί γαληνεμένο και ποτισμένο από ένα γλυκό αίμα σαν τη βροχή που έπεφτε. Πάνω στη γέφυρα, πέρασα πίσω από μια σιλουέτα γερμένη στο παραπέτο, που 'μοιαζε ν' ατενίζει τον ποταμό. Σαν πλησίασα, διέκρινα μια λεπτοκαμωμένη νεαρή γυναίκα, ντυμένη στα μαύρα. Ανάμεσα στα σκούρα μαλλιά και το λαιμό του παλτού, ίσα κι έβλε-

πες έναν δροσερό και μουσκεμένο σβέρκο που με συγκίνησε. Δίστασα μια στιγμή, αλλά συνέχισα το δρόμο μου. Μετά τη γέφυρα, πήρα τις αποβάθρες με κατεύθυνση προς το Σαιν-Μισέλ όπου έμενα. Είχε ήδη κάνει καμιά πενηνταριά μέτρα, όταν άκουσα το θόρυβο που, παρά την απόσταση, μου φάνηκε τρομαχτικός μες στη νυχτερινή σιωπή: ενός κορμιού που πέφτει στο νερό. Στάθηκα μονομιάς, χωρίς όμως να στραφώ προς τα πίσω. Σχεδόν ταυτόχρονα, άκουσα μια πολλαπλά επαναλαμβανόμενη κραυγή, που κατέβαινε κι αυτή τον ποταμό· έπειτα, έσβησε απότομα. Η σιωπή που ακολούθησε μέσα στην άξαφνα πετρωμένη νύχτα, μου φάνηκε ατέλειωτη. Θέλησα να τρέξω και δεν κούνησα σταλιά. Έτρεμα, νομίζω, απ' το κρύο κι απ' το ξαφνικό. Έλεγα μέσα μου πως πρέπει να κάνω γρήγορα, κι ένιωθα μιαν ακατανίκητη αδυναμία να κατακλύζει το κορμί μου. Έχω ξεχάσει τι σκέφτηκα τότε. «Πολύ αργά, πολύ μακριά...» ή κάτι παρόμοιο. Αφουγκραζόμουν διαρκώς, ασάλευτος. Ύστερα, με μικρά θήματα, απομακρύνθηκα μες στη βροχή. Δεν ειδοποίησα κανέναν.

Φτάσαμε όμως, να το σπíti μου, το καταφύγιό μου! Αύριο; Ναι, όπως θέλετε. Χαρά μου να σας πάω στο νησί Μάρκεν, θα δείτε το Ζουίντερζεε. Ραντεβού στις έντεκα στο *Μέξικο-Σίτι*. Ορίστε; Εκείνη η γυναίκα; Α, δεν ξέρω, ειλικρινά δεν ξέρω. Ούτε την επομένη ούτε τις άλλες μέρες διάβασα εφημερίδες.

Σωστό κουκλοχώρι, δε βρίσκετε; Δεν του λείπει καθόλου η γραφικότητα! Δε σας έφερα όμως σ' αυτό το νησί για τη γραφικότητα, αγαπητέ φίλε. Ο καθένας μπορεί να σας κάνει να θαυμάσετε μαντίλες, ξυλοπάπουτσα και στολισμένα σπίτια, όπου ψαράδες φουμέρνουν ταμπάκο μέσα σε μυρωδιά από βερνίκι. Είμαι, αντιθέτως, ένας απ' τους ελάχιστους που μπορούν να σας δείξουν τι το σημαντικό υπάρχει εδώ.

Φτάνουμε στο μόλο. Πρέπει να τον ακολουθήσουμε για να 'μαστε όσο πιο μακριά γίνεται απ' αυτά τα υπερβολικά χαριτωμένα σπίτια. Ας καθίσουμε, σας παρακαλώ. Τι λέτε; Ιδού, έτσι, το ωραιότερο αρνητικό τοπίο! Δείτε στ' αριστερά μας αυτόν το σωρό στάχτες που εδώ τον λένε αμμόλοφο, τον γκριζο μόλο στα δεξιά μας, την ωχρή αμμουδιά στα πόδια μας, και μπροστά μας τη θάλασσα στο χρώμα αχνής αλισίβας και τον απέραντο ουρανό όπου καθρεφτίζονται τα χλομά νερά. Μια μαλακιά κόλαση στ' αλή-

θεια! Τίποτ' άλλο από οριζόντιες γραμμές, καμιά κορυφή, ο χώρος είναι άχρωμος, η ζωή νεκρή. Δεν είναι το παγκόσμιο σθήσιμο, το ορατό μηδέν; Καθόλου άνθρωποι, πάνω απ' όλα, καθόλου άνθρωποι! Εσείς κι εγώ, μονάχα, μπρος στον έρημο επιτέλους πλανήτη! Είναι ζωντανός ο ουρανός; Δίκιο έχετε, αγαπητέ μου φίλε. Πυκνώνει, έπειτα βαθαίνει, ανοίγει αέρινες κλίμακες, κλείνει τις πόρτες των νεφών. Είναι τα περισσότερια. Δεν έχετε παρατηρήσει ότι ο ουρανός της Ολλανδίας είναι γεμάτος εκατομμύρια περισσότερια, κι είναι τόσο ψηλά, που δεν τα βλέπεις, και χτυπούν τις φτερούγες, ανεβαίνουν και κατεβαίνουν με μια κίνηση, γεμίζοντας τον ουράνιο χώρο με πυκνά κύματα από γκριζωπά φτερά, που παίρνει ή τα φέρνει πίσω ο άνεμος. Εκεί ψηλά, τα περισσότερια περιμένουν, περιμένουν όλη τη χρονιά. Στριφογυρίζουν πάνω απ' τη γη, κοιτούν, θέλουν να κατεβούν. Μα δεν υπάρχει τίποτα έξω απ' τη θάλασσα και τα κανάλια, στέγες όλο σήματα και πουθενά κεφάλι να σταθείς.

Δεν καταλαβαίνετε τι θέλω να πω; Θα σας ομολογήσω την κούρασή μου. Χάνω τον ειρμό των λόγων μου, δεν έχω πια εκείνη τη διαύγεια πνεύματος που οι φίλοι μου χαίρονταν να της εκφράζουν το σεβασμό τους. Λέω εξάλλου «οι φίλοι μου» για λόγους αρχής. Δεν έχω πια φίλους, έχω μόνο συνενόχους. Σε αντιστάθμισμα, αυξήθηκε ο αριθμός τους, είναι όλο το ανθρώπινο γένος. Και μες στο ανθρώπινο γένος, πρώτος εσείς. Όποιος βρίσκεται εδώ, είναι πάντοτε ο πρώτος. Πώς το ξέρω ότι δεν έχω φίλους; Είναι πολύ απλό: το ανακάλυψα τη μέρα που σκέφτηκα να σκοτωθώ για να τους σκαρώσω μια πετυχημένη φάρσα, για να τους τιμωρήσω, κατά κάποιον τρόπο. Αλλά να τιμωρήσω

ποιον; Μερικοί θα έμεναν έκπληκτοι· κανείς δε θα 'νιωθε τιμωρημένος. Κατάλαβα πως δεν είχα φίλους. Άλλωστε, κι αν είχα, δε θα βρισκόμουν σε καλύτερη μοίρα. Αν γινόταν ν' αυτοκτονήσω κι ύστερα να δω τη φάτσα τους, τότε ναι, θ' άξιζε τον κόπο η φασαρία. Η γη όμως είναι σκοτεινή, αγαπητέ φίλε, το ξύλο πυκνό, το σάβανο αδιαπέραστο. Τα μάτια της ψυχής, ναι, βέβαια, αν υπάρχει ψυχή και αν έχει μάτια! Μα ναι, δεν είμαστε σίγουροι, ποτέ δεν είμαστε σίγουροι. Διαφορετικά, θα υπήρχε μια διέξοδος, θα μπορούσες επιτέλους να κάνεις τους άλλους να σε πάρουν στα σοβαρά. Μόνο με το θάνατό σου πείθονται οι άνθρωποι για τα δίκια σου, για την ειλικρίνειά σου και για τη σοβαρότητα των βασάνων σου. Όσο βρισκεσαι στη ζωή, η περίπτωσή σου είναι υπό αμφισβήτηση, δε δικαιούσαι παρά το σκεπτικισμό τους. Αν λοιπόν υπήρχε μόνο η βεβαιότητα πως μπορείς να ευχαριστηθείς το θέαμα, θ' άξιζε τον κόπο να τους αποδείξεις ό,τι δε θέλουν να πιστέψουν, και να τους ξαφνιάσεις. Όμως σκοτώνεσαι, και τι σημασία έχει αν σε πιστέψουν ή όχι; Δεν είσαι εκεί για να εισπράξεις την έκπληξη και τη συντριβή τους, παροδική άλλωστε, για να παρευρεθείς, εντέλει, σύμφωνα με το όνειρο κάθε ανθρώπου, στην ίδια σου την κηδεία. Για να πάψεις να είσαι υπό αμφισβήτηση, πρέπει, ωραία ωραία, να πάψεις να είσαι.

Δεν είσαι, άλλωστε, καλύτερα έτσι. Θα υποφέραμε πολύ απ' την αδιαφορία τους. «Θα μου το πληρώσεις!» έλεγε μια κοπέλα στον πατέρα της, που την είχε εμποδίσει να παντρευτεί έναν καλοχτενισμένο αγαπητικό. Και σκοτώθηκε. Ο πατέρας όμως δεν πλήρωσε απολύτως τίποτε. Λάτρευε το ψάρεμα με πετονιά. Ύστερα από τρεις Κυρια-

κές, ξαναγύρισε στο ποτάμι για να ξεχάσει, έτσι έλεγε. Ο υπολογισμός ήταν σωστός, ξέχασε. Για να λέμε την αλήθεια, το αντίθετο θα εξέπλησσε. Νομίζεις πως πεθαίνεις για να τιμωρήσεις τη γυναίκα σου, και της χαρίζεις την ελευθερία της. Καλά που δε βλέπεις. Χώρια που θα διέτρεχες τον κίνδυνο ν' ακούσεις τις αιτίες στις οποίες αποδίδουν τη χειρονομία σου. Όσο για μένα, τις ακούω από τώρα: «Σκοτώθηκε γιατί δεν μπόρεσε ν' αντέξει να...» Αχ, αγαπητέ φίλε, πόσο φτωχοί είναι οι άνθρωποι σε εφευρετικότητα. Πιστεύουν πάντοτε πως αυτοκτονείς για ένα λόγο. Αλλά μπορεί μια χαρά ν' αυτοκτονήσεις για δυο λόγους. Όχι, αυτό δεν περνάει από το μυαλό τους. Προς τι, λοιπόν, να πεθάνεις με τη θέλησή σου, να θυσιάστες στην ιδέα που θέλεις να δώσεις για τον εαυτό σου; Σαν πεθάνεις, θα βρουν ευκαιρία ν' αποδώσουν στη χειρονομία σου ηλίθια ή ταπεινά κίνητρα. Οι μάρτυρες, αγαπητέ φίλε, πρέπει να επιλέξουν ανάμεσα στο να τους ξεχάσουν, να τους περιγελάσουν ή να τους χρησιμοποιήσουν. Όσο για να τους καταλάβουν, ποτέ.

Κι έπειτα, ας έρθουμε κατ' ευθείαν στο θέμα, αγαπώ τη ζωή, να η πραγματική μου αδυναμία. Την αγαπώ τόσο, που δεν μπορώ ούτε καν να φανταστώ ό,τι δεν είναι ζωή. Μια τέτοια απληστία έχει κάτι το λαϊκό, δε νομίζετε; Η αριστοκρατία δεν διανοείται τον εαυτό της δίχως κάποια απόσταση απ' αυτόν κι απ' την ίδια της τη ζωή. Πεθαίνεις, αν χρειαστεί, κάλλιο να σπάσεις παρά να λυγίσεις. Εγώ όμως λυγίζω, γιατί εξακολουθώ να με αγαπώ. Ένα λεπτό ύστερα απ' όλα όσα σας διηγήθηκα, τι νομίζετε ότι μ' έπιασε; Αηδία για τον εαυτό μου; Ελάτε, εκείνοι που μ' αηδίαζαν πάνω απ' όλα ήταν οι άλλοι. Γνώριζα, φυσικά,

τις ελλείψεις μου και τις αποδοκίμαζα. Παρ' όλ' αυτά, εξακολουθούσα να τις ξεχνάω, με μια αρκούντως αξιέπαινη επιμονή. Αντιθέτως, τους άλλους τους δικάζα ακατάπαυτα μες στην καρδιά μου. Βέβαια, αυτό σας σοκάρει; Πιστεύετε ίσως πως δεν είναι λογικό; Μα το θέμα δεν είναι να παραμείνεις λογικός. Το θέμα είναι να τη βγάλεις καθαρή, και κυρίως, ω, ναι, κυρίως το θέμα είναι ν' αποφύγεις την κρίση. Δε λέω ν' αποφύγεις την τιμωρία. Γιατί η τιμωρία χωρίς κρίση είναι υποφερτή. Έχει, εξάλλου, ένα όνομα που εγγυάται την αθωότητά μας: τη δυστυχία. Όχι, το ζήτημα, αντίθετα, είναι να γλιτώσεις απ' την κρίση, ν' αποφύγεις να κρίνεσαι διαρκώς, χωρίς ποτέ να βγαίνει η απόφαση.

Αλλά δεν της γλιτώνεις και τόσο εύκολα. Σήμερα είμαστε διαρκώς έτοιμοι για κρίση όπως και για πηδημα. Με την εξής διαφορά: δεν έχεις να φοβάσαι την ανεπάρκεια. Αν αμφιβάλλετε, στήστε αυτί στις κουβέντες που γίνονται στο τραπέζι, τον Αύγουστο, σ' αυτά τα τουριστικά ξενοδοχεία όπου πάνε οι φιλεύσπλαχνοι συμπατριώτες μας για θεραπεία της πλήξης τους. Αν διστάζετε ακόμη να καταλήξετε σε συμπέρασμα, διαβάστε τα γραπτά των σημερινών μας μεγάλων ανδρών. Ή παρατηρήστε την ίδια σας την οικογένεια, θα διαφωτιστείτε. Αγαπητέ μου φίλε, ας μην τους δώσουμε έστω και την ελάχιστη αφορμή να μας κρίνουν. Ειδαλλιώς, να μαστε κομματάκια. Είμαστε υποχρεωμένοι να παίρνουμε τις ίδιες προφυλάξεις με το θηριοδαμαστή. Αν, για κακή του τύχη, πριν μπει στο κλουβί, κοπεί με το ξυραφάκι του, τι τιμπούσι για τα θηρία! Αυτό το κατάλαβα διαμιάς τη μέρα που μου γεννήθηκε η υποψία πως ίσως να μην ήμουν και τόσο αξιοθαύμαστος. Από

τότε έγινα δύσπιστος. Εφόσον είχα μια μικρή πληγίτσα, ήμουν ολόκληρος χαμένος: θα με καταβρόχθιζαν.

Οι σχέσεις μου με τους συγχρόνους μου ήταν φαινομενικά οι ίδιες, και παρ' όλ' αυτά γίνονταν αδιόρατα δυσαρμονικές. Οι φίλοι μου δεν είχαν αλλάξει. Εξεθειάζαν πάντοτε, ευκαιρίας δοθείσης, την αρμονία και την ασφάλεια που έβρισκε κανείς κοντά μου. Το μόνο όμως που μ' άγγιζε ήταν οι παραφωνίες, η αταξία που με κατέκλυζε· αισθανόμουν τρωτός και παραδομένος στη δημόσια κατηγορία. Οι όμοιοί μου έπαυαν να 'ναι στα μάτια μου το σεβαστό ακροατήριο που είχα συνηθίσει. Έσπαγε ο κύκλος που ήμουν το κέντρο του και τοποθετούνταν σε μια μόνο σειρά, όπως στο δικαστήριο. Απ' τη στιγμή που ένιωσα πως υπήρχε μέσα μου κάτι να κρίνεις, κατάλαβα, εν γένει, πως υπήρχε μέσα τους μια ακατανίκητη τάση να κρίνουν. Ναι, ήταν παρόντες όπως παλιά, αλλά γελούσαν. Ή μάλλον, νόμιζα πως ο καθένας που συναντούσα με κοίταζε μ' ένα κρυμμένο χαμόγελο. Εκείνη την εποχή είχα ακόμη την εντύπωση πως μου 'βαζαν τρικλοποδιές. Εδώ που τα λέμε, δυο τρεις φορές, μπαίνοντας σε δημόσιους χώρους, σκόνταψα χωρίς λόγο. Μία μάλιστα φορά, έπεσα φαρδύς πλατύς κάτω. Ως γάλλος καρτεσιανός, έκανα γρήγορα πως αναλαμβάνω και πως αποδίδω αυτά τα ατυχήματα στη μόνη λογική θεότητα, την τύχη. Καμία σημασία, μου 'μενε μια δυσπιστία.

Απ' τη στιγμή που αφυπνίστηκε η προσοχή μου, δε μου ήταν δύσκολο ν' ανακαλύψω πως είχα εχθρούς. Πρώτα πρώτα στη δουλειά μου, κι ύστερα στην κοσμική μου ζωή. Για τους μεν, τους είχα υποχρεώσει. Για τους δε, όφειλα να τους έχω υποχρεώσει. Όλ' αυτά, γενικά, είναι αναπό-

φευκτα και τα ανακάλυψα χωρίς πολύ πόνο. Μου ήταν, αντίθετα, πιο δύσκολο και πιο οδυνηρό να παραδεχτώ πως είχα εχθρούς μεταξύ ανθρώπων που γνώριζα ελάχιστα ή και καθόλου. Με την αφέλειά μου, για την οποία σας έχω δώσει κάποιες αποδείξεις, πίστευα πάντοτε πως όσοι δε με γνώριζαν, δε γινόταν να μη μ' αγαπήσουν αν άρχιζαν να με κάνουν παρέα. Ε, λοιπόν, όχι! Συνάντησα εχθρότητα κυρίως μεταξύ όσων δε με ήξεραν παρά από πολύ μακριά και χωρίς ο ίδιος να τους ξέρω. Σίγουρα υποψιάζονταν πως ζούσα μια ολοκληρωμένη ζωή κι αφηνόμουν ελεύθερα στην ευτυχία: αυτό δε συγχωρείται. Η αίσθηση της επιτυχίας, όταν τη φέρεις μ' έναν συγκεκριμένο τρόπο, και ποιον δε θα 'κανε θηρίο! Απ' την άλλη, η ζωή μου ήταν ασφυκτικά γεμάτη, και ελλείπει χρόνου, έλεγα όχι σε πολλές κρούσεις. Για τον ίδιο λόγο, ξεχνούσα εν συνεχεία, το όχι μου. Αλλά αυτές οι κρούσεις μου είχαν γίνει από ανθρώπους που η ζωή τους δεν ήταν γεμάτη και που, για τον ίδιο ακριβώς λόγο, θυμόντουσαν το όχι μου.

Γι' αυτό κι οι γυναίκες, για να περιοριστούμε σ' ένα μόνο παράδειγμα, μου κόστιζαν εντέλει πολύ. Το χρόνο που τους αφιέρωνα δεν μπορούσα να τον δώσω στους άντρες, κάτι που δε μου συγχωρούσαν πάντα. Πώς να τα θγάλεις πέρα; Δε σου συγχωρούν την ευτυχία και τις επιτυχίες παρά μόνο αν συναινείς γενναιόδωρα να τις μοιραστείς. Για να 'σαι όμως ευτυχισμένος, δεν πρέπει να πολυασχολείσαι με τους άλλους. Επομένως, δεν υπάρχει διέξοδος. Ή ευτυχισμένος και υπό κρίσιν, ή εξιλεωμένος και κακομοίρης. Στην περίπτωση μου, η αδικία ήταν μεγαλύτερη: καταδικάζομαι για παλιές ευτυχίες. Είχα ζήσει πολύ καιρό στην ψευδαίσθηση μιας γενικής αρμονίας, ενώ οι κρίσεις,

τα βέλη και οι χλευασμοί θεμελιώνονταν από κάθε πλευρά πάνω σε μένα, που ήμουν αφηρημένος και χαμογελαστός. Απ' τη μέρα που θορυβήθηκα, άρχισα να βλέπω καθαρά. Δέχτηκα όλες τις πληγές ταυτοχρόνως κι έχασα μονομιάς τις δυνάμεις μου. Το σύμπαν ολόκληρο λοιπόν άρχισε να γελά ολόγυρά μου.

Να τι δεν μπορεί ν' ανεχτεί κανείς (εκτός απ' αυτούς που δε ζουν, θέλω να πω: τους εγκρατείς). Η μόνη άμυνα βρίσκεται στην κακεντρέχεια. Οι άνθρωποι λοιπόν σπυδούν να κρίνουν για να μην κριθούν οι ίδιοι. Τι τα θέλετε; Η πλέον φυσική ιδέα στον άνθρωπο, αυτή που του έρχεται αυθόρμητα, σαν από τα βάθη της φύσης του, είναι η ιδέα της αθωότητάς του. Απ' αυτή την άποψη είμαστε όλοι σαν εκείνο τον νεαρό Γάλλο στο Μπούχενβαλντ, που ήθελε σώνει και καλά να υποβάλει διαμαρτυρία στο γραφέα, που ήταν κι ο ίδιος φυλακισμένος και κατέγραφε την είσοδό του. Διαμαρτυρία; Ο γραφέας κι οι συνάδελφοί του γελοούσαν: «Ανώφελο, φίλε! Εδώ δε χωράνε διαμαρτυρίες». «Μα ξέρετε, κύριε» έλεγε ο νεαρός, «η περίπτωση μου αποτελεί εξαίρεση. Είμαι αθώος!»

Όλοι μας αποτελούμε εξαίρεση. Όλοι θέλουμε να επικαλούμαστε κάτι! Ο καθένας έχει την απαίτηση να είναι αθώος, με κάθε τίμημα, έστω κι αν πρέπει γι' αυτό να κατηγορήσει το ανθρώπινο γένος και το Θεό. Δε θα δώσετε και μεγάλη χαρά σε κάποιον αν επαινέσετε τις προσπάθειες με τις οποίες έγινε έξυπνος ή μεγαλόψυχος. Θα πετάξει, αντίθετα, απ' τη χαρά του αν θαυμάσετε την έμφυτη μεγαλοψυχία του. Αντιστρόφως, αν πείτε σ' έναν εγκληματία πως το σφάλμα του δεν οφείλεται στη φύση του ούτε στο χαρακτήρα του, αλλά σε ατυχείς περιστάσεις, θα σας

είναι βαθύτατα ευγνώμων. Κατά την αγόρευση μάλιστα, αυτή τη στιγμή θα επιλέξει για να κλάψει. Κι όμως, καμιά αξία δεν έχει να είσαι έντιμος ή έξυπνος εκ γενετής. Όπως δεν είσαι, σίγουρα, πιο υπεύθυνος που είσαι εκ φύσεως εγκληματίας, απ' ό,τι αν είσαι εκ περιστάσεως. Αλλά αυτοί οι κατεργάρηδες επιζητούν τη χάρη, δηλαδή την ανευθυνότητα, και επικαλούνται χωρίς αιδώς δικαιολογίες της φύσης ή των περιστάσεων, ακόμη κι αν είναι αντιφατικές. Το ουσιώδες είναι να μείνουν αθώοι, να μην μπορούν να τεθούν υπό αμφισβήτησιν οι έμφυτες αρετές τους, και τα σφάλματά τους, αποκνήματα μιας παροδικής δυστυχίας, να είναι πάντοτε προσωρινά. Σας το 'πα, το ζήτημα είναι να γλιτώσεις απ' την κρίση. Επειδή είναι δύσκολο να της γλιτώσεις και απαιτεί μεγάλη επιδεξιότητα να καταφέρεις να θαυμάζουν και να συγχωρούν ταυτόχρονα τη φύση σου, επιδιώκουν όλοι να 'ναι πλούσιοι. Γιατί; Αναρωτιέστε; Για τη δύναμη, φυσικά. Κυρίως όμως γιατί ο πλούτος απαλλάσσει απ' την άμεση κρίση, σε τραβάει απ' το πλήθος του μετρό για να σε κλείσει σ' ένα νικέλινο αμάξι, σε απομονώνει σε απέραντα φυλαγμένα πάρκα, σε βαγκόνλι, σε καμπίνες πολυτελείας. Ο πλούτος, αγαπητέ μου φίλε, δεν είναι ακόμα η αθώωση, αλλά η αναστολή που 'ναι πάντα καλό να παίρνεις...

Κυρίως μην πιστέψετε του φίλους σας, όταν θα σας ζητήσουν να 'στε ειλικρινείς μαζί τους. Ελπίζουν μόνο πως θα τους αφήσετε στην όμορφη ιδέα που έχουν για τον εαυτό τους, δίνοντάς τους μια επιπλέον δεβαιότητα, που την αντλούν απ' τη δική σας υπόσχεση για ειλικρίνεια. Πώς θα 'ταν η ειλικρίνεια προϋπόθεση φιλίας; Η επιθυμία της αλήθειας με κάθε τίμημα είναι ένα πάθος που δε φείδεται

κανενός πράγματος και στο οποίο τίποτα δεν αντιστέκεται. Είναι ελάττωμα, μερικές φορές άνεση ή εγωισμός. Αν, επομένως, βρεθείτε σε παρόμοια περίπτωση, μη διστάσετε: υποσχεθείτε να 'στε αληθινός και πείτε ψέματα όσο καλύτερα μπορείτε. Θ' ανταποκριθείτε στη βαθιά τους επιθυμία και θα τους αποδείξετε διπλά τη στοργή σας.

Είναι τόσο αληθινό πως εμπιστευόμαστε σπάνια όσους είναι καλύτεροί μας. Μάλλον αποφεύγουμε τη συναναστροφή τους. Τις πιο πολλές φορές, αντίθετα, εξομολογούμαστε σε όσους μας μοιάζουν και συμμαρίζονται τις αδυναμίες μας. Δεν επιθυμούμε, επομένως, να διορθωθούμε ούτε να βελτιωθούμε: θα 'πρεπε πρώτα να κριθούμε ελλειπείς. Ευχόμαστε μόνο να μας λυπούνται και να μας ενθαρρύνουν στο δρόμο μας. Με δυο λόγια, θα θέλαμε να μην είμαστε άλλο ένοχοι, και ταυτοχρόνως να μην κάνουμε προσπάθεια να εξαγνιστούμε. Ούτε αρκετός κυνισμός ούτε αρκετή αρετή. Δεν έχουμε τη δύναμη ούτε για το κακό ούτε για το καλό. Γνωρίζετε τον Δάντη; Αλήθεια; Διάβολε! Τότε ξέρετε ότι ο Δάντης δέχεται αγγέλους ουδέτερους στη διαμάχη Θεού και Σατανά. Και τους τοποθετεί στο Λίμπο, ένα είδος προθαλάμου της κόλασής του. Βρισκόμαστε στον προθάλαμο, αγαπητέ φίλε.

Υπομονή; Έχετε σίγουρα δικίο. Μας χρειάζεται υπομονή να περιμένουμε την Έσχατη Κρίση. Μα να, είμαστε διαστικοί. Τόσο διαστικοί μάλιστα, που υποχρεώθηκα να γίνω κριτής-μετανοητής. Παρ' όλ' αυτά, χρειάστηκε πρώτα να προσαρμοστώ στις ανακαλύψεις μου και να συμβιβάσω με το γέλιο των συγχρόνων μου. Απ' το βράδυ που κλήθηκα, γιατί κλήθηκα στ' αλήθεια, έπρεπε ν' απαντήσω, ή τουλάχιστον ν' αναζητήσω την απάντηση. Δεν ήταν εύ-

κολο· περιπλανήθηκα καιρό πολύ. Χρειάστηκε πρώτα αυτό το αδιάκοπο γέλιο κι όσοι γελούσαν, για να μου μάθουν να βλέπω πιο καθαρά μέσα μου, ν' ανακαλύψω επιτέλους πως δεν ήμουν απλός. Μη χαμογελάτε, αυτή η αλήθεια δεν είναι τόσο πρωταρχική όσο φαίνεται. Πρωταρχικές αλήθειες ονομάζουμε αυτές που ανακαλύπτουμε ύστερα απ' όλες τις άλλες, αυτό είν' όλο.

Ύστερα από μακρόχρονες μελέτες, του εαυτού μου πάντα, έφερα στο φως τη βαθύτατη διπροσωπία της ύπαρξης. Κατάλαβα τότε, αναδιφώντας στη μνήμη μου, πως η μετριοφροσύνη με βοηθούσε να λάμπω, η ταπεινοφροσύνη να νικώ και η αρετή να καταπιέζω. Έκανα πόλεμο με ειρηνικά μέσα και πετύχαινα στο τέλος, μέσω της ιδιοτέλειας, όλα όσα εποφθαμιούσα. Λόγου χάρη, δεν παραπονιόμουν ποτέ που ξεχνούσαν τη μέρα των γενεθλίων μου· έμεναν μάλιστα έκπληκτοι, με μια δόση θαυμασμού για τη διακριτικότητά μου επί του θέματος. Αλλά η αιτία της ανιδιοτέλειάς μου ήταν ακόμα πιο μύχια: ήθελα να με ξεχνούν για να μπορώ να παραπονιέμαι στον εαυτό μου. Αρκετές μέρες πριν από την ευκλεέστερη όλων ημερομηνία, που την ήξερα καλά, βρισκόμουν σε επιφυλακή, πρόσεχα μη μου ξεφύγει τίποτε που θα μπορούσε ν' αφυπνίσει την προσοχή και τη μνήμη όσων προεξοφλούσα πως θα τους διαφύγει (δεν είχα, μήπως, μια μέρα την πρόθεση να πλαστογραφήσω το ημερολόγιο ενός διαμερίσματος;). Έχοντας περίτρανα αποδείξει τη μοναξιά μου, μπορούσα ν' αφεθώ στα θέληγτρα μιας αρρενωπής θλίψης.

Η καλή όλων μου των αρετών είχε έτσι και μια ανάποδη, λιγότερο επιβλητική. Είναι αλήθεια πως, με μιαν άλλη έννοια, τα ελαττώματά μου απέβαιναν προς όφελός μου. Η

υποχρέωσή μου να κρύβω την κακή πλευρά της ζωής μου μου έδινε, επί παραδείγματι, ένα ψυχρό ύφος που το μπέρδευαν με το ύφος της αρετής, η αδιαφορία μου μ' έκανε αξιαγάπητο, ο εγωισμός μου δέσποζε στις γενναιοδωρίες μου. Σταματώ: η υπερβολική συμμετρία θα έβλαπτε την επίδειξή μου. Μα τι τα θέτε, γινόμεουν σκληρός, και δεν μπόρεσα ποτέ ν' αντισταθώ στην προσφορά ενός ποτηριού ή μιας γυναίκας! Με θεωρούσα ενεργητικό, δραστήριο, και βασιλείό μου ήταν το κρεβάτι. Διατυμπάνιζα την εντιμότητά μου και δεν υπάρχει, νομίζω, ούτε ένα πλάσμα που αγάπησα και, για να τελειώνουμε, δεν το πρόδωσα. Οι προδοσίες μου δεν εμπόδιζαν, φυσικά, την πίστη μου, διεκπεραίωνα θαυμάσια μια υπολογίσιμη δουλειά με τη φυγοπονία μου, και δεν έπαψα ποτέ να βοηθώ τον πλησίον μου, μόνο και μόνο για τη χαρά που μου 'δινε κάτι τέτοιο. Παρόλο, όμως, που επαναλάμβανα στον εαυτό μου αυτά τα προφανή πράγματα, δεν έβρισκα παρά επιφανειακή παρηγοριά. Κάποια πρωινά, έφτανα τη δίκη μου στα άκρα, και κατέληγα στο συμπέρασμα πως διέπρεπα κατ' εξοχήν στην περιφρόνηση. Οι ίδιοι αυτοί που βοηθούσα, τις περισσότερες φορές ήταν οι πλέον περιφρονημένοι. Με φιλοφροσύνη, με μια αλληλεγγύη όλο συγκίνηση, έφτυνα καθημερινά στο πρόσωπο όλους τους τυφλούς.

Ειλικρινά, υπάρχει άραγε δικαιολογία γι' αυτό; Υπάρχει μία, αλλά τόσο άθλια, που δεν μπορώ να διανοηθώ να την προβάλλω. Εν πάση περιπτώσει, ιδού: δεν μπόρεσα ποτέ να πιστέψω πως οι ανθρώπινες υποθέσεις ήταν κάτι το σοβαρό. Πού ήταν το σοβαρό, δεν ήξερα τίποτε, παρά μόνο πως δεν ήταν σε όλα όσα έβλεπα και μου φαίνονταν μονάχα παιχνίδι, διασκεδαστικό ή ενοχλητικό. Υπάρχουν,

πράγματι, προσπάθειες και πεποιθήσεις που ποτέ δεν τις κατάλαβα. Κοίταζα πάντοτε μ' ένα ύφος έκπληκτο και λιγάκι φιλύποπτο τα παράξενα αυτά πλάσματα που πέθαιναν για τα λεφτά, απελπίζονταν απ' την απώλεια μιας «θέσης» ή θυσιάζονταν με έπαρση για την ευημερία της οικογένειάς τους. Πιο καλά καταλάβαινα εκείνον το φίλο που είχε αποφασίσει να μην καπνίσει άλλο και, χάρη στη θέλησή του, τα 'χε καταφέρει. Ένα πρωινό, άνοιξε την εφημερίδα, διάβασε πως είχε εκραγεί η πρώτη δόμβα υδρογόνου, πληροφορήθηκε το θαυμαστό της αποτέλεσμα, και μπήκε δίχως καθυστέρηση σ' ένα καπνοπωλείο.

Αναμφισβήτητα, μερικές φορές έκανα πως παίρνω τη ζωή στα σοβαρά. Πολύ γρήγορα όμως, μου εμφανιζόταν η ελαφρότητα του ίδιου του σοβαρού και εξακολουθούσα μόνο να παίζω το ρόλο μου, όσο πιο καλά μπορούσα. Έπαιζα τον αποτελεσματικό, τον έξυπνο, τον ενάρετο, τον καλό πολίτη, τον αγανακτισμένο, τον επιεική, τον αλληλέγγυο, το υπόδειγμα ήθους... Με δυο λόγια, σταματώ, έχετε ήδη καταλάβει πως ήμουν σαν τους Ολλανδούς μου, που είναι εδώ χωρίς να είναι: ήμουν απών τη στιγμή που καταλάμβανα τον περισσότερο χώρο. Πραγματικά ειλικρινής κι ενθουσιώδης δεν υπήρξα παρά μόνο τον καιρό που έκανα αθλητισμό, και στο στρατό, όταν έπαιζα στα έργα που ανεβάζαμε για το κέφι μας. Και στις δυο περιπτώσεις υπήρχε ένας κανόνας παιχνιδιού που δεν ήταν σοβαρός, και σπάγαμε πλάκα να τον παίρνουμε για σοβαρό. Ακόμη και σήμερα, τα παιχνίδια της Κυριακής σ' ένα ασφυκτικά γεμάτο γήπεδο και το θέατρο, που το αγάπησα μ' ένα πάθος απαραμίλλο, είναι τα μόνα μέρη του κόσμου όπου αισθάνομαι αθώς.

Ποιος όμως θα παραδεχόταν πως μια τέτοια άποψη είναι θεμιτή όταν πρόκειται για τον έρωτα, για το θάνατο και για το μισθό των δυστυχισμένων; Αλλά και τι να κάνεις; Δεν μπορούσα να φανταστώ τον έρωτα της Ιζόλδης παρά μόνο στα μυθιστορήματα ή πάνω σε μια σκηνή. Μερικές φορές, μου φαινόταν πως τους ετοιμοθάνατους τους διαπερνούσε ο ρόλος τους. Οι αποκρίσεις των φτωχών πελατών μου νόμιζα πάντοτε πως ταίριαζαν στον ίδιο καμβά. Ζώντας λοιπόν ανάμεσα στους ανθρώπους, χωρίς να μοιράζομαι τα ενδιαφέροντά τους, δεν κατάφερα να πιστέψω στις υποχρεώσεις που αναλάμβανα. Ήμουν αρκετά φιλόφρων και αρκετά φυγόπονος για ν' ανταποκριθώ σε ό,τι περίμεναν από μένα, στη δουλειά μου, στην οικογένεια ή στη ζωή μου ως πολίτη, αλλά κάθε φορά μ' ένα είδος αφηρημάδας, που τελικά τα χάλαγε όλα. Πέρασα όλη μου τη ζωή κάτω από μια διπλή ένδειξη, και οι πιο σοβαρές ενέργειές μου υπήρξαν συνήθως εκείνες που δεν ήταν καθόλου υποχρεωτικές. Δεν ήταν μήπως αυτό, στο τέλος τέλος, που, για να κάνω μια κουταμάρα ακόμη, δεν μπόρεσα να συγχωρήσω στον εαυτό μου, που μ' έκανε να αντιδρώ βιαστικά στην κρίση που διαισθανόμουν εν εξελίξει μέσα μου και γύρω μου, και που με ανάγκασε ν' αναζητώ κάποια διέξοδο;

Για κάμποσο καιρό και φαινομενικά, η ζωή μου εξακολούθησε να μην είχε αλλάξει τίποτα. Βρισκόμουν πάνω στις σιδηροτροχιές και κυλούσα. Σα να γινόταν επίτηδες, οι έπαινοι γύρω μου πολλαπλασιάζονταν. Από εκεί ακριβώς ήρθε το κακό. Θυμάστε: «Αλίμονό σας όταν όλοι οι άνθρωποι θα μιλούν καλά για σας!» Αχ, άγια μιλούσε εκείνος ο άνθρωπος! Αλίμονό μου! Η μηχανή λοιπόν άρχι-

σε τα καπρίτσια και τ' ανεξήγητα σταματήματα.

Τότε εισέβαλε στην καθημερινή μου ζωή η ιδέα του θανάτου. Μετρούσα τα χρόνια που με χώριζαν απ' το τέλος. Έψαχνα παραδείγματα ανθρώπων της ηλικίας μου που είχαν ήδη πεθάνει. Και με βασάνιζε η ιδέα πως δε θα 'χα τον καιρό να ολοκληρώσω το έργο μου. Ποιο έργο; Δεν είχα ιδέα. Για να 'μαι ειλικρινής, άξιζε τον κόπο να συνεχιστεί αυτό που έκανα; Αλλά δεν πρόκειται περί αυτού ακριβώς. Με καταδίωκε ένας γελοίος, εδώ που τα λέμε, φόβος: δε γινόταν να πεθάνεις χωρίς να 'χεις ομολογήσει όλα σου τα ψέματα. Όχι στο Θεό ή σε κάποιον απ' τους εκπροσώπους του, το είχα ξεπεράσει αυτό, καταλαβαίνετε. Όχι, το ζήτημα ήταν να το ομολογήσω στους ανθρώπους, σ' ένα φίλο ή σε μια αγαπημένη γυναίκα, λόγου χάρι. Διαφορετικά, και στην περίπτωση που υπήρχε έστω κι ένα κρυμμένο ψέμα σε μια ζωή, ο θάνατος το έκανε οριστικό. Κανείς, ποτέ πια, δε θα 'ξερε την αλήθεια για το συγκεκριμένο θέμα, εφόσον ο μόνος που την ήξερε ήταν ακριβώς ο νεκρός που την πήρε μαζί του. Αυτός ο απόλυτος φόνος μιας αλήθειας μου 'φερνε ίλιγγο. Σήμερα, εντός παρενθέσεως, θα μου χάριζε μάλλον λεπτές απολαύσεις. Η ιδέα, επί παραδείγματι, πως είμαι ο μόνος που ξέρει ό,τι όλος ο κόσμος γυρεύει, και πως έχω σπίτι μου ένα αντικείμενο που έκανε μάταια τρεις αστυνομίες να τρέχουν και να μη φτάνουν, είναι, καθαρά και μόνο, εξαισία. Ας τ' αφήσουμε όμως αυτά. Εκείνη την εποχή δεν είχα βρει τη συνταγή και βασανιζόμουν.

Αντιδρούσα, φυσικά. Τι σημασία είχε το ψέμα ενός ανθρώπου μέσα στην ιστορία των γενεών, και τι αξίωση να θέλεις να οδηγήσεις στο φως της αλήθειας μια κακομοι-

ρούλα απάτη, χαμένη στον ωκεανό των χρόνων, σαν κόκκος αλάτι στη θάλασσα! Έλεγα ακόμη στον εαυτό μου πως ο θάνατος του κορμιού, αν έκρινα απ' αυτούς που είχα δει, ήταν από μόνος του αρκετή τιμωρία και τα εξιλέωνε όλα. Κέρδιζες τη σωτηρία σου (το δικαίωμα, δηλαδή, να εξαφανιστείς οριστικά) με τον ιδρώτα της επιθανάτιας αγωνίας. Παρ' όλ' αυτά, η ανησυχία μεγάλωνε, ο θάνατος ήταν πιστός στο προσκεφάλι μου, ξυπνούσα με τη συντροφιά του και τα κομπλιμέντα μου γίνονταν όλο και πιο ανυπόφορα. Νόμιζα πως μ' αυτά το ψέμα μεγάλωνε τόσο υπέρμετρα, που ποτέ πια δε θα μπορούσα να επανέλθω στον κανονικό μου ρυθμό.

Ήρθε μια μέρα που δε σκοτιζόμουν πια. Η πρώτη μου αντίδραση υπήρξε άτσαλη. Αφού ήμουν ψεύτης, θα το διεκήρυσσα και θα πέταγα τη διπροσωπία μου κατάμουτρα σ' όλους αυτούς τους ηλίθιους, προτού καν την ανακαλύψουν. Αφού είχα προκληθεί για αλήθεια, θ' απαντούσα στην πρόκληση. Για να προλάβω το γέλιο, σκέφτηκα λοιπόν να ριχτώ στη γενική χλεύη. Εν γένει, το ζήτημα ήταν να γλιστρήσω και πάλι απ' την κρίση. Ήθελα να φέρω τους χλευαστές με το μέρος μου, ή τουλάχιστον να πάω εγώ με το μέρος τους. Σκεφτόμουν, για παράδειγμα, να σπρώχνω τυφλούς στο δρόμο και, με την κρυφή κι απροσδόκητη χαρά που ένιωθα, ανακάλυπτα μέχρι ποίου σημείου ένα μέρος της ψυχής μου τους απεχθανόταν· σχεδίαζα να σκάσω τα λάστιχα σε αναπηρικά καροτσάκια, να ουρλιάξω «παλιοφτωχαδάκια!» κάτω απ' τις σκαλωσιές που δούλευαν οι εργάτες, να χαστουκίσω μωρά της αγκαλιάς μέσα στο μετρό. Τα ονειρευόμουν όλα αυτά και δεν έκανα τίποτε ή, αν έκανα κάτι παρόμοιο, το 'χω ξεχάσει. Πάντα

ὅμως και μόνο το ὄνομα της δικαιοσύνης μου προκαλοῦσε μια παράξενη οργή. Εξακολουθοῦσα να το χρησιμοποιοῦ ἀναγκαστικά στις αγορεύσεις μου. Ἀλλά εκδικιόμουν, ἀναθεματίζοντας δημόσια το πνεῦμα της ἀνθρωπιᾶς· ἀνακοίνωνα την ἔκδοση μανιφέστου που θα στιγμάτιζε την καταπίεση που ασκοῦσαν οι καταπιεσμένοι στους ἔντιμους ἀνθρώπους. Μια μέρα που καθόμουν σ' ἓνα εστιατόριο, ἔξω, κι ἔτρωγα ἀστακό, μου ἔγινε φόρτωμα ἓνας ζητιάνος· φώναξα το ἀφεντικό να τον διώξει και χειροκρότησα θορυβωδῶς το λόγο του δίκαιου τιμωροῦ: «Ενοχλεῖτε» ἔλεγε. «Ελάτε ἐπιτέλους στη θέση αὐτῶν των κυριῶν και των κυριῶν!» Εξέφραζα ἀκόμη, σ' ὅποιον ἤθελε ν' ακούσει, τη λύπη μου που δεν ἦταν πια δυνατόν να φερθεῖς ὅπως ἓνας ρώσος γαιοκτήμονας που θαῦμαζα το χαρκτήρα του: ἔβαζε να μαστιγώνουν και τους χωρικούς που τον χαιρετοῦσαν και τους χωρικούς που δεν τον χαιρετοῦσαν, για να τιμωρήσει μια τόλμη ἐξίσου ἀδιάντροπη και στις δύο περιπτώσεις.

Θυμάμαι, παρ' ὄλ' αὐτά, και σοβαρότερα ἀπολήματα. Ἄρχισα να γράφω μια Ὠδή στην Αστυνομία και μια Ἀποθέωση του Μπαλτά. Πάνω ἀπ' ὅλα, υποχρέωνα τον εαυτό μου να πηγαίνει τακτικά στα στέκια που σύχναζαν οι επαγγελματίες ἀνθρωπιστές μας. Οι περασμένες μου καλοσύνες μ' ἔκαναν, φυσικά, ευπρόσδεκτο. Χωρίς να κάνω ντόρο, πέταγα μια βαρύνουδη κουβέντα, ἔλεγα: «Δόξα τῷ Θεῷ» ἢ ἀπλῶς: «Θεῖ μου». Ξέρετε τι φραγκοπαναγίες εἶναι οι ἄθεοι των μπιστροῦ. Μια στιγμή ἐκπληξης ἀκολουθοῦσε την ἐκφώνηση αὐτῆς της υπερβολῆς, κοιτάζονταν κατάπληκτοι, κι ὕστερα ξέσπαγε σάλος: ἄλλοι τρέχαν ἔξω ἀπ' το καφενεῖο, ἄλλοι κόβανε και ράβανε ἀγανακτισμέ-

νοι χωρίς ν' ακούνε τίποτα, κι όλοι διπλώνονταν στα δυο απ' τους σπασμούς, σαν το διάβολο κάτω απ' τον αγιασμό.

Πρέπει να το βρρίσκετε παιδαριώδες. Κι όμως, ίσως υπήρχε ένας πιο σοβαρός λόγος γι' αυτά τ' αστεία. Ήθελα να διαταράξω το παιχνίδι, και κυρίως, ναι, να καταστρέψω αυτή την κολακευτική φήμη, που η σκέψη της μ' έκανε έξαλλο. «Ένας άνθρωπος σαν κι εσάς...» μου 'λεγαν ευγενικά και πάνιαζα. Δεν ήθελα πια την εκτίμησή τους αφού δεν ήταν γενική, και πώς να ήταν γενική αφού δεν μπορούσα να τη συμεριστώ; Καλύτερα λοιπόν να τα σκεπάσεις όλα, κρίση κι εκτίμηση, μ' ένα μανδύα γελοιότητας. Έπρεπε ν' απελευθερώσω με κάθε τρόπο το συναίσθημα που μ' έπνιγε. Για να θγάλω στο φως αυτό που είχα μέσα μου, ήθελα να κάνω κομμάτια το ωραίο ανδρείκελο που παρίστανα παντού. Θυμάμαι, έτσι, μια διάλεξη που έπρεπε να δώσω σε νεαρούς ασκούμενους. Εκνευρισμένος απ' τους απίστευτους επαίνους του προέδρου του Δικηγορικού Συλλόγου, που με είχε παρουσιάσει, δεν μπόρεσα να κρατηθώ για πολύ. Είχα αρχίσει με τη θέρημη και τη συγκίνηση που περίμεναν από μένα και που την είχα στο τσεπάκι σε πρώτη συζήτηση. Ξαφνικά όμως, άρχισα να συμβουλεύω το ανακάτεμα ως μέθοδο υπεράσπισης. Όχι, έλεγα, το ανακάτεμα το τελειοποιημένο απ' τη μοντέρνα ανακριτική, που κρίνει ταυτόχρονα έναν κλέφτη κι έναν τίμιο άνθρωπο, για να φορτώσει στον δεύτερο τα εγκλήματα του πρώτου. Η ιδέα, αντίθετα, ήταν να υπερασπίζεις τον κλέφτη, προβάλλοντας τα εγκλήματα του τίμιου, του δικηγόρου στην προκειμένη περίπτωση. Έκανα μια σαφέστατη εξήγηση επ' αυτού.

«Ας υποθέσουμε πως έχω αναλάβει την υπεράσπιση

ενός συγκινητικού πολίτη, φονιά από ζηλοτυπία. Λάβετε υπόψη σας, θα 'λεγα, κύριοι δικασταί, ποια αμαρτία υπάρχει στο να εξοργίζεσαι όταν βλέπεις την έμφυτη καλοσύνη σου να δοκιμάζεται από την κακοήθεια του φύλου. Δεν είναι, αντίθετα, πιο σοβαρό να βρίζεσαι στην από δω όχθη, στο ίδιο μου το έδρανο, χωρίς ποτέ να ήσουν καλός ή να υπέφερες που είσαι κοροΐδο. Είμαι ελεύθερος, απαλλαγμένος απ' την αυστηρότητά σας, και ποιος είμαι παρ' όλ' αυτά; Ένας πολίτης-ήλιος στην αλαζονεία, ένας τράγος πολυτελείας, ένας φαραώ στην οργή, ένας βασιλιάς της τεμπελιάς. Δεν έχω σκοτώσει κανέναν; Όχι ακόμη, βέβαια! Δεν έχω αφήσει όμως αξιόλογα πλάσματα να πεθάνουν; Ίσως; Κι ίσως να 'μαι έτοιμος να ξαναρχίσω. Ενώ, τούτος εδώ, κοιτάξτε τον, δε θα ξαναρχίσει. Είναι ακόμη κατάπληκτος που έκανε τόσο καλή δουλειά». Η ομιλία τάρραξε λίγο τους νεαρούς συναδέλφους μου. Ύστερα από ένα λεπτό, πήραν την απόφαση να γελάσουν. Ησύχασαν εντελώς όταν έφτασα στο συμπέρασμά μου, όπου με ευφράδεια επικαλέστηκα το άτομο και τα υποτιθέμενα δικαιώματά του. Τη μέρα εκείνη η συνήθεια στάθηκε πιο δυνατή.

Ανανεώνοντας αυτές τις αξιαγάπητες ιδιοτροπίες, κατάφερα μόνο ν' αποπροσανατολίσω λιγάκι τη γνώμη των άλλων. Όχι να την αποπλίσω, ούτε, κυρίως, ν' αποπλιστώ. Η έκπληξη που συναντούσα γενικά στους ακροατές μου, η κάπως συγκαλυμμένη τους ενόχληση, που 'μοιαζε αρκετά μ' αυτήν που δείχνετε –όχι, μη διαμαρτύρεστε– δε μου 'φεραν κανένα γαλήνεμα. Δεν αρκεί, βλέπετε, να κατηγορηθείς κατά έναν συγκεκριμένο τρόπο· μου χρειάστηκε πολύς καιρός να τον βρω, και δεν τον ανακάλυψα πριν

βρεθώ στην πληρέστερη εγκατάλειψη. Μέχρι τότε, το γέλιο εξακολουθούσε να αιωρείται γύρω μου, χωρίς να καταφέρουν οι αδέξιες προσπάθειές μου να του αφαιρέσουν αυτό το καλοσυνάτο, το σχεδόν τρυφερό που είχε και με πονούσε.

Μα η θάλασσα, θαρρώ, ανεβαίνει. Όπου να 'ναι θα φύγει το καράδι μας, σουρουπώνει. Κοιτάχτε, τα περιστέρια μαζεύονται εκεί ψηλά. Στριμώχνονται το 'να πάνω στ' άλλο, ίσα και σαλεύουν, και το φως λιγοστεύει. Θέλετε να σωπάσουμε για να γευτούμε αυτή τη σκοτεινή ώρα; Όχι, σας ενδιαφέρω; Είστε πολύ έντιμος. Τώρα, άλλωστε, υπάρχει κίνδυνος να σας ενδιαφέρω πραγματικά. Προτού να εξηγηθώ για τους κριτές-μετανοητές, έχω να σας πω για την κραιπάλη και την απομόνωση.

Πέφτετε έξω, αγαπητέ μου, το καράβι έχει καλή ταχύτητα. Αλλά το Ζουίντερζεε είναι μια νεκρή ή σχεδόν νεκρή θάλασσα. Με τις επίπεδες ακτές της χαμένες στην ομίχλη, δεν ξέρεις πού αρχίζει και πού τελειώνει. Βαδίζουμε λοιπόν χωρίς δείκτες, δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε την ταχύτητά μας. Προχωράμε και τίποτε δεν αλλάζει. Δεν είναι αρμένισμα, είναι όνειρο.

Στο ελληνικό αρχιπέλαγο, είχα την αντίθετη εντύπωση. Καινούργια νησιά εμφανίζονταν αδιάκοπα στον κύκλο του ορίζοντα. Η άδεντρη σπονδυλική τους στήλη χάραζε τα όρια του ουρανού, οι βραχώδεις ακτές τους ξεχώριζαν καθαρά πάνω στη θάλασσα. Κανένα μπερδεμα· όλα ήταν ένας δείκτης στο σαφώς καθορισμένο φως. Κι απ' το ένα νησί στο άλλο, αδιάκοπα, πάνω στο καραβάκι μας που παρ' όλ' αυτά κυλούσε, είχα την εντύπωση πως αναπηδούσα, μέρα νύχτα, στην κορφή μικρών, δροσερών κυμάτων, σε μια διαδρομή όλο αφρούς και γέλια. Από τότε η

ίδια η Ελλάδα, κάπου μέσα μου, ακούραστα αρμενίζει ακυδέρνητη στην άκρη της μνήμης μου... Ε, να, κι εγώ αρμενίζω ακυδέρνητος, γίνομαι λυρικός! Σταματήστε με, αγαπητέ μου, σας παρακαλώ.

Αλήθεια, μια και το 'φερε η κουδέντα, την ξέρετε την Ελλάδα; Όχι; Τόσο το καλύτερο! Τι δουλειά έχουμε εμείς εκεί πέρα, σας ρωτώ; Θέλει αγνή καρδιά. Το ξέρετε πως οι φίλοι εκεί περπατούν στο δρόμο δυο δυο και κρατιούνται απ' το χέρι; Ναι, οι γυναίκες μένουν στο σπίτι και βλέπεις άντρες ώριμους, σεβαστούς, στολισμένους με μουστάκια, να μετρούν σοβαροί τα πεζοδρόμια με τα δήματά τους, με το χέρι μέσα στο χέρι του φίλου. Το ίδιο και στην Ανατολή μερικές φορές; Έστω. Πείτε μου όμως, θα μου κρατούσατε το χέρι στους δρόμους του Παρισιού; Α! Αστειεύομαι. Εμείς έχουμε τρόπους, η βρώμα μας ανυψώνει. Προτού πάμε στα ελληνικά νησιά, θα 'πρεπε να πλυθούμε πολύ καλά. Ο αέρας εκεί είναι αγνός, η θάλασσα κι η χαρά φωτεινές. Κι εμείς...

Ας καθίσουμε σ' αυτές τις σεζλόνγκ. Ποπό, ομίχλη! Είχα μείνει, νομίζω, στην απομόνωση. Ναι, θα σας πω περί τίνος πρόκειται. Αφού πάλεψα, αφού εξάντλησα την αυθάδη περηφάνια μου, αποθαρρυσμένος από την αχρηστία των προσπαθειών μου, αποφάσισα να εγκαταλείψω τη συναναστροφή των ανθρώπων. Όχι, όχι, δεν έψαξα για ερημονήσι, δεν υπάρχουν πια. Κατέφυγα μονάχα στις γυναίκες. Το ξέρετε, δεν καταδικάζουν καμιά αδυναμία στην πραγματικότητα: θα προσπαθούσαν μάλλον να ταπεινώσουν ή να αποπλίσουν τις δυνάμεις μας. Γι' αυτό κι η γυναίκα είναι η ανταμοιβή όχι του πολεμιστή, αλλά του εγκληματία. Είναι το λιμάνι του, το καταφύγιό του, στο κρε-

βάτι της γυναίκας τον πιάνουν κατά κανόνα. Αυτή άραγε δεν είναι ό,τι μας απομένει απ' τον επίγειο παράδεισο; Χαμένος, έτρεξα στο φυσικό μου λιμάνι. Μα δεν έλεγα πια λόγια. Έπαιζα ακόμα λιγάκι, από συνήθεια· έλειπε όμως η ευρηματικότητα. Διστάζω να το ομολογήσω, από φόβο μην πω ξανά παχιά λόγια: νομίζω πως την εποχή εκείνη ένιωσα την ανάγκη ενός έρωτα. Αισχρό, έτσι; Όπως και να 'χει, ένιωθα έναν δουρό πόνο, ένα είδος στέρησης που μ' έκανε πιο άδειο και μου επέτρεπε, ενμέρει από ανάγκη και ενμέρει από περιέργεια, να αναλάβω κάποιες υποχρεώσεις. Εφόσον είχα ανάγκη ν' αγαπήσω και να αγαπηθώ, πίστεψα πως ήμουν ερωτευμένος. Έκανα, μ' άλλα λόγια, το βλάκα.

Έπιανα ξαφνικά τον εαυτό μου να κάνει συχνά μια ερώτηση που, ως έμπειρος άντρας, μέχρι τότε την απέφευγα πάντοτε. Άκουγα τον εαυτό μου να ρωτάει: «Μ' αγαπάς;» Ξέρετε ότι σε παρόμοιες περιπτώσεις είθισται να σου απαντάς: «Κι εσύ;» Αν έλεγα ναι, βρισκόμουν δεσμευμένος πέρα από τα πραγματικά μου αισθήματα. Αν τολμούσα να πω όχι, κινδύνευα να μη μ' αγαπούν πια και υπέφερα. Όσο λοιπόν το συναίσθημα, όπου είχα ελπίζει να βρω ανάπαυση, απειλούνταν, τόσο το απαιτούσα από τη σύντροφό μου. Προχωρούσα έτσι, σε όλο και πιο ρητές υποσχέσεις, και κατέληγα ν' απαιτώ απ' την καρδιά μου ένα συναίσθημα όλο και αχανέστερο. Μ' έπιασε λοιπόν ένα ψεύτικο πάθος για μια γοητευτική αλλοπαρμένη, που είχε διαβάσει τόσο καλά τα αισθηματικά περιοδικά, ώστε μιλούσε για τον έρωτα με σιγουριά και πεποίθηση διανοουμένου που διακηρύσσει την αταξική κοινωνία. Η πεποίθηση αυτή, το ξέρετε καλά, παρασύρει. Προσπάθησα

να μιλήσω το ίδιο για τον έρωτα και έφτασα, τελικά, να πείσω τον εαυτό μου. Μέχρι τη στιγμή, τουλάχιστον, που έγινε ερωμένη μου και κατάλαβα πως τα αισθηματικά περιοδικά σε δασκάλευαν να μιλάς για έρωτα, αλλά δε σου μάθαιναν και να κάνεις. Αφού αγάπησα έναν παπαγάλο, έπρεπε ύστερα να πλαγιάσω με ερπετό! Γύρεψα λοιπόν αλλού τον έρωτα που υπόσχονταν τα βιβλία και που δεν τον είχα συναντήσει ποτέ στη ζωή.

Μου 'λειπε όμως η εξάσκηση. Τριάντα και πλέον χρόνια αγαπούσα αποκλειστικά τον εαυτό μου. Πώς να ελπίζω να χάσω τέτοια συνήθεια; Δεν την έχασα καθόλου και παρέμεινα ένας διστακτικός του πάθους. Πολλαπλασίαζα τις υποσχέσεις. Δημιουργούσα ταυτόχρονους έρωτες, όπως είχα, παλιότερα, πολλές παράλληλες σχέσεις. Συσσώρευα έτσι περισσότερη δυστυχία για τους άλλους απ' ό,τι τον καιρό της ωραίας μου αδιαφορίας. Σας είπα πως ο παπαγάλος μου, απελπισμένος, θέλησε να πεθάνει από πείνα; Ευτυχώς, έφτασα εγκαίρως και συμβιβάστηκα να της κρατώ το χέρι μέχρι που, γυρνώντας από ένα ταξίδι στο Μπαλί, γνώρισε το μηχανικό με τους γκριζούς κροτάφους που της είχε ήδη περιγράψει το αγαπημένο της περιοδικό. Εν πάση περιπτώσει, αντί να βρεθώ συνεπαρμένος και εξιλεωμένος μέσα στην αιωνιότητα, καθώς λένε, του πάθους, πρόσθεσα κι άλλο στο βάρος των λαθών μου και στις τρέλες μου. Μ' έπιασε τέτοια φρίκη για τον έρωτα, που χρόνια δεν μπορούσα ν' ακούσω το *La Vie en Rose* ή το *La Mort d' Amour d' Yseult* χωρίς να τριξω τα δόντια. Προσπάθησα λοιπόν ν' απαρηθώ κατά κάποιον τρόπο τις γυναικές και να ζήσω ασκητικά. Στο κάτω κάτω της γραφής, έπρεπε να μου αρκεί η φιλία τους. Μα έτσι ήταν σα να

απαρνιέμαι το παιχνίδι. Εξαιρουμένης της επιθυμίας, οι γυναίκες μ' έκαναν να πλήττω πέρα από κάθε προσδοκία και τις έκανα να πλήττουν ολοφάνερα κι εγώ. Τέρμα το παιχνίδι, τέρμα το θέατρο, ήμουν αναμφισβήτητα αληθινός. Αλλά η αλήθεια, αγαπητέ μου φίλε, είναι πληκτική. Απελπισμένος απ' τον έρωτα κι απ' την αποχή, κατάλαβα επιτέλους πως απόμενε η κραιπάλη, που αντικαθιστά μια χαρά τον έρωτα, παύει τα γέλια, ξαναφέρει τη σιωπή και, κυρίως, δίνει την αθανασία. Σ' έναν συγκεκριμένο βαθμό διαυγούς μέθης, ξαπλωμένος αργά τη νύχτα ανάμεσα σε δυο κορίτσια και δίχως την ελάχιστη επιθυμία, η ελπίδα δεν είναι πια μαρτύριο, βλέπετε, το πνεύμα κυριαρχεί σε όλους τους καιρούς, ο πόνος της ζωής είναι φευγάτος για πάντα. Κατά μίαν έννοια, πάντα μου είχα ζήσει μέσα στην κραιπάλη δίχως να 'χω πάψει ποτέ να θέλω να είμαι αθάνατος. Δεν ήταν, άραγε, η ουσία της φύσης μου και, επιπλέον, αποτέλεσμα του μεγάλου έρωτα για τον εαυτό μου, για τον οποίο σας έχω μιλήσει; Ναι, πέθαινα από επιθυμία να 'μαι αθάνατος. Με αγαπούσα υπερβολικά για να μην επιθυμώ να μην χαθεί ποτέ το πολύτιμο αντικείμενο του έρωτά μου. Καθώς, μες στην αγρύπνια και παρά το λίγο που γνωρίζεις τον εαυτό σου, δε βρίσκεις ικανούς λόγους για ν' απονεμηθεί αθανασία σ' ένα λάγνο πλάσμα, πρέπει να προμηθευτείς υποκατάστατα αυτής της αθανασίας. Επειδή επιθυμούσα αιώνια ζωή, πλάγιαζα λοιπόν με πουτάνες κι έπινα νύχτες ατέλειωτες. Το πρωί είχα, φυσικά, στο στόμα την πικρή γεύση τη θνητότητας. Για ώρες και ώρες όμως είχα πετάξει τρισευτυχιμένος. Θα τολμήσω, άραγε, να σας το ομολογήσω; Θυμάμαι ακόμη με τρυφερότητα κάποια βράδια που πήγαινα σ' ένα καταγώγιο να

βρω μιαν αρτίστα που με τιμούσε με την εύνοιά της και που για το χατίρι της έφτασα και να χτυπηθώ ένα βράδυ μ' έναν φανφαρόνο νταβατζή. Περιφερόμουν, κάθε νύχτα, στον πάγκο του μπαρ, μέσα στο κόκκινο φως και τη σκόνη αυτού του παραδείσου, λέγοντας ασύστολα ψέματα και πίνοντας ώρα πολλή. Περίμενα την αυγή και άραζα επιτέλους στο κρεβάτι μου, το πάντα ξέστρωτο απ' την πριγκιπέσσα μου, που δινόταν μηχανικά στην ηδονή κι ύστερα κοιμόταν κατευθείαν. Η μέρα ερχόταν γλυκά να φωτίσει την καταστροφή, και υψωνόμουν ασάλευτος σ' ένα δοξαστικό πρωινό.

Το οινόπνευμα κι οι γυναίκες μου 'δωσαν, ας τ' ομολογήσουμε, τη μόνη ανακούφιση που άξιζα. Σας παραδίνω αυτό το μυστικό, αγαπητέ μου φίλε, μη φοβηθείτε να το χρησιμοποιήσετε. Θα διαπιστώσετε τότε πως η αληθινή κραιπάλη απελευθερώνει, γιατί δε δημιουργεί καμιά υποχρέωση. Δεν κατέχεις παρά τον εαυτό σου· παραμένει, επομένως, η αγαπημένη ενασχόληση των μεγάλων ερωτευμένων με τον ίδιο τους τον εαυτό. Είναι μια ζούγκλα χωρίς μέλλον ούτε παρελθόν, και κυρίως χωρίς υπόσχεση ή άμεση επικύρωση. Οι χώροι όπου ασκείται είναι χωριστά απ' τον κόσμο. Μπαίνουντας εκεί, αφήνεις το φόβο όπως και την ελπίδα. Δεν είναι υποχρεωτικό να κουβεντιάσεις αυτό που γυρεύεις μπορείς να το 'χεις δίχως λόγια, και συχνά μάλιστα, ναι, δίχως χρήματα. Αχ, αφήστε με, σας παρακαλώ, ν' αποδώσω ιδιαίτερη τιμή στις άγνωστες και λησμονημένες γυναίκες που με βοήθησαν τότε. Ακόμη και σήμερα, στην ανάμνηση που 'χω διατηρήσει γι' αυτές, ανακατεύεται κάτι σαν σεβασμός.

Χρησιμοποιούσα, εν πάση περιπτώσει, αυτή την απε-

λευθέρωση χωρίς καμία συστολή. Έφτασα μάλιστα να ζω, σ' ένα ξενοδοχείο αφιερωμένο στη λεγόμενη αμαρτία, συγχρόνως με μια μεσόκοπη πόρνη και μια νέα κοπέλα του καλού κόσμου. Παρίστανα τον ιπποτικό, πειθήνιο θαυμαστή με την πρώτη, κι επέτρεπα στη δεύτερη να γνωρίζει κάποιες πραγματικότητες. Δυστυχώς, η πόρνη ήταν φοβερά αστή κατά βάθος: δέχτηκε αργότερα να γράψει τα απομνημονεύματά της για μια θρησκευτική εφημερίδα, πολύ ανοιχτή στις σύγχρονες ιδέες. Η κοπέλα, απ' την πλευρά της, παντρεύτηκε για να ικανοποιήσει τα αχαλίνωτα ένστικτά της και να δώσει απασχόληση σε κάποια αξιόλογα χαρίσματά της. Κι είμαι πολύ περήφανος, επίσης, που έγινα δεκτός ως ίσος, εκείνη την εποχή, σ' ένα αντρικό σινάφι, πολύ συχνά συκοφαντημένο. Δε θα επιμείνω επ' αυτού: το ξέρετε πως ακόμη και πανέξυπνοι άνθρωποι το 'χουν περί πολλού ν' αδειάσουν μια μπουκάλα πιο γρήγορα απ' τον διπλανό τους. Θα μπορούσα επιτέλους να βρω τη γαλήνη και το ξαλάφρωμα σ' αυτό το ευτυχημένο ξόδεμα. Μα κι εκεί ακόμα εμποδίστηκα απ' τον εαυτό μου. Τη φορά αυτή ήταν το συκώτι μου και μια κούραση τόσο τρομερή, που δε μ' έχει αφήσει ακόμη. Παριστάνουμε τον αθάνατο και, λίγες βδομάδες μετά, δεν ξέρουμε αν θα μπορέσουμε να συρθούμε μέχρι την επόμενη μέρα.

Το μοναδικό όφελος απ' αυτή την εμπειρία, όταν παραιτήθηκα απ' τα νυχτερινά μου ανδραγαθήματα, ήταν πως η ζωή μου έγινε λιγότερο επώδυνη. Η κούραση που κατέτρωγε το κορμί είχε διαβρώσει συγχρόνως και πολλά ζωντανά σημεία μέσα μου. Κάθε υπερβολή μειώνει τη ζωντανία και, επομένως, το δάσανο. Η κραιπάλη, αντίθετα μ' όσα πιστεύουν, δεν έχει τίποτα το φρενήρες. Δεν είναι πα-

ρά ένας μακρὺς ὕπνος. Πρέπει να το ἔχετε παρατηρήσει: ὄσοι πραγματικά υποφέρουν ἀπὸ ζήλια, το πρώτο που θέλουν εἶναι να πλαγιάσουν μ' αὐτὴν που ὁμως πιστεύουν πως τους ἔχει προδώσει. Φυσικά, θέλουν να βεβαιωθοῦν μιαν ἀκόμη φορὰ πως ο ἀκριβὸς τους θησαυρὸς εξακολουθεῖ να τους ἀνήκει. Θέλουν να τον κατέχουν, καθὼς λένε. Εἶναι ὁμως κι ἐπειδὴ, ἀμέσως μετὰ, ζηλεύουν λιγότερο. Ἡ φυσικὴ ζήλια εἶναι ταυτόχρονα ἀποτέλεσμα τῆς φαντασίας και τῆς κρίσης που ἐκφέρουμε για τον εαυτὸ μας. Ἀποδίδουμε στον ἀντίζηλο τις μοχθηρὲς σκέψεις που εἶχαμε σε παρόμοιες συνθήκες. Εὐτυχῶς, ἡ ἐξαλλοσύνη τῆς ἠδονῆς ἐξασθενεῖ φαντασία και κρίση. Ὁ πόνος λοιπὸν κοιμάται μαζί με τον ἀνδρισμὸ και για ὅσον καιρὸ κοιμάται κι αὐτὸς. Για τους ἴδιους λόγους, οἱ ἐφηβοὶ χάνουν με τὴν πρώτη τους ἐρωμένη και τὴ μεταφυσικὴ ἀνησυχία, και μερικοὶ γάμοι, που εἶναι γραφειοκρατούμενη κραιπάλη, γίνονται συγχρόνως νεκροφόρες τῆς τὸλμης και τῆς ευρηματικότητας. Ναι, ἀγαπητέ μου φίλε, ο γάμος φῶρεσε στον τόπο μας παντούφλες, και σύντομα θα τον οδηγήσει και στις πύλες του θανάτου.

Υπερβάλλω; Ὅχι, τα ἔχω ὁμως χαμένα. Ἦθελα μόνο να σας πω το καλὸ ἀπ' αὐτοὺς τους μήνες οργίων. Ζούσα σ' ἓνα εἶδος ομίχλης, ὅπου το γέλιο ἐσθῆνε σε σημεῖο που στο τέλος δεν το ἀκούγα πια. Ἡ ἀδιαφορία, που καταλάμβανε ἤδη τόσο χῶρο μέσα μου, δεν ἐβρισκε πια ἀντίσταση και ἀπλωνε τὴ σκλήρωσή τῆς. Τέρμα πια οἱ συγκινήσεις! Μια ομοιόμορφη διάθεση, ἢ μᾶλλον καθόλου διάθεση. Τα φυματικά πνευμόνια θεραπεύονται ὅταν ξεραίνονται και προξενοῦν λίγο λίγο ἀσφυξία στον εὐτυχὴ τους κάτοχο. Ἔτσι κι ἐγώ, πέθαινα εἰρηνικά ἀπὸ τὴ θεραπεία μου.

Ζούσα ακόμη απ' τη δουλειά μου, αν και η φήμη μου είχε τραυματιστεί για τα καλά από τις λεκτικές παρεκτροπές μου, και η κανονική άσκηση του επαγγέλματός μου ήταν εκτεθειμένη σε κίνδυνο απ' την αταξία της ζωής μου. Είναι ωστόσο ενδιαφέρον να σημειώσει κανείς πως μου προσήπταν λιγότερο τις νυχτερινές μου εξαλλοσύνες απ' τις λεκτικές μου προκλήσεις. Η καθαρά λεκτική αναφορά στο Θεό, που την έκανα μερικές φορές στις αγορεύσεις μου, γεννούσε δυσπιστία στους πελάτες μου. Φοβόντουσαν σίγουρα πως δεν μπορούσε να πάρει τις τύχες τους στα χέρια του ο ουρανός εξίσου καλά μ' έναν δικηγόρο που έπαιζε του κώδικες στα δάχτυλα. Από το σημείο αυτό, ως το συμπέρασμα πως επικαλούμαι τη θεότητα στο πλαίσιο της άγνοιάς μου, δεν ήταν παρά ένα βήμα. Οι πελάτες μου έκαναν αυτό το βήμα και αραιώσαν. Αραιά και πού, συνέχιζα να συνηγορώ. Κάποτε μάλιστα, ξεχνώντας πως δεν πίστευα τα όσα έλεγα, συνηγορούσα καλά. Με παρέσυρε η ίδια μου η φωνή και την ακολουθούσα· χωρίς να πετώ πραγματικά, όπως παλιότερα, υψωνόμουν λιγάκι πάνω από το έδαφος, μόλις που το άγγιζα. Έξω, τέλος, απ' τη δουλειά, έβλεπα λίγο κόσμο, διατηρούσα με κόπο μια δυο κουρασμένες σχέσεις. Μου συνέβαινε, μάλιστα, να περάσω βραδιές καθαρά φιλικές, χωρίς να μπερδευτεί ο πόθος, σ' αυτήν σχεδόν την κατάσταση αδιαφορίας όπου, υποκύπτοντας στην πλήξη, άκουγα και δεν άκουγα όσα μου έλεγαν. Πάχυνα λίγο, και μπόρεσα επιτέλους να πιστέψω πως η κρίση είχε περάσει. Δεν έμενε παρά να γεράσω.

Παρ' όλ' αυτά, μια μέρα, σ' ένα ταξίδι που πρόσφερα σε μια φίλη, χωρίς να της πω πως το έκανα για να γιορτάσω την αποθεραπεία μου, βρισκόμουν σ' ένα πλοίο που διέ-

σχιζε τον Ατλαντικό, πάνω στην πιο ψηλή, εννοείται, γέφυρα. Ξαφνικά, είδα στ' ανοιχτά ένα μαύρο σημάδι στον ωκεανό, στο χρώμα του σίδερου. Απέστρεψα τα μάτια μου στη στιγμή κι η καρδιά μου άρχισε να χτυπά δυνατά. Όταν πίεσα τον εαυτό μου να κοιτάξει, το μαύρο σημάδι είχε εξαφανιστεί. Ήμουν έτοιμος να θάλω τις φωνές, να καλέσω ανόητα σε βοήθεια, όταν το ξανάδα. Επρόκειτο για ένα απ' αυτά τα απορρίμματα που αφήνουν πίσω τους τα καράβια. Κι όμως, αδύνατο ν' αντέξω να το κοιτάξω, το μυαλό μου είχε πάει αμέσως σε πνιγμένο. Κατάλαβα τότε, χωρίς να εξεγερθώ, όπως υποκύπτεις σε μια ιδέα που ξέρεις από καιρό πως είναι αλήθεια, ότι η κραυγή εκείνη, που χρόνια πριν είχε αντηχήσει στον Σηκουάνα, πίσω μου, δεν είχε πάψει, κουβαλημένη απ' τον ποταμό στα νερά της Μάγχης, να περιδιαβαίνει τον κόσμο, μέσα απ' την απέραντη απλωσιά του ωκεανού, και ότι περιμένε, μέχρι την ημέρα εκείνη που την αντάμωσα. Κατάλαβα ακόμη πως θα εξακολουθούσε να με περιμένει σε θάλασσες και ποταμούς, παντού τέλος πάντων όπου θρискόταν το πικρό νερό της δάφτισής μου. Κι εδώ ακόμη, πείτε μου, δεν είμαστε πάνω στο νερό; Πάνω στο επίπεδο, μονότονο, ατέλειωτο νερό, που συγχέει τα όριά του με τα όρια της στεριάς; Πώς να πιστέψεις ότι θα φτάσουμε στο Άμστερνταμ; Ποτέ δε θα θγούμε απ' αυτό το τεράστιο αγιασματάρι. Ακούστε! Φτάνουν στ' αυτιά σας κραυγές αθέατων γλάρων; Αν κρώζουν σε μας, σε τι πράγμα λοιπόν μας καλούν;

Μα είναι οι ίδιοι που έκρωζαν, που καλούσαν κιόλας πάνω απ' τον Ατλαντικό, τη μέρα που κατάλαβα οριστικά πως δεν είχα θεραπευτεί, πως εξακολουθούσα να είμαι στριμωγμένος, και πως έπρεπε να προσαρμοστώ. Τέρμα η

ένδοξη ζωή, τέραμα όμως κι η οργή και τα σκιρτήματα. Έπρεπε να υποταχτείς και να αναγνωρίσεις την ενοχή σου. Έπρεπε να ζήσεις στην απομόνωση. Δεν ξέρετε, είν' αλήθεια, αυτό το κελί, βαθιά μέσα στη γη, που το Μεσαίωνα το λέγαν απομόνωση. Εκεί, κατά κανόνα, σε ξεχνούσαν για όλη σου τη ζωή. Αυτό το κελί ξεχώριζε από τα άλλα για τις ευρηματικές του διαστάσεις. Δεν ήταν αρκετά ψηλό για να στέκεσαι όρθιος, αλλά ούτε και αρκετά μεγάλο για να μπορείς να πλαγιάσεις. Έπρεπε να δεχτείς τα εμπόδια, να ζήσεις διαγωνίως· ο ύπνος ήταν πτώση, η αγρύπνια ανακουρκούδισμα. Ήταν, αγαπητέ μου, ευφύεστατο, και ζυγίζω τις λέξεις μου, αυτό το τόσο απλό εύρημα. Ο καταδικασμένος μάθαινε καθημερινά, απ' τον αμετάβλητο καταναγκασμό που αγκύλωνε το κορμί του, πως ήταν ένοχος και πως αθωότητα είναι να τεντώνεσαι χαρούμενα. Μπορείτε να φανταστείτε σ' αυτό το κελί έναν θιασώτη των κορυφών και των ψηλών γεφυριών; Τι πράγμα; Μπορεί να ζούσες σ' εκείνο το κελί και να 'σουν αθώος; Απίθανο, εντελώς απίθανο! Διαφορετικά, ο συλλογισμός μου θα κατέρρεε. Να 'ναι αναγκασμένη η αθωότητα να ζήσει καμπουριασμένη; Αρνούμαι να συλλογιστώ έστω κι ένα δευτερόλεπτο μια τέτοια υπόθεση. Δεν μπορούμε, άλλωστε, να δεδαιώσουμε την αθωότητα κανενός, ενώ μπορούμε να δεδαιώσουμε με ασφάλεια την ενοχή όλων. Καθένας πιστοποιεί το έγκλημα όλων των υπολοίπων, αυτή είναι η πίστη και η ελπίδα μου.

Πιστέψτε με, οι θρησκείες διαπράττουν λάθος απ' τη στιγμή που κάνουν κήρυγμα και μας κατακεραυνώνουν με εντολές. Ο Θεός δεν είναι απαραίτητος για να πλάσεις την ενοχή ή να τιμωρήσεις. Οι όμοιοί μας, με τη δική μας βοή-

θεια, φτάνουν και περισσεύουν. Μιλούσατε για την Εσχάτη Κρίση. Επιτρέψτε μου, μ' όλο μου το σέβας, να γελάσω. Την περιμένω χωρίς να κουνάω ρούπι: έχω γνωρίσει το χειρότερο, που είναι η κρίση των ανθρώπων. Γι' αυτούς, δεν υπάρχουν ελαφρυντικά: ακόμη κι η καλή πρόθεση καταλογίζεται έγκλημα. Έχετε, τουλάχιστον, ακούσει να μιλάνε για το κελί των πτυέλων, που το επινόησε προσφάτως ένας λαός για ν' αποδείξει πως είναι ο μεγαλύτερος της γης; Ένα χτισμένο κουτί, όπου ο φυλακισμένος στέκεται όρθιος, αλλά δεν μπορεί να κουνηθεί. Η γερή πόρτα που τον κλείνει στο τιμεντένιο του όστρακο, φτάνει μέχρι το πιγούνι. Δε φαίνεται λοιπόν παρά το πρόσωπό του, που πάνω του φτύνει με την ψυχή του κάθε φύλακας που περνάει. Ο φυλακισμένος, σφηνωμένος στο κελί, δεν μπορεί να σκουπιστεί, αν και του επιτρέπεται, είν' αλήθεια, να κλείνει τα μάτια. Ε λοιπόν, αγαπητέ μου, αυτό είναι εφεύρεση των ανθρώπων. Δε χρειάστηκαν το Θεό γι' αυτό το μικρό αριστουργηματάκι.

Λοιπόν; Λοιπόν, η μόνη χρησιμότητα του Θεού θα ήταν να εγγυάται την αθωότητα, και θα 'βλεπα τη θρησκεία μάλλον σαν ένα μεγάλο λευκαντήριο, πράγμα που ήταν, εξάλλου, αλλά για λίγο, για τρία χρόνια ακριβώς, και δεν ονομαζόταν θρησκεία. Ύστερα, πάει το σαπούνι, η μύτη μας είναι λερωμένη και την καθαρίζουμε αμοιβαία. Όλοι κουμπούρες, όλοι τιμωρημένοι, ας φτύσουμε και, τσουπ! στην απομόνωση! Ποιος θα φτύσει πρώτος ποιον, αυτό είν' όλο. Θα σας πω ένα μεγάλο μυστικό, αγαπητέ μου. Μην περιμένετε την Εσχάτη Κρίση. Συμβαίνει καθημερινά.

Όχι, δεν είναι τίποτα, με πιάνουν κάτι κρυάδες μ' αυτή

την καταραμένη υγρασία. Άλλωστε, φτάσαμε. Ιδού! Μετά από σας. Α, μείνετε κι άλλο, σας παρακαλώ, και κάντε μου παρέα. Δεν τελείωσα, πρέπει να συνεχίσω. Να συνεχίσω, αυτό είναι το δύσκολο. Ένα λεπτό, ξέρετε γιατί σταυρώσαν τον άλλο, αυτόν που σκέφτεστε ίσως τούτη τη στιγμή; Εντάξει, υπήρχαν ένα σωρό λόγοι. Πάντα υπάρχουν λόγοι για το φόνο ενός ανθρώπου. Είναι, αντίθετα, αδύνατο να δικαιολογήσεις το ότι ζει. Γι' αυτό, το έγκλημα βρίσκει πάντα συνηγόρους, ενώ η αθωότητα μερικές φορές μόνο. Πέρα όμως απ' τους λόγους που μας έχουν εξηγήσει μια χαρά, δυο χιλιάδες χρόνια, υπήρχε ένας σημαντικός λόγος γι' αυτό το φριχτό ψυχομαχητό, και δεν ξέρω γιατί τον κρύβουν τόσο επιμελώς. Ο πραγματικός λόγος είναι πως εκείνος ήξερε ότι δεν ήταν εντελώς αθώος. Αν δεν έφερε το βάρος του σφάλματος για το οποίο τον κατηγορούσαν, είχε κάνει άλλα σφάλματα, αν και αγνοούσε ποια. Τα αγνοούσε εξάλλου; Βρισκόταν στο κάτω κάτω στην πηγή· πρέπει να 'χε ακούσει να μιλούν για μια συγκεκριμένη σφαγή αθώων. Τα παιδιά της Ιουδαίας, που σφάχτηκαν ενόσω οι γονείς του τον οδηγούσαν σε ασφαλές μέρος, για ποιο λόγο πέθαναν, αν όχι εξαιτίας του; Δεν το θέλησε, φυσικά. Αυτοί οι αιμοσταγείς στρατιώτες, αυτά τα παιδιά τα κομμένα στα δύο, του προξενούσαν τρόμο. Μα, όντας αυτός που ήταν, είμαι σίγουρος πως δεν μπορούσε να τα ξεχάσει. Κι αυτή η θλίψη που μαντεύουμε σε όλες του τις πράξεις δεν ήταν, άραγε, η αγιάτρευτη μελαγχολία εκείνου που άκουγε, τις νύχτες, τη φωνή της Ραχήλ να θρηνεί τα μικρά της και ν' αρνιέται οποιαδήποτε παρηγοριά; Το παράπονο υψωνόταν μες στη νύχτα, η Ραχήλ καλούσε τα σκοτωμένα γι'

αυτόν παιδιά της, κι εκείνος ήταν ζωντανός!

Γνωρίζοντας όσα γνώριζε, ξέροντας τα πάντα για τον άνθρωπο –αχ, ποιος να το πίστευε πως έγκλημα δεν είναι τόσο να σκοτώσεις όσο να μην πεθάνεις εσύ ο ίδιος;– αντιμετώπος μέρα νύχτα με το αθώο του έγκλημα, του γινόταν υπερβολικά δύσκολο να κρατηθεί και να συνεχίσει. Πιο καλά να τελειώνει, να μην υπερασπιστεί τον εαυτό του, να πεθάνει, για να μην είναι πια ο μόνος που ζει και για να πάει αλλού, εκεί όπου ίσως θα 'βρισκε στήριγμα. Δε βρήκε στήριγμα, παραπονέθηκε, και για να δοθεί ένα τέλος σε όλα, τον λογοκρίναν. Ναι, είναι ο τρίτος, νομίζω, ευαγγελιστής, που άρχισε ν' αποσιωπά το παράπονό του. 'Ινα τί μέ εγκατέλιπες;» ήταν η κραυγή της ανταρσίας, έτσι; Ψαλίδι, λοιπόν! Σημειώστε εξάλλου πως, αν ο Λουκάς δεν είχε αποσιωπήσει τίποτα, ίσα και θα το παρατηρούσαμε δε θα 'χε πάρει τέτοιες διαστάσεις, εν πάση περιπτώσει. Έτσι, ο λογοκριτής κάνει βούκινο αυτό που προγράφει. Και η τάξη του κόσμου είναι διαφορούμενη.

Ο λογοκριμένος ωστόσο δεν μπόρεσε να συνεχίσει. Και ξέρω, αγαπητέ μου, για τι μιλάω. Έναν καιρό, δεν ήξερα κάθε λεπτό πώς θα μπορούσα να φτάσω στο επόμενο. Ναι, μπορούμε να κάνουμε πόλεμο σ' αυτό τον κόσμο, να προσποιούμαστε ότι είμαστε ερωτευμένοι, να βασανίζουμε τον όμοιό μας, να φιγουράρουμε στις εφημερίδες, ή απλώς να κακολογούμε, πλέκοντας, το γείτονά μας. Σε κάποιες όμως περιπτώσεις, να συνεχίσεις, μονάχα να συνεχίσεις, να τι είναι υπεράνθρωπο. Κι εκείνος δεν ήταν υπεράνθρωπος, πιστέψτε με. Διαλάλησε το ψυχομαχητό του και γι' αυτό τον αγαπώ, φίλε μου, που πέθανε δίχως να γνωρίζει.

Το δυστύχημα είναι πως μας άφησε μόνους, να συνεχί-

σουμε, ό,τι κι αν γίνει, ακόμη κι όταν κουρνιαζουμε στην απομόνωση, γνωρίζοντας με τη σειρά μας αυτό που γνώριζε, ανήμποροι όμως να κάνουμε αυτό που έκανε και να πεθάνουμε όπως εκείνος. Καταβάλαμε, φυσικά, φιλότιμες προσπάθειες να χρησιμοποιήσουμε το θάνατό του. Στο τέλος τέλος, ήταν ευφύεστατο να μας πει: «Δεν είστε και σπουδαίοι, εντάξει, είναι γεγονός. Καλά, δε θα κολλήσουμε στις λεπτομέρειες! Θα ξεκαθαρίσουμε μια για πάντα μ' αυτό πάνω στο σταυρό!» Πάρα πολλοί άνθρωποι όμως τώρα σκαρφαλώνουν στο σταυρό μόνο και μόνο για να τους βλέπουν από πιο μακριά, έστω κι αν πρέπει γι' αυτό να ποδοπατήσουν λιγάκι εκείνο που βρίσκεται εκεί τόσο καιρό τώρα. Πάρα πολλοί άνθρωποι αποφάσισαν ν' αφήσουν κατά μέρος τη γενναιοδωρία, για να ασκήσουν τη φιλανθρωπία. Ω, η αδικία που του 'χει γίνει και μου σφίγγει την καρδιά!

Ορίστε, να που με ξαναπιάνει, θ' αγορεύσω. Συχωρέστε με, καταλάβετε πως έχω τους λόγους μου. Σταθείτε, δυο δρόμους παρακάτω υπάρχει ένα μουσείο που λέγεται «Ο Κύριός μας στό υπερών». Την εποχή εκείνη είχαν βάλει τις κατακόμβες τους στις σοφίτες. Τι τα θέλετε, τα υπόγεια εδώ πλημμυρίζουν. Μα σήμερα, μέινετε ήσυχος, ο Κύριός τους δεν είναι πια ούτε στο υπερών ούτε στο υπόγειο. Τον έχουν κρεμάσει ψηλά σ' ένα δικαστήριο, στα μύχια της καρδιάς τους, χτυπούν και, κυρίως, δικάζουν, δικάζουν σ' όνομά του. Μιλούσε γλυκά στην αμαρτωλή: «Ουδέ εγώ σε κατακρίνω» και τι μ' αυτό, αυτοί καταδικάζουν, δε συγχωρούν κανέναν. Στο όνομα του Κυρίου, ορίστε ο λογαριασμός σου. Ο Κύριος; Δε ζητούσε τόσα, φίλε μου. Να τον αγαπάμε ήθελε, τίποτε παραπάνω. Υπάρχουν, φυσι-

κά, άνθρωποι που τον αγαπούν, ακόμη και μεταξύ των χριστιανών. Αλλά μετριούνται στα δάχτυλα. Το 'χε άλλωστε προβλέψει, είχε αίσθηση του χιούμορ. Ο Πέτρος, ξέρετε, ο φοβιτσιάρης, ο Πέτρος λοιπόν τον απαρνιέται: «ουκ οίδα τον άνθρωπον... ουκ οίδα ό λέγεις...» κλπ. Υπερέβαλλε στ' αλήθεια! Και του φτιάχνει ένα λογοπαίγνιο: «Επί ταύτη τη πέτρα οικοδομήσω μου την εκκλησίαν». Δε θα μπορούσε να γίνει μεγαλύτερη ειρωνεία, δε βρίσκετε; Μα όχι, ακόμη θριαμβολογούν! «Βλέπετε, το 'χε πει!» Το 'χε πει, πράγματι, ήξερε καλά την ερώτηση. Κι ύστερα έφυγε για πάντα, αφήνοντάς τους να δικάζουν και να καταδικάζουν, με τη συγγώμη στο στόμα και την καταδίκη στην καρδιά.

Γιατί δεν μπορούμε να πούμε πως δεν υπάρχει πια έλεος, όχι, μεγάλοι θεοί, δε σταματάμε να μιλάμε γι' αυτό. Απλώς, δεν αθωνούμε πια κανέναν. Πάνω στη νεκρή αθωότητα, πληθαίνουν οι κριτές, κριτές όλων των φυλών, του Χριστού και του Αντίχριστου, που 'ναι άλλωστε οι ίδιοι, συμφιλιωμένοι στην απομόνωση. Γιατί δεν πρέπει να τα ρίχνουμε όλα μόνο στους χριστιανούς. Είναι κι οι άλλοι στο κόλπο. Ξέρετε τι έγινε σ' αυτή την πόλη ένα από τα σπίτια που στέγασαν τον Καρτέσιο; 'Ασυλο φρενοβλαβών. Ναι, το γενικό παραλήρημα και ο διωγμός. Κι εμείς, φυσικά, αναγκαζόμαστε να συμμετάσχουμε. Μπορέσατε να αντιληφθείτε πως δε φείδομαι ουδενός και ξέρω πως κι εσείς, απ' την πλευρά σας, σκέφτεστε τα ίδια. Εφόσον, επομένως, είμαστε όλοι κριτές, είμαστε και όλοι ένοχοι, ο ένας έναντι του άλλου, Χριστοί όλοι με τον αχρείο μας τρόπο, ένας ένας σταυρωμένοι και πάντα χωρίς να γνωρίζουμε. Θα ήμασταν, τουλάχιστον, αν εγώ, ο Κλαμάνς, δεν

είχα βρει τη διέξοδο, τη μόνη λύση, την αλήθεια επιτέλους...

Όχι, σταματώ, αγαπητέ μου φίλε, μη φοβάστε καθόλου! Άλλωστε θα σας αφήσω, φτάσαμε στην πόρτα μου. Μέσα στη μοναξιά, με τη βοήθεια της κούρασης, τι τα θέτε, περνιόμαστε πρόθυμα για προφήτες. Στο κάτω κάτω, αυτό είμαι, πρόσφυγας σε μια έρημο από πέτρες, ομίχλες και σαπισμένα νερά, κενός προφήτης για μέτριους καιρούς, Ηλίας χωρίς Μεσσία, μεθυσμένος απ' τον πυρετό και το οινόπνευμα, με την πλάτη κολλημένη σ' αυτή τη μουχλιασμένη πόρτα, το δάχτυλο υψωμένο σ' έναν βαρύ ουρανό που σκεπάζει με κατάρες ανθρώπους δίχως νόμο, που δεν μπορούν ν' αντέξουν καμιά κρίση. Γιατί δεν μπορούν να την αντέξουν, φίλτατε, κι αυτό είναι όλο το θέμα. Όποιος αποδέχεται ένα νόμο, δε φοβάται την κρίση που τον επαναφέρει σε μια τάξη στην οποία πιστεύει. Όμως το πιο μεγάλο βασανιστήριο για τον άνθρωπο είναι να κρίνεται χωρίς νόμο. Ωστόσο, βρισκόμαστε σ' αυτό το βασανιστήριο. Δίχως τον φυσικό τους χαλινό, οι κριτές, αφημένοι στην τύχη, πάνε πολύ γρήγορα. Πρέπει λοιπόν να προσπαθήσουμε να κάνουμε πιο γρήγορα απ' αυτούς; Και να ο μεγάλος ξεσηκωμός. Οι προφήτες κι οι αγύρτες πολλαπλασιάζονται, διάζονται να φτάσουν μ' έναν καλό νόμο ή μια άμεμπτη οργάνωση, προτού ερημωθεί η γη. Εγώ, ευτυχώς, έφτασα! Είμαι το τέλος και η αρχή, αναγγέλλω το νόμο. Με μια κουδέντα, είμαι κριτής-μετανοητής.

Ναι, ναι, θα σας πω αύριο σε τι συνίσταται αυτό το ωραίο επάγγελμα. Μεθαύριο φεύγετε, άρα διαζόμαστε. Ελάτε σπίτι μου, θέλετε; Θα χτυπήσετε τρεις φορές. Θα επιστρέψετε στο Παρίσι; Είναι μακριά το Παρίσι, είναι

όμορφο το Παρίσι, δεν το 'χω ξεχάσει. Το βράδυ πέφτει ξερό και τριζάτο πάνω στις στέγες τις μπλε απ' τον καπνό, η πόλη μουγκρίζει υπόκωφα, ο ποταμός σα να γυρίζει πίσω. Περιπλανιόμουν τότε στους δρόμους. Και τώρα περιπλανιούνται, το ξέρω! Περιπλανιούνται, κάνοντας πως διάζονται να πάνε στην κουρασμένη γυναίκα, στο αυστηρό σπίτι... Αχ, φίλε μου, ξέρετε τι θα πει ένα μοναχικό πλάσμα που περιπλανιέται στις μεγάλες πόλεις;

Νιώθω άσχημα που σας δέχομαι ξαπλωμένος. Δεν είναι τίποτα, ένας πυρετάκος που τον αντιμετωπίζω με τζιν. Είμαι μαθημένος σ' αυτές τις κρίσεις. Ελονοσία, νομίζω την κόλλησα τον καιρό που ήμουν πάπας. Όχι, δεν αστειεύομαι παρά κατά το ήμισυ. Ξέρω τι σκέφτεστε: είναι πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς το αληθινό από το ψεύτικο στα όσα λέω. Ομολογώ πως έχετε δίκιο. Κι εγώ ο ίδιος... Βλέπετε, κάποιος απ' το περιβάλλον μου χώριζε τα όντα σε τρεις κατηγορίες: αυτά που προτιμούν να μην έχουν τίποτα να κρύψουν, παρά να είναι υποχρεωμένα να πουν ψέματα, αυτά που προτιμούν να λένε ψέματα, παρά να μην έχουν τίποτα να κρύψουν και, τέλος, αυτά που αγαπούν συγχρόνως το ψέμα και το μυστικό. Σας αφήνω να διαλέξετε την περίπτωση που μου ταιριάζει καλύτερα.

Τι σημασία έχει στο κάτω κάτω; Σάμπως τα ψέματα δε μας βάζουν τελικά στο δρόμο της αλήθειας; Και οι ιστορίες μου, αληθινές ή ψεύτικες, δεν τείνουν άραγε όλες

τους στο ίδιο τέλος, δεν έχουν όλες το ίδιο νόημα; Τι σημασία έχει λοιπόν αν είναι αληθινές ή ψεύτικες, εφόσον και στις δυο περιπτώσεις δείχνουν αυτό που υπήρξα και αυτό που είμαι; Μερικές φορές, βλέπουμε πιο καθαρά μέσα σ' αυτόν που λέει ψέματα, παρά σ' αυτόν που λέει αλήθεια. Η αλήθεια, όπως και το φως, τυφλώνει. Το ψέμα, αντίθετα, είναι ένα όμορφο σύθαμπο, που αναδεικνύει κάθε αντικείμενο. Επιτέλους, πάρτε το όπως θέλετε, αλλά χρίστηκα πάσας σ' ένα στρατόπεδο αιχμαλώτων.

Καθίστε, παρακαλώ. Κοιτάτε το διαμέρισμα. Γυμνό, είν' η αλήθεια, αλλά καθαρό. Ένας Βερμέερ,* δίχως επιπλα και κατσαρόλες. Δίχως βιβλία επίσης, έπαψα να διαβάζω εδώ και καιρό. Άλλοτε, το σπίτι μου ήταν γεμάτο μισοδιαβασμένα βιβλία. Εξίσου αηδιαστικό μ' αυτούς που κόβουν τις γωνίες από ένα φουαγκρά και πετάνε το υπόλοιπο. Άλλωστε, τώρα πια μ' αρέσουν μόνο οι εκμυστηρεύσεις, και οι συγγραφείς εκμυστηρεύσεων γράφουν κυρίως για να μην εκμυστηρευτούν, για να μην πουν τίποτε από όσα γνωρίζουν. Όταν κάνουν πως περνούν στις εξομολογήσεις, είν' η ώρα να δυσπιστήσεις, θα μακιγιάρουν το πτώμα. Πιστέψτε με, είμαι χρυσοχόος. Λοιπόν, έβαλα τελεία και παύλα. Τέρμα τα βιβλία, τέρμα και τα περιττά αντικείμενα, το αυστηρώς απαραίτητο, σκέτο και καλο-

* Ιωάννης Βαν-ντερ-Μέερ ντε Βερμέερ: Ολλανδός ζωγράφος (1622-1675). Οι πίνακές του διακρίνονται για την αρμονία των χρωμάτων, τη θαυμάσια προοπτική και την καταπληκτική ακρίβεια στην απεικόνιση της δράσης και της κίνησης των προσώπων.

γυαλισμένο σαν φέρετρο. Άλλωστε, σ' αυτά τα ολλανδέζικα κρεβάτια, τα τόσο σκληρά, με άσπιλα σεντόνια, πεθαίνουμε ήδη μέσα σε σάβανο, βαλσαμωμένοι από καθαρότητα.

Είστε περίεργος να μάθετε τις παπικές μου περιπέτειες; Τίποτα, πολύ συνηθισμένα πράγματα, ξέρετε. Θα 'χω άραγε κουράγιο να σας μιλήσω; Ναι, θαρρώ πως πέφτει ο πυρετός. Πάει τóσος καιρός από τότε. Ήταν στην Αφρική· ο πόλεμος, χάρη στον κύριο Ρόμελ, μαινόταν. Όχι, δεν είχα ανακατευτεί, μείνετε ήσυχος. Είχα ξεγλιστρήσει κιόλας απ' τον πόλεμο της Ευρώπης. Είχα επιστρατευτεί, φυσικά, αλλά δεν πήρα ποτέ το βάπτισμα του πυρός. Από μian άποψη, λυπάμαι. Κάτι τέτοιο μπορεί και ν' άλλαζε, άραγε, πολλά πράγματα; Ο γαλλικός στρατός δε με χρειάστηκε στο μέτωπο. Μου ζήτησε μόνο να συμμετάσχω στην υποχώρηση. Εν συνεχεία, ξαναδρήκα το Παρίσι και τους Γερμανούς. Δελεάστηκα από την Αντίσταση, για την οποία άρχιζαν να μιλούν τη στιγμή πάνω κάτω που ανακάλυψα πως ήμουν πατριώτης. Χαμογελάτε; Έχετε άδικο. Την ανακάλυψή μου την έκανα στους διαδρόμους του μετρό, στο Σατελέ. Ένας σκύλος είχε χαθεί στο λαβύρινθο. Μεγαλόσωμος, με ίσιο τρίχωμα, με το ένα αυτί σπασμένο, με μάτια παιχνιδιάρικα, χοροπηδούσε και μύριζε τις γάμπες που περνούσαν. Αγαπώ τα σκυλιά με μια πολύ παλιά και πολύ πιστή τρυφεράδα. Τα αγαπώ γιατί πάντα συγχωρούν. Φώναξα το σκύλο, κι εκείνος κοντοστάθηκε λίγα μέτρα πιο μπροστά, φανερά κατακτημένος, κουνώντας την ουρά του όλο ενθουσιασμό. Τη στιγμή εκείνη, με προσπέρασε ένας νεαρός γερμανός στρατιώτης που βάδιζε χαρούμενος. Σαν έφτασε μπροστά στο σκύλο, του χάιδεψε

το κεφάλι. Δίχως δισταγμό, το ζώο τον πήρε από πίσω με τον ίδιο ενθουσιασμό, και χάθηκε μαζί του. Με τη σκασίλα και την οργή που ένιωσα για το γερμανό στρατιώτη, έπρεπε να παραδεχτώ πως η αντίδρασή μου ήταν πατριωτική. Αν ο σκύλος είχε ακολουθήσει έναν γάλλο πολίτη, ούτε καν θα το σκεφτόμουν. Φανταζόμουν, αντίθετα, αυτό το συμπαθητικό ζώο μασκότ σε κάποιο γερμανικό σύνταγμα και γινόμενους έξαλλους. Το πείραμα ήταν λοιπόν πειστικό.

Έφτασα στη ζώνη του Νότου, με την πρόθεση να πληροφορηθώ σχετικά με την Αντίσταση. Μα σαν πήγα και πήρα πληροφορίες, δίστασα. Το εγχείρημα μου φαινόταν λιγάκι τρελό και, για να τα πούμε όλα, ρομαντικό. Πιστεύω κυρίως πως η υπόγεια δράση δεν ταίριαζε ούτε στο χαρακτήρα μου ούτε στην προτίμησή μου για κορυφές στον καθαρό αέρα. Μου φαινόταν πως μου ζητούσαν να κεντάω εργόχειρο σ' ένα υπόγειο, μέρες και νύχτες περιμένοντας να 'ρθουν να με διώξουν κάποια κτήνη, να ξηλώσουν πρώτα το εργόχειρό μου και να με σύρουν, εν συνεχεία, σ' ένα άλλο υπόγειο για να με χτυπήσουν μέχρι θανάτου. Θαύμαζα όσους δίνονταν σ' αυτόν το βαθύτατο ηρωισμό, μα δεν μπορούσα να τους μιμηθώ.

Πέρασα λοιπόν στη Βόρειο Αφρική, με την αόριστη πρόθεση να πάω στο Λονδίνο. Αλλά η κατάσταση στην Αφρική δεν ήταν ξεκάθαρη, οι αντιτιθέμενες πλευρές μου φαίνονταν πως είχαν εξίσου δίκιο, και απείχα. Βλέπω στο ύφος σας πως, κατά τη γνώμη σας, περνά πολύ γρήγορα αυτές τις λεπτομέρειες που έχουν σημασία. Ε, λοιπόν, ας πούμε πως, έχοντάς σας καταλάβει καλά, τις περνά γρήγορα για να τις προσέξετε περισσότερο. Ωστόσο, έφτασα

τελικά στην Τυνησία, όπου μια τρυφερή φίλη μου εγγυόταν δουλειά. Η φίλη αυτή ήταν ένα πανέξυπνο πλάσμα που ασχολούνταν με το σινεμά. Την ακολούθησα στην Τύνιδα και δεν έμαθα το πραγματικό της επάγγελμα, παρά τις μέρες που διαδέχτηκαν την απόδραση των συμμάχων στην Αλγερία. Συνελήφθη εκείνη τη μέρα από τους Γερμανούς καθώς κι εγώ, αλλά χωρίς να το 'χω επιδιώξει. Δεν ξέρω τι απέγινε εκείνη. Όσο για μένα, δε μου 'καναν κανένα κακό, και ύστερα από φοβερές αγωνίες, κατάλαβα πως επρόκειτο, κυρίως, για μέτρο ασφαλείας. Με κλείσαν σ' ένα στρατόπεδο κοντά στην Τρίπολη, όπου υπέφερες περισσότερο από τη δίψα και την ένδεια παρά από τις κακοποιήσεις. Δε θα σας κάνω περιγραφή. Εμείς οι άλλοι, παιδιά των μέσων του αιώνα, δεν έχουμε ανάγκη σχεδίου για να φανταστούμε αυτού του είδους τα μέρη. Πριν από εκατόν πενήντα χρόνια, συγκινούμαστε στις λίμνες και τα δάση. Σήμερα έχουμε το λυρισμό των κελιών. Επομένως, σας εμπιστεύομαι. Δε θα προσθέσετε παρά κάποιες λεπτομέρειες: τη ζέστη, τον ήλιο που χτύπαγε κατακέφαλα, τις μύγες, την άμμο, την απουσία νερού.

Ήταν μαζί μου ένας νεαρός Γάλλος, θρησκευόμενος. Ναι, είναι παραμύθι για μικρά παιδιά, σίγουρα. Ένας Ντυγκεκλέν,* αν θέλετε. Είχε περάσει απ' τη Γαλλία στην Ισπανία για να πολεμήσει. Ο καθολικός στρατηγός τον είχε φυλακίσει και, έχοντας δει πως στα φρανκικά στρατό-

* Περίφημος γάλλος στρατιωτικός, κοντόσταβλος της Γαλλίας (1320-1380). Διακρίθηκε κυρίως στους πολέμους εναντίον των Άγγλων. Η λαϊκή παράδοση τον περιέβαλε με πολλούς θρύλους.

πεδα οι βασανιστές ήταν, τολμώ να πω, ευλογημένοι απ' τη Ρώμη, είχε πέσει σε βαθιά θλίψη. Ούτε ο ουρανός της Αφρικής, όπου κατέληξε στη συνέχεια, ούτε οι δραστηριότητες του στρατοπέδου δεν τον είχαν βγάλει απ' αυτήν τη θλίψη. Αλλά οι συλλογισμοί του, καθώς και ο ήλιος, του 'χαν πειράξει λίγο το μυαλό. Μια μέρα, σε μια σκηνή περιχυμένη με λιωμένο μολύβι, ήμαστε καμιά δεκαριά άντρες και λαχανιάζαμε ανάμεσα στις μύγες· εκείνος ξανάρχισε τους φιλιππικούς του εναντίον αυτού που ονόμαζε ο Ρωμαίος. Μας κοίταξε σα χαμένος, μέρες πολλές αξύριστος. Ιδρώτας σκέπαζε το γυμνό κορμί του, τα δάχτυλά του ανεβοκατέβαιναν στο ευδιάκριτο κλαδιέ των πλευρών του. Μας ανακοίνωνε πως χρειαζόταν ένας νέος πάπας που να ζει ανάμεσα στους δυστυχημένους αντί να προσεύχεται πάνω σ' ένα θρόνο, κι όσο γρηγορότερα, τόσο το καλύτερο. Μας κάρφωνε με τα χαμένα του μάτια, κουνώντας το κεφάλι. «Ναι» επαναλάμβανε, «το ταχύτερο δυνατό!» Ύστερα γαλήνεψε μεμιάς, και με φωνή σκυθρωπή, είπε πως έπρεπε να τον επιλέξουμε ανάμεσά μας, να πάρουμε έναν ολοκληρωμένο άνθρωπο, με τα ελαττώματα και τα προτερήματά του, και να του ορκιστούμε υπακοή, με μόνη προϋπόθεση πως θα δεχόταν να συντηρήσει ζωντανή μέσα του και μέσα στους άλλους την κοινότητα των βασάνων μας.

«Ποιος είναι» είπε, «ο πιο αδύναμος ανάμεσά μας;» Σήκωσα το χέρι για πλάκα κι ήμουν ο μόνος που το έκανε. «Ωραία, ο Ζαν-Μπατίστ κάνει για τη δουλειά». Όχι, δεν είπα αυτό, αφού είχα άλλο όνομα τότε. Δήλωσε, τουλάχιστον, πως να υποδεικνύεις τον εαυτό σου, όπως είχα κάνει, προϋπέθετε και τη μέγιστη αρετή, και πρότεινε να με

εκλέξουν. Οι άλλοι συναίνεσαν, για να γελάσουν, με μια κάποια σοβαρότητα όμως. Η αλήθεια είναι πως ο Ντυγκεκλέν μας είχε εντυπωσιάσει. Κι εγώ ο ίδιος είμαι σίγουρος πως δε γελούσα και τόσο. Πίστευα, κατ' αρχήν, πως ο μικρός μου προφήτης είχε δίκιο, κι έπειτα, ο ήλιος, οι εξαντλητικές δουλειές, η μάχη για το νερό, με δυο λόγια, δεν ήμασταν και σε καλή κατάσταση. Παρά ταύτα, ασκούσα τα παπικά μου καθήκοντα για πολλές βδομάδες, όλο και με μεγαλύτερη σοβαρότητα.

Σε τι συνίσταντο; Μα την πίστη μου, ήμουν κάτι σαν αρχηγός ομάδας ή γραμματέας κελιού. Οι υπόλοιποι, όπως και να 'χει, ακόμη κι όσοι δεν πίστευαν, έμαθαν να με υπακούν. Ο Ντυγκεκλέν υπέφερε· διαχειριζόμουν τον πόνο του. Κατάλαβα τότε πως το να είσαι πάπας δεν ήταν και τόσο εύκολο όσο νομίζαμε, και το ξαναθυμήθηκα χτες, αφού σας είχα πει τόσα περιφρονητικά λόγια για τους δικαστές, τους αδελφούς μας. Το μεγάλο πρόβλημα στο στρατόπεδο ήταν η διανομή του νερού. Είχαν σχηματιστεί κι άλλες ομάδες, πολιτικές και θρησκευτικές, κι ο καθένας ευνοούσε τους συντρόφους του. Υποχρεώθηκα λοιπόν να ευνοώ τους δικούς μου, κάτι που ήταν ήδη μια μικρή παραχώρηση. Κι ανάμεσά μας ακόμη, δεν μπόρεσα να κρατήσω απόλυτη ισότητα. Ανάλογα με την κατάσταση των συντρόφων μου ή τις δουλειές που είχαν να κάνουν, ευνοούσα τον έναν ή τον άλλο. Αυτές οι διακρίσεις οδηγούν μακριά, μπορείτε να με πιστέψετε. Είμαι όμως, χωρίς αμφιβολία, κουρασμένος, και δε θέλω πια να σκέφτομαι αυτή την εποχή. Ας πούμε πως ολοκλήρωσα τον κύκλο τη μέρα που ήπια το νερό ενός ετοιμοθάνατου συντρόφου. Όχι, όχι, δεν ήταν ο Ντυγκεκλέν, είχε πεθάνει, νομίζω,

στερούνταν υπερβολικά. Κι έπειτα, αν ζούσε, για την αγάπη του, θα 'χα αντισταθεί περισσότερο καιρό, γιατί τον αγαπούσα, ναι, τον αγαπούσα, νομίζω τουλάχιστον. Αλλά ήπια το νερό, πείθοντας σίγουρα τον εαυτό μου πως οι άλλοι είχαν ανάγκη πιο πολύ εμένα από εκείνον, που έτσι κι αλλιώς θα πέθαινε, κι έπρεπε να συντηρηθώ στη ζωή για κείνους. Έτσι γεννιούνται, αγαπητέ, οι αυτοκρατορίες και οι εκκλησίες, κάτω απ' τον ήλιο του θανάτου. Και για να διορθώσω λιγάκι όσα είπα χτες, θα σας πω τη μεγαλοφυή ιδέα που μου 'ρθε στο μυαλό, ενώ μιλούσα για όλα αυτά, που ούτε καν ξέρω πια αν τα 'ζησα ή τα ονειρεύτηκα. Η μεγαλοφυής μου ιδέα είναι πως πρέπει να συγχωρήσουμε τον πάπα. Κατ' αρχήν, το 'χει ανάγκη πιο πολύ απ' τον καθένα. Έπειτα, είναι ο μόνος τρόπος να βρεθείς από πάνω του...

Ω! Κλείσατε καλά την πόρτα; Ναι; Ξαναρίξτε μια ματιά, σας παρακαλώ. Συγχωρήστε με, έχω το σύμπλεγμα του σύρτη. Την ώρα που με παίρνει ο ύπνος, δεν μπορώ ποτέ να ξέρω αν έχω κλείσει το σύρτη. Κάθε βράδυ πρέπει να σηκωθώ να το επαληθεύσω. Δεν είμαστε σίγουροι για τίποτε, σας το 'πα. Μη νομίσετε πως αυτή η ανησυχία μου για το σύρτη είναι μια αντίδραση φοβισμένου ιδιοκτήτη. Παλιότερα, δεν κλείδωνα ούτε το διαμέρισμα ούτε το αυτοκίνητό μου. Δεν κρατούσα σφιχτά τα λεφτά μου, δεν ήμουν προσκολλημένος σε όσα είχα. Για να λέμε την αλήθεια, ντρεπόμουν λιγάκι που είχα περιουσία. Δε συνέβαινε, σάμπως, σε κοσμικές συζητήσεις, να κραυγάσω με πεποίθηση: «Η ιδιοκτησία, κύριοι, είναι φόνος!» Κι επειδή δεν ήμουν και τόσο μεγαλόκαρδος για να μοιραστώ τα πλούτη μου μ' έναν φτωχό που θα το άξιζε, τα άφηνα στη

διάθεση των ενδεχόμενων κλεφτών, ελπίζοντας έτσι να επανορθώσω την αδικία με τη σύμπτωση. Σήμερα, επομένως, δεν έχω τίποτε στην κατοχή μου. Δεν ανησυχώ λοιπόν για την ασφάλειά μου, μα για τον εαυτό μου και την πνευματική μου παρουσία. Και θέλω επίσης πολύ να σφραγίσω την πόρτα του μικρού κλειστού σύμπαντος, του οποίου είμαι βασιλιάς, πάπας και κριτής.

Μια και το 'φερε η κουβέντα, θέλετε ν' ανοίξετε αυτό το ντουλάπι, σας παρακαλώ; Ο πίνακας, ναι, κοιτάξτε τον. Δεν τον αναγνωρίζετε; Είναι οι *Ακέραιοι Δικαστές*. Δεν ταράζεστε; Έχει λοιπόν κενά η καλλιέργειά σας; Κι όμως, αν διαβάζατε εφημερίδες, θα θυμόσασταν την κλοπή, το 1934 στη Γάνδη, στον καθεδρικό ναό του Σαιν-Μπαρόν, ενός από τα κομμάτια του περίφημου πολύπτυχου του Βαν Άυκ, *Ο Μυστικός Αμνός*. Το κομμάτι αυτό ονομαζόταν *Οι Ακέραιοι Δικαστές*. Παρίστανε έφιππους δικαστές που 'ρχονταν να προσκυνήσουν το ιερό ζώο. Το αντικατέστησαν μ' ένα έξοχο αντίγραφο, γιατί το πρωτότυπο δε βρέθηκε. Ε λοιπόν, να το! Όχι, δεν είμαι με τίποτε ανακατεμένος. Ένας θαμώνας του *Μέξικο-Σίτι*, που είδατε τις προάλλες, τον πούλησε στο γορίλα για μια μπουκάλα, ένα βράδυ που ήταν μεθυσμένος. Στην αρχή, συμβούλεψα το φίλο μας να τον κρεμάσει σε περίοπτη θέση και για πολλύν καιρό, ενώ τους γύρευαν σ' ολόκληρο τον κόσμο, οι ευλαβείς μας δικαστές ήταν θρονιασμένοι στο *Μέξικο-Σίτι*, πάνω από μεθύστακες και νταβατζήδες. Έπειτα, αφού του το ζήτησα, ο γορίλας τον έβαλε εδώ να του τον φυλάω. Στράβωσε λίγο τα μούτρα του, αλλά φοβήθηκε όταν του εξήγησα την υπόθεση. Έκτοτε, αυτοί οι αξιότιμοι δικαστές αποτελούν τη μοναδική μου συντροφιά. Εκεί πέρα,

είδατε τι κενό άφησαν πάνω απ' τον πάγκο του μπαρ.

Γιατί δεν ελέστρεψα τον πίνακα; Α, εσείς έχετε ανακλαστικά αστυνομικού! Ε λοιπόν, θα σας απαντήσω όπως θ' απαντούσα στον ανακριτή, αν βέβαια μπορούσε να περάσει τελικά απ' το μυαλό κανενός πως ο πίνακας ξέπεσε στην κάμαρά μου. Πρώτον, γιατί δεν ανήκει σε μένα, αλλά στο αφεντικό του *Μέξικο-Σίτι*, και του αξίζει το ίδιο, όπως και του επισκόπου της Γάνδης. Δεύτερον, γιατί κανένας απ' όσους παρελαύνουν μπροστά απ' το *Μυστικό Αμνό* δε θα 'ξερε να διακρίνει το αντίγραφο απ' το πρωτότυπο, και συνεπώς κανείς δε ζημιώθηκε εξαιτίας μου. Τρίτον γιατί, κατ' αυτόν τον τρόπο, είμαι κυρίαρχος. Στο θαυμασμό του κόσμου προσφέρονται ψεύτικοι δικαστές κι είμαι ο μόνος που ξέρει τους αληθινούς. Τέταρτον, γιατί έχω έτσι μια πιθανότητα να πάω φυλακή, που είναι κατά έναν τρόπο δελεαστική ιδέα. Πέμπτον, γιατί αυτοί οι δικαστές πάνε να συναντήσουν τον Αμνό και δεν υπάρχει πια αμνός ούτε αθωότητα και, κατά συνέπεια, ο επιδέξιος λωποδύτης που έκλεψε το κομμάτι ήταν όργανο της άγνωστης δικαιοσύνης, στην οποία πρέπει να μην αντιταχθούμε. Τέλος γιατί, κατ' αυτόν τον τρόπο, διατηρούμε την τάξη. Εφόσον η δικαιοσύνη χωρίστηκε οριστικά από την αθωότητα, η μία πάνω στο σταυρό, η άλλη στο ντουλάπι, μου μένει το πεδίο ελεύθερο για να δουλέψω σύμφωνα με τις πεποιθήσεις μου. Μπορώ να εξασκήσω με ήσυχη τη συνείδησή μου το δύσκολο επάγγελμα του κριτή-μετανοητή, στο οποίο καταστάλαξα ύστερα από τόσες απογοητεύσεις και αντιφάσεις και που είναι ώρα, αφού φεύγετε, να σας πω επιτέλους τι είναι.

Επιτρέψτε μου πρώτα να ανασηκωθώ για ν' αναπνέω

καλύτερα. Αχ! Τι κούραση! Κλειδώστε τους δικαστές μου, ευχαριστώ. Το επάγγελμα του κριτή-μετανοητή το εξασκώ αυτή τη στιγμή. Συνήθως, τα γραφεία μου βρίσκονται στο *Μέξικο-Σίτι*. Αλλά τα μεγάλα ταλέντα απλώνονται πέρα απ' το χώρο εργασίας. Και στο κρεβάτι ακόμη, ακόμη και με πυρετό, δρω. Άλλωστε, αυτό το επάγγελμα δεν το εξασκείς, το ανασαίνεις την κάθε ώρα. Μην πιστέψετε, εδώ που τα λέμε, πως πέντε μέρες τώρα σας έβγαλα τόσο μακρούς λόγους μόνο και μόνο για το κέφι μου. Όχι, έχω μιλήσει άλλοτε αρκετά για να μην πω τίποτα. Τώρα τα λόγια μου έχουν προσανατολισμό. Τα προσανατολίζει, προφανώς, η ιδέα να κάνω τα λόγια να σιγήσουν, ν' αποφύγω προσωπικά την κρίση, αν και φαινομενικά δεν υπάρχει καμία διέξοδος. Το μεγάλο εμπόδιο που έχουμε να ξεπεράσουμε δεν είναι, άραγε, πως είμαστε οι πρώτοι που κατηγορούμε τον εαυτό μας; Πρέπει λοιπόν ν' αρχίσουμε επεκτείνοντας την καταδίκη σε όλους, αδιακρίτως, ώστε να τη διαλύσουμε.

Καμία δικαιολογία, ποτέ, για κανέναν, ιδού η αρχή μου, εκ προοιμίου. Αρνούμαι την καλή πρόθεση, την ασύγνωστη πλάνη, το ολισθήμα, την ελαφρυντική περίπτωση. Εγώ δεν ευλογώ, δεν απονέμω άφεση. Κάνω απλώς την πρόσθεση κι ύστερα: «Τόσο κάνει. Είστε διεστραμμένος, σάτυρος, μυθομανής, παιδεραστής, καλλιτέχνης, κλπ.». Έτσι. Νέτα σκέτα. Στη φιλοσοφία, καθώς και στην πολιτική, είμαι λοιπόν υπέρ κάθε θεωρίας που αρνείται στον άνθρωπο την αθωότητα, και υπέρ κάθε πρακτικής που τον αντιμετωπίζει ως ένοχο. Στο πρόσωπό μου, φίλτατε, βλέπετε έναν πεφωτισμένο οπαδό της δουλείας.

Για να λέμε την αλήθεια, χωρίς αυτήν δεν υπάρχει κα-

μία οριστική λύση. Αυτό το κατάλαβα πολύ γρήγορα. Άλλοτε δεν είχα άλλο στο στόμα απ' την ελευθερία. Την άλειφα στο πρόγευμα, πάνω στις φέτες μου, τη μασούλαγα όλη μέρα και περιέφερα στον κόσμο μια αναπνοή εξαισία δροσισμένη απ' την ελευθερία. Πέταγα αυτή την κυρίαρχη λέξη στα μούτρα οποιουδήποτε μου αντέτεινε κάτι, την είχα θέσει στην υπηρεσία των επιθυμιών και της δύναμής μου. Τη μουρμούριζα στο κρεβάτι, στο κοιμισμένο αυτί των συντροφιστών μου, και με βοηθούσε να τις παρατάω απότομα. Την πετούσα επιδέξια... Ωχ, ενθουσιάζομαι και χάνω το μέτρο. Στο κάτω κάτω της γραφής, μου έτυχε να χρησιμοποιήσω την ελευθερία πιο αφιλοκερδώς, και μάλιστα, κρίνετε την αφέλειά μου, να την υπερασπιστώ δύο ή τρεις φορές, χωρίς βέβαια να φτάσω και να πεθάνω γι' αυτήν, παίρνοντας πάντως κάποιο ρίσκο. Πρέπει να μου συγχωρήσετε αυτές τις απερισκεψίες· δεν ήξερα τι έκανα. Δεν ήξερα ότι η ελευθερία δεν είναι ανταμοιβή ούτε διακόσμηση που τη γιορτάζουμε με σαμπάνια. Ούτε εξάλλου δώρο, κουτί με λιχουδιές, χαρά για τα μικρά κοριτσάκια. Α, όχι! Αντιθέτως, είναι θητεία και πορεία σε βάθος, εντελώς μοναχική και πλήρως εξαντλητική. Ούτε σαμπάνια ούτε φίλοι που σηκώνουν το ποτήρι κοιτώντας σε με τρυφερότητα. Μόνος σε μια μουντή αίθουσα, μόνος στο εδώλιο, μπροστά στους δικαστές, και μόνος ν' αποφασίσεις ενώπιον του εαυτού σου η ενώπιον της κρίσης των άλλων. Στην άκρη κάθε ελευθερίας υπάρχει μια καταδίκη· να γιατί η ελευθερία είναι πολύ βαριά για να την κουβαλήσεις, ιδίως όταν υποφέρεις από πυρετό ή πονάς ή δεν αγαπάς κανέναν.

Αχ, αγαπητέ μου, είναι τρομερό το βάρος των ημερών

για όποιον είναι μόνος, δίχως Θεό και δίχως αφέντη. Πρέπει, λοιπόν, να διαλέξεις έναν αφέντη, μια και ο Θεός δεν είναι πια της μόδας. Αυτή η λέξη εξάλλου δεν έχει πια νόημα· δεν αξίζει να διακινδυνεύσεις να σοκάρεις τον κανένα. Μισό λεπτό, τους τόσο σοβαρούς ηθικολόγους μας που αγαπάνε τον πλησίον τους και όλα τα σχετικά, εν γένει, τίποτα δεν τους χωρίζει από το καθεστώς του χριστιανού, εκτός απ' το ότι δεν κηρύττουν στις εκκλησίες. Τι, κατά τη γνώμη σας, τους εμποδίζει να αλλαξοπιστήσουν; Ο σεβασμός, ίσως, ο σεβασμός των ανθρώπων, ναι, ο ανθρώπινος σεβασμός. Δε θέλουν να δημιουργήσουν σκάνδαλο, κρατούν τα συναισθήματά τους για τον εαυτό τους. Γνώρισα έτσι έναν άθεο μυθιστοριογράφο, που προσευχόταν κάθε βράδυ. Και τι μ' αυτό: και τι δεν του 'σουρνε του Θεού στα βιβλία του! Τι κόλαφος! όπως θα 'λεγε δε θυμάμαι ποιος! Ένας μαχητικός ελευθερόφρων στοχαστής, στον οποίο τα εμπιστευτήκα, σήκωσε, δίχως κακή πρόθεση άλλωστε, τα χέρια στον ουρανό: «Δε μου μαθαίνετε τίποτε καινούργιο, στέναζε ο απόστολος, έτσι είναι όλοι τους». Αν τον πιστέψουμε, το ογδόντα τοις εκατό των συγγραφέων μας, έτσι και μπορούσαν μονάχα να μην υπογράψουν, θα 'γραφαν και θα δοξολογούσαν το όνομα του Θεού. Όμως, κατ' αυτόν, υπογράφουν γιατί αγαπούν τον εαυτό τους, και δε δοξολογούν τίποτε απολύτως γιατί σιχαίνονται τον εαυτό τους. Καθώς όμως δεν μπορούν, παρ' όλ' αυτά, ν' αποφύγουν το να κρίνουν, αρπάζονται λοιπόν απ' την ηθική. Είναι, με μια λέξη, ενάρετοι σατανάδες! Τι γελοία, αλήθεια, εποχή! Τι το παράξενο που τα πνεύματα τελούν εν συγχύσει και που ένας φίλος μου, άθεος όσο ήταν άμεμπτος σύζυ-

γος, αλλαξοπίστησε όταν έγινε μοιχός!

Αχ, οι μικρο-ύπουλοι, μικρο-αγύρτες, μικρο-υποκριτές, οι τόσο συγκινητικοί μ' αυτά τους τα καμώματα! Όλοι τους είναι έτσι, πιστέψτε με, ακόμη κι όταν πυροπολούν τον ουρανό. Άθαιοι και θεοσεβούμενοι, Μοσχοβίτες και Βοστωνέζοι, όλοι τους χριστιανοί, απ' τον πατέρα στο γιο. Μα ακριβώς, δεν υπάρχει πια πατέρας, ούτε και κανόνας! Είμαστε ελεύθεροι, πρέπει λοιπόν να τα βγάλουμε πέρα και, καθώς δε θέλουν ιδίως την ελευθερία ούτε τις καταδίκες της, παρακαλούν να τους τιμωρήσουν, επινοούν κανόνες τρομαχτικούς, σπεύδουν να φτιάξουν πυρές για ν' αντικαταστήσουν τις εκκλησίες. Σαβοναρόλες, σας λέω. Αλλά δεν πιστεύουν στο αμάρτημα, ποτέ στη Χάρη. Τη σκέφτονται, φυσικά. Τη Χάρη, να τι θέλουν, το ναι, την εγκατάλειψη, την ευτυχία να είναι και, ποιος ξέρει, αφού είναι και αισθηματίες, τους αρραβώνες, το δροσερό κορίτσι, τον ντόμπρο άντρα, τη μουσική. Εγώ, επί παραδειγματι, που δεν είμαι αισθηματίας, ξέρετε τι ονειρευόμουν: έναν έρωτα πλήρη, μ' όλη μου την καρδιά και το κορμί, μέρα νύχτα σ' ένα ατέλειωτο σφιχταγκάλιασμα, απολαυστικό κι ενθουσιώδες, κι αυτό για πέντε χρόνια στη σειρά και μετά, θάνατος. Αλίμονο!

Ελλείψει, επομένως, αρραβώνων ή ατέλειωτου έρωτα, θα 'χουμε το γάμο, βίαιο, με τη δύναμη και το μαστίγιο. Η ουσία είναι να γίνουν όλα απλά, όπως για τα παιδιά, κάθε πράξη κατόπιν εντολής, το καλό και το κακό να υποδεικνύονται με τρόπο αυθαίρετο, επομένως προφανή. Κι εγώ, μόλο που είμαι Σισιλιάνος μαζί και Χαβανέζος, συμφωνώ μ' αυτά, χωρίς να 'μαι ούτε κατά διάνοιαν χριστιανός, αν και νιώθω στοργή για τον Πρώτο τους. Πάνω όμως

στις γέφυρες του Παρισιού, έμαθα κι εγώ πως φοβόμουν την ελευθερία. Ζήτω λοιπόν ο αφέντης, όποιος κι αν είναι, για ν' αντικαταστήσει το νόμο του ουρανού. «Πατέρα μας, που βρίσκεσαι εδώ προσωρινά... Οδηγοί μας, αρχηγοί μας εξαίσια αυστηροί, ως καθοδηγητές σκληροί και πολυαγαπημένοι...» Εντέλει, βλέπετε, η ουσία είναι να μην είσαι πια ελεύθερος και να υπακούς, μες στη μεταμέλεια, σ' όποιον είναι πιο τομάρι από σένα. Όταν θα είμαστε όλοι ένοχοι, θα 'χουμε δημοκρατία. Χωρίς να υπολογίζω, αγαπητέ φίλε, πως πρέπει να εκδικηθείς που έχεις να πεθάνεις μόνος. Ο θάνατος είναι μοναχικός, ενώ η δουλεία είναι συλλογική. Έχουν κι οι άλλοι το λογαριασμό τους και ταυτοχρόνως μ' εμάς, ιδού το σημαντικό. Όλοι ενωμένοι, επιτέλους, αλλά γονατιστοί και με το κεφάλι σκυφτό.

Δεν είναι εξίσου καλό να ζεις καθ' ομοίωσιν της κοινωνίας και, γι' αυτό, δεν πρέπει να μου μοιάζει η κοινωνία; Η απειλή, η ατίμωση, η αστυνομία είναι τα μυστήρια αυτής της ομοιότητας. Περιφρονημένος, κυνηγημένος, πεισμένος, μπορώ τότε να δείξω ό,τι έχω, ν' απολαύσω αυτό που είμαι, να 'μαι επιτέλους φυσικός. Ιδού, φίλτατε, γιατί, αφού χαιρέτισα επισήμως την ελευθερία, αποφάσισα, χωρίς να με πάρουν είδηση, πως έπρεπε να την παραδώσω δίχως καθυστέρηση σ' όποιον να 'ναι. Κι όποτε μπορώ, κηρύττω στην εκκλησία μου, στο *Μέξικο-Σίτι*, καλώ τους καλούς να υποταχθούν και να επιζητήσουν ταπεινά τις ανέσεις της δουλείας, έστω κι αν την παρουσιάζω ως την όντως ελευθερία.

Δεν είμαι όμως τρελός, ξέρω καλά πως η σκλαβιά δεν είναι αυριανή υπόθεση. Θα 'ναι μια απ' τις ευεργεσίες του μέλλοντος, αυτό είν' όλο. Στο μεταξύ, πρέπει να τα βολέ-

ψω με το παρόν και να βρω μια λύση, έστω και προσωρινή. Έπρεπε λοιπόν να βρω ένα άλλο μέσον να επεκτείνω την κρίση σ' όλο τον κόσμο για να την κάνω πιο ελαφριά για τους ώμους μου. Αυτό το μέσον το βρήκα. Ανοίξτε λίγο το παράθυρο, σας παρακαλώ, κάνει εξαιρετική ζέση εδώ μέσα. Όχι πάρα πολύ, γιατί κρυώνω κιόλας. Η ιδέα μου είναι απλή και γόνιμη συγχρόνως. Πώς να τους ρίξεις όλους στο νερό για να 'χεις εσύ το δικαίωμα να στεγνώνεις στον ήλιο; Ν' ανέβαινα στον άμβωνα, όπως πολλοί επιφανείς σύγχρονοί μου, και να καταριόμουν την ανθρωπότητα; Άκρωσ επικίνδυνο! Μια μέρα ή μια νύχτα, το γέλιο ξεσπάει αναπάντεχα. Η καταδίκη που ρίχνεις στους άλλους τελικά επιστρέφει κατευθείαν στο πρόσωπό σου και του προξενεί κάποιες ζημιές. Λοιπόν; λέτε. Ε λοιπόν, ιδού η ευφυής έκλαμψη. Ανακάλυψα ότι, εν αναμονή της ελεύσεως των κυρίων μετά των ράβδων τους, έπρεπε, ως άλλοι Κοπέρνικοι, να αντιστρέψουμε το συλλογισμό για να θριαμβεύσουμε. Εφόσον δεν μπορούσαμε να καταδικάσουμε τους άλλους δίχως αυτομάτως να κρίνουμε τον εαυτό μας, έπρεπε να τον κατηγορήσουμε, ώστε να έχουμε το δικαίωμα να κρίνουμε τους άλλους. Εφόσον κάθε κριτής καταλήγει μια μέρα μετανοητής, έπρεπε να κάνουμε την αντίστροφη διαδρομή και να μετέλθουμε το επάγγελμα του μετανοητή για να μπορέσουμε να καταλήξουμε κριτές. Με παρακολουθείτε; Ωραία. Για να 'μαι όμως ακόμη πιο σαφής, θα σας πω πώς δουλεύω.

Έκλεισα πρώτα πρώτα το δικηγορικό μου γραφείο, έφυγα απ' το Παρίσι, ταξίδεψα: γύρεψα να εγκατασταθώ με άλλο όνομα σε κάποιο μέρος, όπου δε θα 'λειπαν οι πελάτες. Υπάρχουν πολλά στον κόσμο, αλλά η τύχη, η άνε-

ση, η ειρωνεία και επίσης η ανάγκη μιας ορισμένης ταπείνωσης, μ' έκαναν να επιλέξω μια πρωτεύουσα με νερά και ομίχλες, σφιγμένη στον κορσέ των καναλιών, ασφυκτικά γεμάτη, που την επισκέπτονται άνθρωποι από ολόκληρο τον κόσμο. Εγκατέστησα το γραφείο μου σ' ένα μπαρ της συνοικίας των ναυτικών. Η πελατεία των λιμανιών είναι ποικιλόμορφη. Οι φτωχοί δεν πάνε σε πολυτελή μέρη, ενώ οι άνθρωποι με ποιότητα καταλήγουν πάντα να ξεπέφτουν, για μια τουλάχιστον φορά, το 'χετε δει, στα κακόφημα μαγαζιά. Παραμονεύω ιδίως τον αστό, και μάλιστα τον αστό που τα 'χει χαμένα: μ' αυτόν έχω τη μέγιστη απόδοση. Του θγάζω, σαν δεξιότηχνης, τους πλέον λεπτεπίλεπτους τόνους.

Εδώ και λίγο καιρό λοιπόν, εξασκώ στο *Μέξικο-Σίτι* το χρήσιμο επάγγελμά μου. Συνίσταται κατά πρώτον, αποκτήσατε τη σχετική εμπειρία, στο να προβαίνω σε δημόσια εξομολόγηση όσο συχνότερα γίνεται. Κατηγορώ τον εαυτό μου, επί μακρόν και δια μακρών. Δεν είναι δύσκολο. Τώρα πια έχω μνήμη. Προσοχή όμως, δε με κατηγορώ χονδροειδώς, με δυνατά στηθοκοπήματα. Όχι, πλέω απαλά, πολλαπλασιάζω τις αποχρώσεις καθώς και τις παρεκβάσεις, προσαρμόζω εντέλει τα λόγια μου στον ακροατή, τον οδηγώ να πλειοδοτήσει. Αναμιγνύω ό,τι με αφορά και ό,τι αφορά τους άλλους. Παίρνω τα κοινά χαρακτηριστικά, τις εμπειρίες που έχουμε από κοινού υποφέρει, τις αδυναμίες που μοιραζόμαστε, τον καλό τόνο, τον άνθρωπο τελικά της εποχής, όπως ταλανίζεται μέσα σε μένα και μέσα στους άλλους. Μ' αυτά φτιάχνω ένα πορτρέτο που είναι όλων και κανενός. Μια μάσκα εν συνόλω, που μοιάζει αρκετά με τις μάσκες του καρναβαλιού, πιστές και απλο-

ποιημένες συγχρόνως, και που μπροστά τους λες: «Επ' κάπου τον έχω συναντήσει αυτόν!» Όταν τελειώνει το πορτρέτο, όπως απόψε, το δείχνω όλος θλίψη: «Ίδου, αλίμονο, τι είμαι!» Το κατηγορητήριο ολοκληρώνεται. Αλλά μονομιάς, το πορτρέτο που προβάλλω στους συγχρόνους μου γίνεται καθρέφτης.

Σκεπασμένος από στάχτες, τραβώντας αργά τα μαλλιά μου, με το πρόσωπο κομμάτια απ' τα νύχια, μα το βλέμμα διαπεραστικό, στέκομαι μπροστά σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα, ανακεφαλαιώνοντας τις ντροπές μου, δίχως να χάνω απ' τα μάτια μου την αίσθηση που δημιουργώ και λέγοντας: «Ήμουν ο τελευταίος των τελευταίων». Ασυναίσθητα λοιπόν περνάω, μέσα στο λόγο μου, απ' το «εγώ» στο «εμείς». Όταν φτάνω στο «να τι είμαστε», τελειώσει, μπορώ να τους πω τις αλήθειες τους. Είμαι, φυσικά, σαν αυτούς, στο ίδιο καζάνι βράζουμε. Παρ' όλ' αυτά, διαθέτω μian υπεροχή, ότι το ξέρω, πράγμα που μου δίνει το δικαίωμα να μιλάω. Καταλαβαίνετε, είμαι σίγουρος, το πλεονέκτημα. Όσο περισσότερο κατηγορώ τον εαυτό μου, τόσο περισσότερο έχω το δικαίωμα να σας κρίνω. Ακόμη καλύτερα, σας προκαλώ να κρίνετε οι ίδιοι τον εαυτό σας, πράγμα που με ανακουφίζει άλλο τόσο. Αχ, αγαπητέ μου, είμαστε παράξενοι, άθλια πλάσματα, και όσο λίγο κι αν αναθεωρούμε τις ζωές μας, δε λείπουν οι ευκαιρίες να ξαφνιάσουμε και να σκανδαλίσουμε οι ίδιοι τον εαυτό μας. Προσπαθήστε. Να 'στε βέβαιος, θ' ακούσω την εξομολόγησή σας με πλατύ συναίσθημα αδελφοσύνης.

Μη γελάτε! Εντάξει, είστε δύσκολος πελάτης, το είδα απ' την πρώτη φορά. Αλλά θα 'ρθείτε, είναι αναπόφευκτο. Οι περισσότεροι απ' τους άλλους είναι μάλλον συναι-

σθηματικοί παρά έξυπνοι· τους αποπροσανατολίζεις στο λεπτό. Οι έξυπνοι, πρέπει να τους δώσεις χρόνο. Αρκεί να τους εξηγήσεις τη μέθοδο σε βάθος. Δεν το ξεχνούν, το σκέφτονται. Και μια μέρα, λίγο για πλάκα, λίγο λόγω συγχύσεως, ανοίγουν την καρδιά τους. Εσείς δεν είστε μόνο έξυπνος, δείχνετε και έμπειρος. Παρά ταύτα, ομολογείτε πως σήμερα νιώθετε λιγότερο ικανοποιημένος απ' τον εαυτό σας απ' ό,τι ήσασταν πέντε μέρες πριν; Θα περιμένω τώρα να μου γράψετε ή να ξανάρθετε. Γιατί θα ξανάρθετε, είμαι σίγουρος! Θα με βρείτε ίδιο κι απaráλλαχτο. Και γιατί ν' αλλάξω, αφού έχω βρει την ευτυχία που μου ταιριάζει; Έχω αποδεχτεί τη διπροσωπία αντί να κάθομαι να στενοχωριέμαι γι' αυτήν. Έχω ίσα ίσα εγκατασταθεί εκεί και έχω βρει την άνεση που γύρευα όλη μου τη ζωή. Είχα άδικο, κατά βάθος, που σας είπα πως η ουσία είναι ν' αποφύγεις την κρίση. Η ουσία είναι να μπορείς να επιτρέπεις στον εαυτό σου τα πάντα, έστω κι αν διακηρύσσεις πότε πότε μεγαλόφωνα την ίδια σου την αναξιοπρέπεια. Μου επιτρέπω και πάλι τα πάντα, και χωρίς γέλιο αυτή τη φορά. Δεν έχω αλλάξει ζωή, εξακολουθώ να με αγαπώ και να χρησιμοποιώ τους άλλους. Μόνο που η εξομολόγηση των σφαλμάτων μου μου επιτρέπει να ξαναρχίζω πιο ανάλαφρα και ν' απολαμβάνω διπλά, πρώτα τη φύση μου κι ύστερα μια γοητευτική μεταμέλεια.

Αφότου βρήκα τη λύση μου, αφήνομαι σε όλα, στις γυναίκες, στην περηφάνια, στην πλήξη, στη μνησικακία, ακόμα και στον πυρετό, που με ηδονή νιώθω αυτή τη στιγμή ν' ανεβαίνει. Επιτέλους κυριαρχώ, μα για πάντα. Βρήκα μια ακόμη κορυφή, όπου μόνο εγώ σκαρφαλώνω, κι απ' όπου μπορώ να κρίνω όλον τον κόσμο. Κάποτε, αραιά

και πού, όταν η νύχτα είναι πραγματικά όμορφη, ακούω ένα μακρινό γέλιο και αμφιβάλλω ξανά. Γρήγορα όμως συνθλίβω καθετί, πλάσματα και πλάση, κάτω απ' το βάρος της ίδιας μου της αδυναμίας, και να με δυναμωμένος και πάλι.

Θα περιμένω λοιπόν τα σέβη σας στο *Μέξικο-Σίτι*, όσο κι αν χρειαστεί. Μα σηκώστε αυτή την κουδέρτα, θέλω ν' ανασάνω. Θα 'ρθείτε, έτσι; Θα σας δείξω ακόμα και τις λεπτομέρειες της τεχνικής μου, γιατί νιώθω για σας ένα είδος στοργής. Θα με δείτε να τους μαθαίνω, στη διάρκεια της νύχτας, πως είναι φαύλοι. Θα ξαναρχίσω, άλλωστε, από απόψε. Δεν μπορώ να κάνω χωρίς αυτά, ούτε να στερηθώ τις στιγμές που κάποιος τους, βοηθώντας του οινοπνεύματος, καταρρέει και στηθοκοπιέται. Μεγαλώνω λοιπόν, φίλτατε, μεγαλώνω, αναπνέω ελεύθερα, βρισκομαι πάνω στο δουνό, η πεδιάδα απλώνεται μπρος στα μάτια μου. Τι μεθύσι, να νιώθεις πατέρα-Θεός και να μοιράζεις οριστικά πιστοποιητικά κακής ζωής και ηθών. Είμαι θρονιασμένος ανάμεσα στους μοχθηρούς μου αγγέλους, στην κορυφή του ολλανδικού ουρανού, βλέπω να ανεβαίνει προς το μέρος μου, βγαίνοντας απ' το νερό και τις ομίχλες, το πλήθος της Εσχάτης Κρίσεως. Ανεβαίνουν αργά, βλέπω να φτάνει κιόλας ο πρώτος τους. Στο παραλογισμένο πρόσωπό του, μισοσκεπασμένο από 'να χέρι, διαβάζω τη θλίψη της κοινής κατάστασης και την απελπισία να μην μπορείς να δραπετεύσεις. Κι εγώ, οικτίρω χωρίς να δίνω άφεση, κατανοώ χωρίς να δίνω συγγνώμη, και κυρίως, αχ, νιώθω επιτέλους πως με λατρεύουν.

Ναι, πηγαινοέρχομαι πάνω κάτω, πώς να κάτσω φρόνιμα ξαπλωμένος; Πρέπει να 'μαι πιο ψηλά από σας, οι σκέ-

ψεις μου με ξεσηκώνουν. Εκείνες τις νύχτες, εκείνα τα πρωινά μάλλον, γιατί η πτώση γίνεται την αυγή, θγαίνω, περπατώ με παράφορο βήμα κατά μήκος των καναλιών. Στο μολυβένιο ουρανό τα στρώματα των νερών λιγοστεύουν, τα περιστέρια ξανανεβαίνουν λίγο, μια τριανταφυλλένια λάμψη αναγγέλλει, ξυστά πάνω απ' τις στέγες, μια καινούργια μέρα της δημιουργίας μου. Στη Ντάμρακ, το πρώτο τραμ χτυπάει το καμπανάκι του στον υγρό αέρα και σημαίνει το ξύπνημα της ζωής στην άκρη αυτής της Ευρώπης όπου, την ίδια στιγμή, εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι, οι υπήκοοί μου, σηκώνονται με κόπο απ' το κρεβάτι, με το στόμα πικρό, για να πάνε σε μια δουλειά δίχως χαρά. Μετεωριζόμενος λοιπόν με τη σκέψη, πάνω απ' όλη αυτή την ήπειρο που μου 'χει υποταχτεί χωρίς να το ξέρει, πίνοντας τη μέρα από αφέντι που αρχίζει, μεθυσμένος επιτέλους από άσχημες κουβέντες, είμαι ευτυχισμένος, είμαι ευτυχισμένος, σας λέω, σας απαγορεύω να μην πιστεύετε πως είμαι ευτυχισμένος, πεθαίνω από ευτυχία! Ω! ήλιε, ακρογιαλιές, και τα νησιά κάτω απ' τους αληγείς, νιότη που η ανάμνησή της απελπίζει!

Θα ξαναπέσω, με συγχωρείτε. Φοβούμαι πως ενθουσιάστηκα: παρ' όλ' αυτά, δεν κλαίω. Καμιά φορά τα χάνεις, αμφιβάλλεις για το ολοφάνερο, ακόμα κι όταν έχεις ανακαλύψει το μυστικό μιας καλής ζωής. Η λύση μου, φυσικά, δεν είναι η ιδανική. Όταν όμως δεν αγαπάς τη ζωή σου, όταν ξέρεις πως πρέπει ν' αλλάξεις ζωή, δεν έχεις περιθώρια επιλογής, δεν είναι; Τι να κάνεις για να 'σαι ένας άλλος; Αδύνατο. Θα 'πρεπε να μην είσαι πια κανένας, να ξεχάσεις τον εαυτό σου για κάποιον, έστω και για μια φορά. Πώς όμως; Μη με παραφορτώνετε. Είμαι σαν εκείνον

το γερο-ζητιάνο που δεν ήθελε ν' αφήσει το χέρι μου, μια μέρα, έξω σ' ένα καφενείο: «Αχ, κύριε» έλεγε, «δεν είναι που 'σαι κακός, είναι που χάνεις το φως σου». Ναι, έχουμε χάσει το φως, τα πρωινά, την άγια αθωότητα εκείνου που συγχωρεί μόνος του τον εαυτό του.

Κοιτάξτε, ρίχνει χιόνι! Ω, πρέπει να βγω. Το κοιμισμένο μες στη λευκή νύχτα Άμστερνταμ, τα κανάλια από σκούρο νεφρίτη κάτω απ' τα χιονισμένα γεφυράκια, οι έρημοι δρόμοι, τα πνιγμένα μου δήματα, θα 'ναι η αγνότητα, φευγαλέα, πριν απ' την αυριανή λάσπη. Δείτε τις τεράστιες νιφάδες που ξεμαλλιάζονται πάνω στα τζάμια. Σίγουρα είναι τα περιστέρια. Αποφασίζουν επιτέλους να κατεβούν, τα χρυσούλια μου, σκεπάζουν τα νερά και τις στέγες μ' ένα παχύ στρώμα φτερών, πάλλονται σ' όλα τα παράθυρα. Τι επιδρομή! Ας ελπίσουμε ότι φέρνουν το χαρμόσυνο νέο. Θα σωθεί όλος ο κόσμος, ε, κι όχι μόνο οι εκλεκτοί, τα πλούτη και τα βάσανα θα μοιραστούν κι εσείς, για παράδειγμα, από σήμερα, θα πλαγιάζετε κάθε βράδυ στο πάτωμα, για μένα. Όλα τα σχετικά, τι, αστεία; Εμπρός, ομολογήστε πως θα μένατε εμβρόντητος αν κατέβαινε απ' τον ουρανό ένα άρμα για να με πάρει ή αν το χιόνι έπαιρνε ξαφνικά φωτιά. Δεν τα πιστεύετε; Ούτε εγώ. Μα πρέπει, παρ' όλ' αυτά, να βγω.

Καλά, καλά, θα ηρεμήσω, μην ανησυχείτε! Μην έχετε και πολλή εμπιστοσύνη, εξάλλου, στις συγκινήσεις ούτε στα παραληρήματά μου. Είναι κατευθυνόμενα. Σταθείτε, τώρα που θα μου μιλήσετε για σας, θέλω να ξέρω αν επιτεύχθηκε ένας απ' τους στόχους της όλο πάθος εξομολόγησής μου. Πάντα ελπίζω, εδώ που τα λέμε, πως ο συνομιλητής μου θα 'ναι αστυνομικός και θα με συλλάβει για την

κλοπή των *Ακέραιων Δικαστών*. Για τα υπόλοιπα, έτσι, κανείς δεν μπορεί να με συλλάβει. Αλλά όσο γι' αυτή την κλοπή, εμπίπτει στην αρμοδιότητα του νόμου, και τα 'χω κανονίσει όλα ώστε να 'μαι συνένοχος: παρακρατώ τον πίνακα και τον δείχνω σ' όποιον θέλει να τον δει. Επομένως θα με συλλάβετε, θα 'ναι μια καλή αρχή. Στη συνέχεια μπορεί ν' ασχολούμασταν με τα υπόλοιπα, θα με αποκεφάλιζαν, για παράδειγμα, και δε θα φοβόμουν πια να πεθάνω, θα σωζόμουν. Πάνω απ' το συγκεντρωμένο πλήθος θα υψώνατε, λοιπόν, το φρεσκοκομμένο μου κεφάλι, για ν' αναγνωρίσουν σ' αυτό τον εαυτό τους και να τους εξουσιάζω και πάλι, ως παράδειγμα. Θα έχουν όλα συντελεστεί, θα έχω ολοκληρώσει, αθέατος και άγνωστος, την καριέρα μου ως ψευδο-προφήτης που βοά στην έρημο και αρνείται να δγει απ' αυτήν.

Αλλά, φυσικά, δεν είστε αστυνομικός, θα 'ταν υπερβολικά απλό. Ορίστε; Α, το υποψιαζόμουν, βλέπετε. Είχε λοιπόν νόημα αυτή η παράξενη στοργή που ένιωθα για σας. Ασκείτε στο Παρίσι το ωραίο επάγγελμα του δικηγόρου! Ήμουν σίγουρος πως ήμασταν μια ράτσα. Δε μοιάζουμε όλοι μεταξύ μας, μιλώντας ακατάπαυτα και σε κανέναν, σε διαρκή αντιπαράθεση με τα ίδια ερωτήματα, αν και γνωρίζουμε εκ των προτέρων τις απαντήσεις; Διηγηθείτε μου λοιπόν, σας παρακαλώ, τι σας συνέβη ένα βράδυ στις αποβάθρες του Σηκουάνα και πώς καταφέρατε να μη θέσετε σε κίνδυνο τη ζωή σας. Προφέρετε ο ίδιος τα λόγια που, χρόνια τώρα, δεν έπαψαν ν' αντηχούν στις νύχτες μου και που θα πω επιτέλους με το στόμα σας: «Ω, κορίτσι μου, ρίξου και πάλι στο νερό για να 'χω μια δεύτερη φορά την ευκαιρία να μας σώσω και τους δυο!» Μια δεύτερη φο-

ρά, ε, τι απερισκεψία! Φαντάζεστε, αγαπητέ κύριε συνήγορε, να μας έπαιρναν τοις μετρητοίς; Θα 'πρεπε να ενδώσουμε. Μπρρρ! Το νερό είναι τόσο κρύο! Ας μείνουμε όμως ήσυχοι! Είναι πάρα πολύ αργά, τώρα, πάντα θα 'ναι πάρα πολύ αργά. Ευτυχώς!

ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ

Η ΠΤΩΣΗ

Εδώ και λίγο καιρό λοιπόν, εξασκώ στο *Μέξικο-Σίτι* το χρήσιμο επάγγελμά μου. Συνίσταται κατά πρώτον, αποκτήσετε τη σχετική εμπειρία, στο να προβαίνω σε δημόσια εξομολόγηση όσο συχνότερα γίνεται. Κατηγορώ τον εαυτό μου, επί μακρόν και δια μακρών. Δεν είναι δύσκολο. Τώρα πια έχω μνήμη. Προσοχή όμως, δε με κατηγορώ χονδροειδώς, με δυνατά στηθοκοπήματα. Όχι, πλέω απαλά, πολλαπλασιάζω τις αποχρώσεις καθώς και τις παρεκβάσεις, προσαρμόζω εντέλει τα λόγια μου στον ακροατή, τον οδηγώ να πλειοδοτήσει. Αναμιγνύω ό,τι με αφορά και ό,τι αφορά τους άλλους. Παίρνω τα κοινά χαρακτηριστικά, τις εμπειρίες που έχουμε από κοινού υποφέρει, τις αδυναμίες που μοιραζόμαστε, τον καλό τόνο, τον άνθρωπο τελικά της εποχής, όπως ταλανίζεται μέσα σε μένα και μέσα στους άλλους. Μ' αυτά φτιάχνω ένα πορτρέτο που είναι όλων και κανενός. Μια μάσκα εν συνόλω, που μοιάζει αρκετά με τις μάσκες του καρναβαλιού, πιστές και απλοποιημένες συγχρόνως, και που μπροστά τους λες: «Επ! κάπου τον έχω συναντήσει αυτόν!» Όταν τελειώνει το πορτρέτο, όπως απόψε, το δείχνω όλος θλίψη: «Ίδου, αλίμονο, τι είμαι!» Το κατηγορητήριο ολοκληρώνεται. Αλλά μονομιάς, το πορτρέτο που προβάλλω στους συγχρόνους μου γίνεται καθρέφτης...

Ο Αλμπέρ Καμύ (1913-1960), γάλλος μυθιστοριογράφος, θεατρικός συγγραφέας, δοκιμιογράφος και δημοσιογράφος, τιμήθηκε με το Βραβείο Νόμπελ το 1957. Ίδρυτής του Théâtre du Travail (1935), για το οποίο δούλεψε ως σκηνοθέτης, διασκευαστής, ηθοποιός και θεωρητικός, χρωστά σχεδόν εξίσου τη φήμη του στα μυθιστορήματά του (*Ο Ξένος* και *Η Πανούκλα*), όσο και στα θεατρικά του έργα (*Καλιγούλας*, *Οι δίκαιοι*) αλλά και στα φιλοσοφικά του δοκίμια (*Ο Μύθος του Σισύφου*, *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*).